

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПІДХІД
ДО НАЦІЄІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ
В СИНЕРГІЇ ЦАРИН**

Монографія

За загальною редакцією В. А. Ковпак

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Рецензенти:

Островська Н.В., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка»;

Виговська Н.А., регіональна представниця Інституту масової інформації в Запорізькій області, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри журналістики Запорізького національного університету;

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Запорізького національного університету
(протокол № 5 від 26.11.2024 р.)*

Постколоніальний підхід до націєідентифікаційного дис-
П63 курсу в синергії царин : монографія / за заг. ред. В. А. Ковпак. –
Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – 180 с.

ISBN 978-617-554-457-0

Монографія присвячена дослідженню постколоніального підходу до націєідентифікаційного дискурсу в синергії царин – медійній, культурній, історичній тощо. У центрі наукового аналізу – протистояння та деконструкція проявів імперської сутності рашизму як ідеології руйнування української ідентичності. Автори розглядають складний комплекс символічних, історичних, культурних та комунікаційних загроз, що вимагають осмислення в антиколоніальному та постколоніальному контекстах. Монографія виконана в контексті цілей та завдань НДР, що фінансується за рахунок коштів загального фонду державного бюджету: «Соціальнокомунікаційні механізми дискурсу деколонізації в умовах війни: український та глобальний контексти» № 2/24 за номером держреєстрації 0124U000753.

УДК 316.776.23:[070:004.738.5](477.64)»364»

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1 ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧАТРУЛЕТКИ: СТРАТЕГІЇ НАРАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ (В. А. Ковпак).	7
РОЗДІЛ 2 МЕДІАПРОЄКТИ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦЯ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА (Н. М. Лебідь).	49
РОЗДІЛ 3 ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНОГО ТОПОНІМІКОНУ (Е. О. Веремчук).	77
РОЗДІЛ 4 ПОЛІТИКА «ІСТОРИЧНОЇ АМНЕЗІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ (В. М. Буренков).	109
РОЗДІЛ 5 РОЛЬ ІТ У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ (І. О. Клопов).	142

ПЕРЕДМОВА

Війна росії проти України на будь-якому історичному етапі – це завжди спроба «імперії» знищити українську національну ідентичність. Оголошена мета так званої «спеціальної воєнної операції» 24 лютого 2022 року як «денацифікація» українців стала черговою лінгвістичною маніпуляцією повномасштабного вторгнення росіян, пропагандистською «парасолькою» для денацифікації як цілеспрямованої політики, що має на меті терором, зброєю, насиллям та всіма методами геноцидної війни примусити український народ зректися своїх національних особливостей. Власне, ця ідеологія набула своєї дефініції – рашизм. А «все починалося з неї: туги за імперією. В часи, коли СРСР уже конав. Ми всі тоді дуже добре відчували головну особливість комуністичної системи. Що вона має дві голови: з одного боку – це тоталітарний режим, проте водночас – це була імперія, водночас це був колоніальний режим. У 1990-му в'язень радянських таборів, автор трилогії «Архіпелаг ГУЛАГ» Александр Солженіцин пише есей «Как нам обустроить Россию». Він щиро ненавидить більшовизм, але бачить Росію – імперією, і пропонує створити новий російський союз». Це цитата Мирослави Барчук, такими словами вона розпочала перший епізод «Анатомія рашизму» із документального циклу «Остання війна», де українські та західні інтелектуали розмірковують над тим, скільки насправді триває російсько-українська війна, як українська армія протистоїть російській та як руйнуються імперські міфи.

В умовах активної фази війни, коли не тільки мілітаризований російський дискурс опирається будь-якій постколоніальній оптиці, а й постколоніальним інтелектуалам світу, затьмареним міфологією «загадкової росії», важко поширити на неї концепцію колоніальності, важливо нам визначити інструменти постколоніального підходу до поступу у всіх царинах життя. Т. Лютий зазначив, що «в умовах нинішньої війни ми проходимо відразу дві стадії – завершуємо антиколоніальну й оформлюємо постколоніальну»¹, адже тільки позбавившись імперських

¹ Лютий Т. Навіщо нам постколоніальна теорія? *The ukrainians*. 15 січня 2024. URL: <https://theukrainians.org/navishcho-nam-postkolonialna-teoriia/>

маркерів – символічних і фізичних – ми зможемо протистояти російській імперськості, яка, на догоду цивілізаційним, постмодерним, постколоніальним західним тенденціям, у сучасних умовах оформлена як «руський мір».

За вченням Жака Дериди, міждисциплінарна оптика, крізь яку історично розглядалися постколоніальні феномени в контексті протидії глобальному капіталізму, постала через синергію методологій: неомарксизму, семіотики, психоаналізу, структуралізму, постструктуралізму, постмодерної теорії, феміністичної критики, гендерних й афроамериканських студій тощо². Тож і авторський колектив монографії задля деконструкції імперського знання обрав міждисциплінарний підхід, про що свідчать структура та ключові ідеї монографії: аналіз такого комунікаційного феномену, як чатрулетки – інструменту наративного регулювання у зіткненні «імперського знання» російського співрозмовника та антиколоніального дискурсу українського блогера під час спонтанної відеокommунікації; виявлення націєідентифікаційних наративів сучасних українських медіапроектів; висвітлення стратегем відновлення історичної пам'яті та утвердження національної ідентичності під час перейменування топонімів, у тому числі порівняно з досвідом інших постколоніальних країн; розкриття механізмів поширення «історичної амнезії» як окупаційної політики рф, спрямованої на знищення української історичної свідомості на тимчасово окупованих територіях України; висвітлення можливостей «цифрового суверенітету», що фокусує увагу на цифрових платформах як інструментах забезпечення кібербезпеки та популяризації національного контенту.

Авторський колектив: передмова, розділ 1 – Ковпак Вікторія Анатоліївна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності факультету журналістики Запорізького національного університету; розділ 2 – Лебідь Наталія Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри видавничої справи та редагування факультету журналістики Запорізького

² Лютий Т. Навіщо нам постколоніальна теорія? *The ukrainians*. 15 січня 2024. URL: <https://theukrainians.org/navishcho-nam-postkolonialna-teoriia/>

національного університету; розділ 3 – *Веремчук Ельдар Олександрович*, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та лінгводидактики факультету іноземної філології Запорізького національного університету; розділ 4 – *Буренков Віктор Миколайович*, кандидат історичних наук, докторант кафедри новітньої історії України історичного факультету Запорізького національного університету; розділ 5 – *Клопов Іван Олександрович*, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету.

Розділ 1 ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧАТРУЛЕТКИ: СТРАТЕГІЇ НАРАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ

У запропонованій розвідці проаналізовано чатрулетки як інструмент наративного регулювання під час спонтанної відеокommунікації між випадковими користувачами з різних країн, особливо в умовах російсько-української війни, коли відеодіалогінг став унікальним простором зіткнення, трансляції та корекції наративів. Пропонується розглядати чатрулетки як комунікаційний інструмент дискурсивного інжинірингу, що є частиною інжинірингу соціальнокомунікаційного, адже вони демонструють практики циркуляції дискурсів не лише під час автентичних комунікаційних актів, а й між спільнотами тих, хто «уболює» за свого учасника відеодіалогінгу, взаємодіючи різноманітними способами із контентом, поширюючи його, залишаючи реакції тощо. Основна дихотомія цих дискурсів в умовах війни росії проти України: «імперське знання» – антиколоніальні наративи.

Деколонізаційний потенціал чатрулетки, стратегії наративного регулювання та протидії російській пропаганді аналізуються на прикладі двох каналів «Vox veritatis» та «Одеська хунта».

Ключові слова: деколонізаційний потенціал, наративне регулювання, чатрулетка, ворожий наратив, пропаганда, стратегія контраргументації, національна безпека.

«Розбудовуючи потужну інформаційну імперію, російські більшовики майже нічого не змінили в базових ідеологемах старого режиму. Формально заперечивши валуєвське трактування української нації як щось таке, чого “не було, нет і битъ не должно”, вони активно розвивають ідею панславізму, базуючи їх на псевдотеорії спільного походження трьох братніх народів. Мантри ці, зайшовши в голови тогочасних школярів, благополучно перекочували в день нинішній»

Олег Криштопа, Андрій Охрімівич
«Україна. Загартована болем. Тисяча років самотності»

«Чому в СБУ досі не зрозуміли, що чатрулетка – теж зброя?!»
І. Кириленко в матеріалі Є. Руденка в «Українській правді», 2021

В умовах російсько-української війни, коли загарбницькі імперські наративи складають фундамент завойовницької ідеології «русского міра» щодо України, коли нищення української ідентичності артикулюється ворогом через призму навернення / «повернення» громадянського суспільства України до ідентичності радянської, «союзної», коли на тимчасово окупованих територіях упроваджується наратив тотальної російської присутності із витісненням місцевого порядку денного, мови, історії, культури тощо, а у світовому інформаційному просторі при цьому циркулюють дискусії щодо гуманістичного пояснення експансіоністської природи росії, перед пасіонаріями – інтелектуалами, медійниками, митцями, різногалузевими науковцями – постає довгострокове завдання – «вписати» український кейс у світовий досвід антиколоніальних та постколоніальних пошуків, зупинити поширення світом та наслідки «некритичного засвоєння Заходом російського “імперського знання”» [1, с. 8]. За визначенням Миколи Рябчука, автора передмови до інтелектуального бестселлера Еви Томпсон «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм», **імперське знання** слід розуміти як «розгалужену систему наративів, головна мета яких – прославляння й ушляхетнення імперії, утвердження її “цивілізаційної місії” та “універсального” характеру, який ту місію (буцімто) легітимізує, і водночас – усіляке применшення і приниження підлеглих народів, їхнє замовчання та усунення з поля зору,

позбавлення їх суб'єктності і, врешті, сутності..., що складається [за Евою Томпсон – *авт.*] із примхливої суміші історичних міфів та зманіпульованих фактів, зокрема і насамперед фатального для України (і, як ми тепер бачимо, для всієї Європи) ототожнення Росії з Руссю» [1, с. 8–9]. Таку «лінгвістичну апропріацію», семантичну маніпуляцію Е. Томпсон називає «чи не найбільшою містифікацією в історії європейської культури» [1, с. 9], що дала поштовх для «унормування», «легітимізації» ототожнення росіян з білорусами та українцями в межах субетносу (концепт т.зв. «братніх народів»), на промоцію якого росія від часів російської імперії заклала максимум ресурсів – дипломатичних, культурних, мілітарних, економічних, освітніх, медійних, пропагандистських, водночас «активно виключаючи, маргіналізуючи, замовчуючи альтернативні погляди й голоси, роблячи так “імперське знання” єдино доступним і “правильним”, позірно “об’єктивним”, “науково доведеним” і “самоочевидним”» [1, с. 10]. І коли інтелектуальні рефлексії щодо колишніх західноєвропейських колоній у контексті культурної легітимності, їхніх «голосів» як етносів, націй, оформилися в **дискурс постколоніалізму** – «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації, багатокультурності й аналіз різних форм підпорядкування – національного, расового, гендерного, класового, генераційного» [2, с. 8], російська імперія «не поставила під сумнів моральність колоніального насильства» (за Е. Томпсон) [1, с. 10]. Натомість розгорнула в інфополі стратегічний наратив імперської ностальгії, імперських амбіцій, «квінтесенцією якого можна вважати путінські історичні екзерсиси, зокрема його агресивно-невігласький опус 2021 року “Про історичну єдність росіян та українців”, що стало ідеологічним обґрунтуванням ще однієї колоніальної експансії та ще одного геноцидного винищення непокірних аборигенів» [1, с. 11]. До слова, Оксана Забужко у 2013 році завважувала, що після 1991 року постколоніальна оптика української проблематики не спостерігалася ні в номенклатурних, ні академічних, ні дисидентських колах, а «сам термін “постколоніалізм” уперше публічно прозвучав щойно 1993-го, на Львівському конгресі МАУ (Міжнародної асоціації українців – *авт.*): його “ввезла” в Україну Оксана Грабович, яка у своїй доповіді “Колоніальна спадщина в сьогоdnішній

Україні”¹ зреферувала класичну працю Ф. Фанона “Les Damnés de la terre”² (1963), викликавши тим на Конгресі справжню сенсацію (нотабене, нині на офіційному сайті МАУ про цей виступ немає жодної згадки!)» [3, с. 187]. Тож для випрацювання постколоніального підходу в академічних, аналітичних цілях слід уніфікувати підходи до інтерпретації колоніальної риторики.

Тарас Лютій, український філософ і письменник, зауважує на трансформації колоніальної політики росії, адже у форматі СРСР українській культурі дозволялося бодай займати етнографічну нішу, не виходячи за межі фольклору, то тепер росії «важливо привласнити українську спадщину, стверджуючи, що її творцем був один народ, і то російський, а решта – побіжне відгалуження від нього... нині панує наратив, що нічого українського взагалі не існує, а всі його можливі прояви – людиноненависницькі намагання розщепити єдиний народ. Отже, на відміну від західної, російська колонізація, кооптуючи українське, маркує визначні постаті нашої культури як свої» [4].

Проте про деструктивний успіх колоніальної риторики росії свідчать і *опитування росіян* (за даними опитування, проведеного російським аналітичним центром «Левада-центр», станом на січень 2024 року більшість опитаних (77 %) підтримують війну проти України [5]); і *активованій концепт «хороші російські» ліберали й «хороша» російська культура* [6], чому є свідченням, зокрема, із актуальних «кейс з фільмом про добрих російських військових у Венеції» (мова йде про фільм-учасника

¹ Праця про самоокреслення та інтерналізування “тіні” серед сучасних українців, що поєднує культурну антропологію та юнгівський психоаналіз (І. Дзюба. Грабович Оксана. *Енциклопедія Сучасної України* (2006)).

² «Гнані і голодні» – твір мартинікського психіатра, філософа й алжирського революціонера Франца Фанона (1925–1961). На матеріялі Африки Фанон ретельно проаналізував згубні наслідки колоніалізму для індивіда (як колонізованого, так і колонізатора), а також дав соціологічний опис революційного процесу в колоніях» (*Вікіпедія*).

«На презентації українського перекладу 2017 року «хтось із журналістів назвав твір Фанона “книжкою-динамітом” – і не помилився. Вона пройшлася ударною хвилею умами європейських і позаєвропейських читачів. У передмові до неї Сартр лаконічно визначив гасло “Гнаних”: усі ми маємо пережити деколонізацію і через це очищення підступити до гуманізму нового типу, який кладе край дилемі покори та відплати» (В. Циба. Франц «Фанон: Діалектика насильства та свободи». URL: <https://commons.com.ua/en/dialektika-nasilstva-ta-svobod/>).

Венеційського кінофестивалю «Росіяни на війні» [7]; і *військово-політична підтримка російського вторгнення політикумом деяких країн світу – Угорщини, Білорусі, Ірану, Північної Кореї та ін.*

У тилу українське громадянське суспільство чинить потужний спротив ворожим наративам засобами дипломатичними, культурно-мистецькими, соціально-економічними тощо, проте це потребує і розробленої довгострокової стратегії, і різноманітних тактик її втілення, а, отже, здійснювання т.зв. **наративного регулювання інформаційних ворожих вкидів**. За Д. Золотухіним, експерт-ом із питань інформаційних воєн та конкурентної розвідки, у контексті «битви наративів» різноманітними соціальнокомунікаційними інструментами якраз і реалізовується наративне регулювання, яке, залежно від мети, може бути конструктивним і деструктивним, і яке можна трактувати як процес створення **наративного упередження** («схильність людей пов’язувати в єдину історію інформацію з різних джерел (у тому числі невідтверджену) і встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між частинами історії, незалежно від того, чи відповідає така історія дійсності чи ні» [8]) із метою спонукання саме до такої оцінки реальності, яку пропонує той самий стратегічний наратив.

Відповідно, **наративам «імперського знання»** (за Е. Томпсон) маємо протиставити **дискурс антиколоніалізму** – «рішучу протидію колоніалізму, що здійснювалася передовсім зі зброєю в руках і супроводжувалася перевертанням цінностей, а її виразники позбавлялись імперського насилля, визнаючи підхожий тип владарювання ворожим і протиставляли йому автентичну силу національного первня» [4].

Численні наукові та науково-популярні дослідження фіксують та аналізують «захиті» наративи «імперського знання» у креативних індустріях – кіно – документальному (а точніше, у контексті пропаганди – мок’юментарі³) та художньому, музичній

³ Детальніше про це явище пропагандистської псеводоменталістики йдеться у статті: Ковпак В., Лебідь Н. Соціокомунікаційні засоби усунення імперських наративів в умовах війни (на прикладі української документалістики). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74). № 5. Частина 2. С. 157–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/25>

попкультури, видавничому бізнесі, спортивній сфері, рекламній індустрії, медіа тощо, де меседжі, «інтерпретаційні капсули», транслуються фоново, емоційно, аудіовізуально, адже така тактика є більш виграною – масовішою та результативнішою. Проте соцмережі «озброїлися» персоналізованим підходом, адже сформовані «інформаційні бульбашки» дають змогу «конкретним групам споживачів отримувати “заточені” під них повідомлення: це масові повідомлення, але оскільки в них закладена орієнтація на конкретну аудиторію, вони втрачають свій медузоподібний масовий характер і стають інформаційними пострілами. Так удалося створити індустріальну форму безпомилкового “інформаційного розстрілу”» [9, с. 137]. «Кулями», безумовно, є фейки, дезінформація, ІПСО, пропаганда тощо. Г. Почепцов у своїй книзі «Токсичний інфопростір» згадує тези Е. Граана про фейкові новини як про форму **дискурсивного інжинірингу** – «результат професійної практики, спрямованої на формування публічної циркуляції дискурсів» [9, с. 137]. У російській медіареальності науковець головними «переносниками» т. зв. «правильних інтерпретацій» стабільно називає політичні ток-шоу, де «інфорежисери» на кшталт Соловйова, Кисельова, тандемів «Симоньян-Кеосаян», «Скабєєва-Попов» формують фрейми «правильних думок», задають прайми як «подразники» суспільства та відпрацьовують медійний «порядок денний», затверджений владними структурами, адже «телепропагандисти виявилися настільки ж затребуваними, як і “силовики”» [9, с. 141]. Ну а вже «інфоактори», тобто блогери, публічні медіаперсони, інфлюенсери різних сфер, забезпечують циркуляцію потрібних дискурсів – «картин світу» – у соцмережах. Г. Почепцов задається питанням щодо способів руйнування чужих наративів: **створення контрнативів чи формування нових дискурсів**. На його думку, контрнатив несе загрозу додаткових хвиль спротиву та перспективи виникати в пошукових алгоритмах у першоджерельному, ворожому, синтаксичному наборі. Наприклад, він згадує передвиборний кейс із Обамою, коли частотним пошуковим запитом було питання «Обама – мусульманин?», а політтехнологи не протиставляли цьому матеріали «Обама – не мусульманин», а збільшили кількість репортажів про відвідування Обамою християнських

храмів [10]. Проте, на нашу думку, в контексті дискурсивного інжинірингу у питанні обрання ефективної стратегії поширення дискурсу антиколоніалізму, тим паче в умовах активної фази війни, ці обидві стратегії є актуальними.

Про позитивні тенденції антиколоніальних наративів в українському інфополі свідчать результати **дослідження національного наративу ГО SAT-UA на основі глибинних інтерв'ю протягом лютого-березня 2024 року**.

Наратив «*Боротьба за українську культуру*» фокусується на протиставленні української та російської культур усередині України, «з наголосом на ролі носіїв російської культури як джерела проблем, але також як жертв імперської політики, акцентується на викривленій і віктимній перспективі, де трагедії в історії виглядають більш значущими, ніж досягнення» [11]. Протилежний наратив «*Мультикультурний*» найчастіше фокусується на проблемі показного патріотизму, розглядає «можливе майбутнє співіснування з Росією, сприймаючи рух до Європейського Союзу як місіонерську мету, яка приносить історичний та новий досвід України, а українськість – як належність до історичної спільноти, що включає плюралізм поглядів» [11]. Саме в наративі «*Громадянське єднання*» найменше цитують приказку про «трьох гетьманів» і нарікають на розбрат. Акцентується увага на зовнішньому ворогу – Росії, і спрямовує всі проблеми суспільства на цей фактор» [11]. Дослідники засвідчують повне зникнення з публічного дискурсу України проросійського наративу: «навіть якщо на підконтрольній уряду території живуть люди з проросійськими поглядами, вони їх публічно не озвучують. Але ці погляди досягають інфопростору України, адже озвучуються лідерами думок, які проживають на окупованих територіях або за кордоном, і майже завжди є інструментами російської пропаганди. І прорадянський, і наратив подвійної ідентичності в дописах таких лідерів думок злилися разом, адже російська пропаганда експлуатує і об'єднує обидва цих міфи» [11].

Тож, судячи з результатів вище описаного медіадослідження, ефективність націєдентифікаційного наративного регулювання та опрацювання наративних упереджень засобами медіа, у тому числі новими медіа, креативними індустріями тощо

відбувається в національному медіапросторі. Але можливості інформаційно-комунікаційного простору сьогодні розширюються також засобами штучного інтелекту, різновидами чатів, що варто враховувати під час транслявання стратегем дискурсу антиколоніалізму як частини дискурсу національної безпеки в умовах війни та розвитку постколоніальних студій як ключової оптики повоєнного часу.

На сьогодні існує багато експертних аналітичних матеріалів, де акумульовано рейтинг популярних українських відеоблогерів, ютуберів, які ведуть успішну боротьбу з російською пропагандою, розвінчують ворожі фейки, дезінформацію, популяризують українські наративи в різних сферах – від історії до бізнесу тощо. Наприклад, актуальним у 2022 році став матеріал кросплатформеного медіа «ШоТам», що вийшов буквально напередодні повномасштабного вторгнення, «Замість пропаганди Кремля. Українські блогери, які розносять вщент російські міфи та фейки» про блогерів та блогерок, серед яких – історики, журналісти, активісти та військові, які чинять інформаційний спротив ворожим наративам [12]. І другим у цьому списку Д. Журавель згадує автора Youtube-каналу «Одеська хунта», військового пенсіонера Ігоря Кириленка, який спілкується в чатрулетці з випадковими співрозмовниками, «найчастіше – з росіянами, які намагаються переконати колишнього військового в істинності російських фейків. Та попри гоноровість та агресію людей по той бік екрану, Ігор Кириленко спокійно та методично спростовує міф за міфом, не вдаючись до емоцій. Головна зброя блогера – факти...Про що сперечається Кириленко з опонентами? Про НАТО, вік Одеси, окуповані території України, війну, історію, політику та все, на чому "грають" автори кремлівської пропаганди» [12].

У контексті вище згаданої теорії Франца Фанона щодо необхідності осмислення колоніалізму і з боку колонізованого, і з боку колонізатора цікавою видається пропозиція В. Васильченка щодо розгляду такого комунікаційного феномену, як **чатрулетка**, через призму **громадянської медіадипломатії**, яку він трактує як «діяльність громадянських журналістів, мета якої – виконання завдань із впливу на суспільну думку громадян іншої держави шляхом використання інструментарію нових медіа» [13, с. 28.50].

Тобто відеоблогери в чатрулетках як комунікатори міжнародної інтернет-комунікації, яких умовно науковець пропонує називати громадянськими журналістами⁴, а точніше громадянськими медіадипломатами, отримують можливість транслювати українські наративи громадянам інших країн, роз'яснювати ідеологічні, політичні, історичні, культурні контексти під час безпосереднього спілкування. Часто вони використовують російську мову, адже в умовах війни вибір країни українських відеоблогерів налаштований на росію, де топовим є обговорення з росіянами відносин між країнами, виявлення їх наративних упереджень та намагання їх регулювання шляхом наведення фактів, свідчень, документів тощо.

Для термінологічної уніфікації як робочу дефініцію використаємо таке **визначення чатрулетки** – «це анонімний безкоштовний відеочат, який дає змогу в анонімному режимі наживо знайомитися та спілкуватися через вебкамеру. На цьому сайті користувач може вступити у спілкування з випадковим незнайомим співрозмовником, запропонованим комп'ютерною програмою» [13, с. 28.50]. Ця технологія забезпечує випадкове з'єднання користувачів, дозволяючи їм спілкуватися за допомогою текстових повідомлень, аудіо або відеозв'язку на різноманітні теми. У разі невідповідності бесіди очікуванням або відсутності інтересу до співрозмовника користувач має можливість швидко переключитися на іншого учасника. Онлайн-платформи чатрулеток здобули широку популярність серед користувачів, особливо серед тих, хто прагне встановити нові соціальні контакти або знайти співрозмовників. Незважаючи на відмінності між окремими сервісами, їх об'єднує ключовий принцип – комунікація між випадково обраними учасниками через Інтернет. Розробником популярного онлайн-сервісу «Чат рулетка» є Андрій Терновський, який, надихнувшись спілкуванням із друзями через Skype, представив проєкт – створений вебсервіс «Chatroulette.com» – у листопаді 2009 року. Широке міжнародне визнання платформа отримала у 2010 році, після висвітлення у програмі «Good Morning

⁴ Діяльність громадян, які, хоча й не завжди мають професійну журналістську освіту, активно долучаються до створення контенту – процесів збору, аналізу та поширення новин та інформації.

America», а також публікації статті про неї в журналі «New York Magazine» [14, с. 29].

Цікаво, що в умовах війни росії проти України чатрулетка як інструмент дискурсивного інжинірингу стає комунікаційним полем «битви наративів», зіткненням «імперського знання» та дискурсу антиколоніалізму та, відповідно, може виконувати ряд ключових функцій:

- *відображення реальності / трансляція «картини світу»*, адже забезпечується безпосередня комунікація між користувачами, що сприяє обміну інформацією без посередництва;

- *поширення особистих історій*, адже користувачі можуть ділитися власним досвідом та переживаннями, що увиразнюються наданими з бажанням, у ході розмови, деталями – освітою, місцем проживання, віком, місцем праці тощо;

- *формування альтернативного дискурсу*, адже комунікант отримує нагоду надавати комунікату посилання на ті джерела інформації, які для нього були закриті цензурою або альтернативно інтерпретовані інструментами пропаганди;

- *підвищення обізнаності та мобілізація до дій*, адже завдяки безпосередній взаємодії з міжнародною аудиторією зростає рівень інформованості про події, що, у свою чергу, може стимулювати підтримку або активні дії з боку спільнот інших держав;

- *переконавання та трансформація поглядів*, адже запропоновані відеоблогером алгоритми використання фактичних даних – їх порівняння, пошук у відкритих джерелах, зіставлення історичних кейсів, рекомендації щодо книг, кіно можуть у короткостроковій, що вкрай рідко, або довготривалій перспективі сприяти критичному осмисленню отриманої інформації та можливій зміні переконань;

- *надання контрпропагандистського меседж-боксу співвітчизникам, слухачам ютуб-каналу*, адже саме під час прослуховування діалогу з опонентом для українського громадянина відкривається нагода отримати готові контраргументи – короткі, тезові, у розмовній конотації – на типові, часто повторювальні, закиди ворожої пропаганди з імперським колоніальним корінням.

Деякі українські відеоблогери, які працюють з суспільно-політичною тематикою, з метою сприяння перемозі України

у війні з росією, консолідації зусиль для протидії гуманітарній агресії росії, викриття антиукраїнської діяльності агентів ворожого інформаційного впливу та протидії їй і, відповідно, вдосконалення стандартів та етичних норм блогерської діяльності вже приєдналися до ГО «Українська спілка блогерів» (далі – ГО «УСБ»), яка декларує «підтримку незалежності, соборності і територіальної цілісності України та курсу на євроатлантичну інтеграцію; визнання Росії екзистенційним ворогом України, який прагне знищення України як держави та української ідентичності і застосовує для цього різні інструменти, зокрема й інформаційні» [15]. У 2021 році вони зробили такий допис-заклик: «Увага! Шановні громадяни України – настає один із напружених моментів боротьби за свободу і незалежність нашої країни. В останній час особливо загострилася боротьба в інформаційній сфері, – що завжди передувало збройній агресії проти нас. Зараз спостерігаємо активні дії наших ворогів в інформаційному просторі з метою внести розлад і розбрат серед українських блогерів і посясти хаос в українській блогосфері. ... останнім часом активізувалися т.зв. “українські блогери”, які обговорюють виключно події в Україні, чи українських блогерів в спілкуванні з т.зв. “російськими блогерами”. Їхня синхронна активізація наводить на думку про їх “активацію” з одного координаційного центру» [15] (рис. 1, див. с. 18).

Цей допис, який зауважив у 2021 році щодо актуалізації ворожих інформаційних атак, що зазвичай передують збройній агресії, містив також і т.зв. критерії «ідентифікації своїх», аби зовнішні маркери, як-то вишиванка чи український прапор, не вводили в оману користувачів українського інформаційного простору. Мова йшла про те, що українські блогери категорично утримуються від публічного обговорення та критики інших представників національної блогосфери, тим більше із російськими блогерами, і поширення особистої інформації у відкритому блогерському середовищі є неприпустимим.

Серед популярних відеоблогерів, які використовують чатрулетки з метою наративного регулювання пропагандистських висловлювань росіян, можемо назвати такі: **«Казки Старого Дикобраза»** («канал присвячений історії

України, як сучасній, так і старим часам становлення України-Русі», створено 2019 року, 34,8 тис. користувачів, 2814 відео, 7 170 538 переглядів; член ГО «УСБ»); **«Ельдар Дніпро»** (створено 2022 року; 59,4 тис. користувачів; 398 відео; 8 190 294 переглядів, член ГО «УСБ»); **«Сергій Неватний»** (створено 2021 року; 41,9 тис. користувачів; 1262 відео; 13 963 967 переглядів); **«Україна-не-Росія»** («Україна – не Росія, оскільки в неї немає сакрального ставлення до вищої влади»; створено 2018 року; 128 тис. користувачів; 1976 відео; 56 762 213 переглядів); **«Очаков ТВ»** (створено 2018 року; 128 тис. користувачів; 1976 відео; 56 762 213 переглядів), а також **«Ukrainian Survivor»**, **«Lybid' Project»**, **«Андрій Луганський БЛОГ»**, **«Андрій Полтава. Вата ШОУ»**, **«Андрій Попик»**, **«Тарнове Поле»**, **«Vira stream»**, **«СІЧЕНЬ»**, **«Одеська хунта»**, **«Київська хунта»**, **«Хроніки**

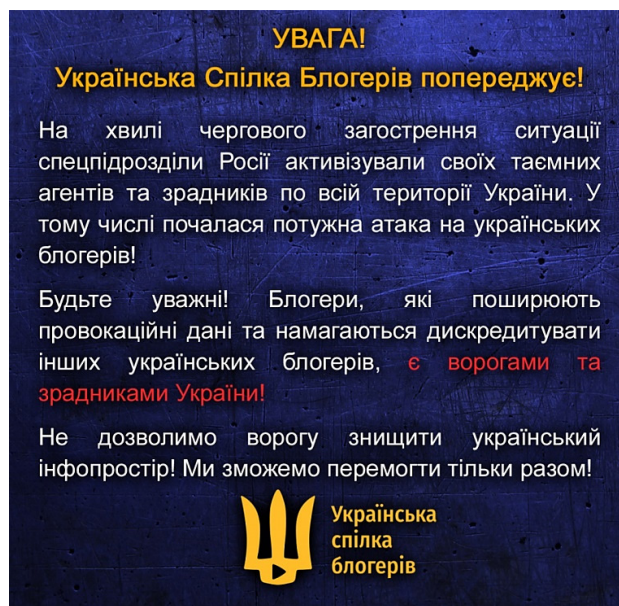

Рис. 1. Заклик ГО «Українська спілка блогерів» до учасників української блогосфери від 24 листопада 2021 р.

Джерело: [15]

здыхаючої імперії», «Свята Джавеліна», «Краянин», «Vox veritatis. Голос правди», «MOROZENKO» та ін. Найменування деяких ми подаємо у перекладі українською, адже, як зазначали вище, більшість із них орієнтовані на стріми у спілкуванні з росіянами, тож користуються переважно російською, проте коментують свої діалоги із ними українською для українського глядача.

Для глибшого аналізу наративного регулювання імперського знання засобами чатрулетки обрали двох відеоблогерів або українських діалогерів, які відкрито представлені в інформаційному полі, висвітлювали свою діяльність в інтерв'ю, які мали інформаційні майданчики на ютуб-каналах українських медіа та мають певний експертний досвід інформаційного протистояння російській пропаганді на основі професійної діяльності, відповідно, – історичної та військової.

Тож джерельною базою нашого дослідження є контент ютуб-каналів **«Vox Veritatis»** та **«Одеська хунта»**, які є популярними на початок 2024 року за результатами переглядів та кількістю поширень на інших ресурсах та де публікуються записи з чатрулетки. Відбір відео відбувався за категорією – «найпопулярніші», було проаналізовано 50 годин ефірного стріму, викладеного на ютуб-каналах.

Так, авторство каналу **«Vox veritatis (Голос правди)»** – «першого історичного українського відеодіалогінгу» (за позиціонуванням автора) – належить Віталію Дрібниці, який у виборі контрпропагандистських аргументів оперує переважно історичними фактами завдяки історичній освіті та великому досвіду педагогічної роботи⁵. Він як «ретранслятор найновіших історичних ідей» [17] ставить за мету просвітництво українців, зокрема з історії України. Відеоблогерство Віталій Олександрович розпочав 2021 року, де в основу діалогерства було покладено обговорення книг, які читали його співрозмовники [18]. Дискусії

⁵ «Викладач вищої категорії, має педагогічне звання “викладач-методист”, нагороджений знаком «Відмінник освіти України». Нагороджений знаком “Відмінник освіти України”» [16]; є співавтором українських підручників з історії України для загальноосвітніх шкіл, постійний член журі IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії; у 1998 році став переможцем Київського обласного етапу та дипломантом Фіналу Всеукраїнського конкурсу «Учитель року-1998» у номінації «Історія».

з росіянами теж розпочиналися ним із просвітницькою для них метою, а потім також набуло формату виявлення тенденцій пропаганди, пошуку адекватних співрозмовників у відеочатах із росіянами, трансляція контраргументів на висловлені ними стереотипи, історичні міфи тощо. За його словами, «у топі цікавості росіян – Київська Русь, потім – Степан Бандера і Друга світова. Сформований у росіян погляд на історію багато що пояснює про витоки нинішньої війни РФ проти України. Окрім бесід із росіянами, він також часто спілкується з іншими істориками, як українськими, так і іноземними» [19]. Завдяки здобутій популярності серед українців історик має досвід інтерв'ю на різних каналах та інтернет-платформах (напр., YouTube-каналі Ukraïner, Громадському інтерактивному телебаченні, YouTube-каналі Н. Мосійчук, Андрію Безкровному в авторському «Безкровному Подкасті», південнокорейському каналу тощо), ретрансляцію відео на «5 каналі». Цікавими та змістовними є колаборації між відеоблогерами, адже такий формат збільшує охоплення для трансляції стратегічних меседжів в умовах війни. Наприклад, у спецпроекті «Історик щосуботи» Сергія Косяченка каналу «Україна-не-Росія», згадуваному вище у переліку популярних чатрулеток, Віталій Дрібниця [17] дає відповіді на питання підписників каналу, роз'яснюючи не лише професійний матеріал, а і свої алгоритми роботи, методи просування історичного та просвітницького контенту. Зокрема, зауважив, що закиди деяких його підписників щодо необміркованості та деструктиву комунікації з такими опонентськими комунікаційними платформами, як-то «5 канал» та YouTube-канал Н. Мосійчук, є безпідставними, адже його мета – максимально просувати не політичний, а саме історико-просвітницький матеріал, про що, наприклад, було завбачливо попереджено менеджера каналу Н. Мосійчук. Цікаво, що питання до історика, які задавав Сергій Косяченко, дійсно, засвідчували намагання підписників уточнити джерельну базу блогера, тенденції та суперечності історіографічного дискурсу, на який спирається В. Дрібниця під час своїх дискусій у чатрулетці, що засвідчує глибокий аналітичний запит від української аудиторії. До прикладу, розглянемо його рефлексію щодо **концепту Київської Русі**. Наприклад, у контексті

переосмислення історії Русі в сучасному історіографічному дискурсі: у дихотомії між українським та імперським наративами підписники згадують посилання блогера на І. Данилевського, О. Толочка. У відповідь автор зауважив, що у сучасному науковому середовищі спостерігається помітна розбіжність у підходах до інтерпретації історії Київської Русі між українськими, західними та російськими дослідниками, а однією з причин таких відмінностей є обмежена джерельна база, зокрема брак писемних та археологічних свідчень, що відкриває широкий простір для суб'єктивних інтерпретацій. За його словами, історики, які спеціалізуються на періоді Київської Русі, зокрема Ігор Данилевський та Олексій Толочко, обґрунтовують свої позиції на основі глибокого занурення у джерела, натомість Сергій Плохій, хоча й не є фахівцем із давньої історії, пропонує сучасне популяризаторське бачення, зосереджене переважно на періодах ранньомодерної та новітньої історії. Попри це його праці відіграють важливу роль у формуванні публічного історичного дискурсу завдяки доступності викладу та високій академічній продуктивності. У наративній опозиції перебувають російські імперські історики, які трактують Київську Русь як органічну частину історії росії, що, своєю чергою, заперечується українськими дослідниками, які оперують концептом «літописної Русі» як історичним утворенням, що охоплювало територію сучасної Північної України. Цікаво, що відеоблогер засвідчив значуще досягнення у цьому контексті – інтеграцію новітнього українського історичного підходу в шкільну освіту, адже авторський колектив за його участю, який розробив підручник для 7 класу з історії України, виграв конкурс і надалі буде пропонуватися учнівській аудиторії, що дозволяє формувати у школярів критичне мислення щодо історичних міфів. На запитання щодо обізнаності Тімоті Снайдера як західного науковця в українському питанні В. Дрібниця засвідчив особливу роль, яку відіграє історик, відомий своєю підтримкою України, який у своїх працях послідовно відтворює саме українське бачення історії. Його освітні ініціативи, включно з відеолекціями, орієнтованими на американську аудиторію, сприяють поширенню українського наративу у світовій академічній спільноті. Попри те, що Снайдер є фахівцем з історії

XX століття, його позиція щодо історії Київської Русі базується на українській інтерпретації, що протистоїть традиційній русоцентричній перспективі, яка досі домінує в західній русистичі. Таким чином, в інформаційному та академічному просторах формується новий наратив, заснований на україноцентричному підході до історії Русі, який дедалі більше набуває впливу у світовому науковому дискурсі.

Повертаючись до характеристик автора відеодіалогінгу, також слід відзначити залученість відеоблогера до благодійних зборів на користь ЗСУ, організованих одностумцями проєкту «Історія без міфів».

Ефективність його наративного регулювання засобами діалогінгу у відеочатах засвідчується також його позицією серед топових блогерів України за версією видання «Фокус», адже Віталій Дрібниця посів 17 місце за онлайн-рейтингом видання «Топ 50 блогерів України – 2024», та перше місце – у номінації «Культура» [19].

Автор каналу «**Одеська хунта. Розмови з ворогом**» військовий пенсіонер Ігор Вадимович Кириленко, який у чатрулетці оприявнює збірний «портрет ворога», демонструючи озвучені рандомними співрозмовниками з росії пропагандистські методички та пропонуючи контраргументи під час такої «битви наративів». Завдяки великому матеріалу Є. Руденка у виданні «Українська правда» у 2021 році про «пенсіонера з Одеси, який бореться з міфами росіян в YouTube» вдалося дізнатися певні вихідні дані про канал [20]. Колишній військовий інженер свою діяльність у блогерському середовищі розпочав випадково, надихнувшись прикладами популярних українських учасників чатрулетки, зокрема Андрія Полтави та Андрія Луганського. За його словами, він був незадоволений поверхневим, на його думку, рівнем обізнаності цих блогерів у військовій тематиці, тож спочатку мав намір зв'язатися з ними, щоб надати відповідні рекомендації. Однак, не маючи змоги це зробити, вирішив самотійно спробувати себе у цьому форматі [20]. Першому досвіду передувала піврічна підготовка, протягом якої військовий записував розмови з громадянами російської федерації, вдосконалюючи власну риторику та систематизуючи знання з історії. У підсумку

11 листопада 2018 року було опубліковане перше відео на платформі YouTube. Відзначимо, що вже під першим відеороликом один із визнаних представників цього жанру, Андрій Луганський, залишив коментар, в якому назвав роботу «новим словом у спільній справі» та побажав автору успіхів. [20]. Перший відеоролик швидко набув популярності (понад 100 тисяч переглядів), завдяки емоційному діалогу з військовослужбовцем Збройних сил рф, у якому блогер використав риторику залякування щодо можливої відповіді України у випадку відкритого вторгнення. Із того моменту діалогер поступово здобував популярність у форматі чатрулетки. За результатами незалежного опитування, проведеного азербайджанським блогером серед російської аудиторії, стало відомо, що саме цей український автор є найбільш неприйнятним та викликає найбільший рівень ворожості у респондентів з рф. Сам блогер пояснює це тим, що його діяльність дозволяє російським глядачам побачити правдиве відображення себе та своєї держави, що й провокує агресивну реакцію.

Основну увагу в дослідженні зосереджено на інструментах дискурсивного інжинірингу, зокрема на аналізі використання риторичних прийомів, візуальних компонентів, емоційних тригерів, фактологічного матеріалу, а також особливостей комунікації з опонентами в чатах. Особливо важливим є дослідження того, як автори реагують на заперечення та управляють емоційною напругою під час дискусій.

Ключовим аспектом роботи є виявлення механізмів наративного регулювання в діалогах у дихотомії: «імперське знання» – «антиколоніальний дискурс». Це передбачає аналіз домінантних наративів, що циркулюють під час розмови, методів викриття дезінформації та пропаганди, засобів популяризації української культури й історії, а також шляхів поширення правдивої інформації про війну в Україні.

У рамках дослідження застосовуються такі **методологічні підходи**: наративний підхід (виявлення антагонічних наративів у дискусії з росіянами у відеочатах), дискурсивний підхід (адже враховується історичний контекст, синхронічні умови воєнного стану, формування дискурсивного інжинірингу у дискусіях відеочатів). Цьому сприяє аналіз структури, мовних особливостей,

стилістичних прийомів, ключових меседжів діалогінгу, виявлення комунікаційних стратегій та методів переконання, що застосовуються авторами YouTube-каналів у контексті протидії дезінформації. Кількісний аналіз передбачає розгляд показників взаємодії аудиторії з контентом, зокрема кількості переглядів, реакцій/вподобань, коментарів, а також рівня популярності відео в різних сегментах аудиторії завдяки застосуванню для моніторингу Інтернет-ресурсу – моніторингової програми Brand24.

Гіпотеза дослідження

Припускається, що чатрулетка є не лише ефективним засобом контрпропаганди, але й потужним інструментом наративного регулювання, що зумовлено її інтерактивним форматом комунікації. Автори YouTube-каналів «Vox Veritatis», «Одеська Хунта» активно використовують цю платформу для реалізації переконливих комунікаційних стратегій, що ґрунтуються на персоналізованих підходах, емоційній залученості та аргументованому доведенні фактів. Такий підхід сприяє підвищенню рівня критичного мислення аудиторії та ослабленню впливу пропагандистських меседжів.

Стратегіями дискурсу антиколоніалізму у наративному регулюванні блогінгу Віталія Дрібниці на каналі «Vox Veritatis» у битві російсько-українських наративів

YouTube-канал «Vox Veritatis» функціонує як важливий елемент інформаційного спротиву, спрямований на протидію російській пропаганді, трансльованій співрозмовниками-опонентами, та поширення верифікованої інформації щодо подій в Україні, трактування історичних фактів. Від моменту свого запуску (7 квітня 2021 року, а також створення резервного каналу 10 червня 2022 року) ресурс набув значного суспільного резонансу, залучивши понад 605 тисяч підписників і забезпечивши щоденну генерацію сотень тисяч переглядів. Загальна кількість переглядів на обох каналах становить 238 502 288. Контент, що розміщується на платформі, охоплює широкий спектр тем: від викриття фейкових повідомлень і розвінчування пропагандистських конструктів – до аналітики, яка підтримує наративи української державної інформаційної політики. Загальний обсяг опублікованого відеоматеріалу сягає більше 1,5 тисячі відео.

Основний канал концентрується на системному аналізі методів інформаційної війни, які застосовуються ворожою стороною, та пропонує інтерпретацію подій, спираючись на перевірені джерела. Значна увага приділяється висвітленню воєнних дій, поясненню складних політичних процесів та гуманітарній тематиці. Відмінною рисою каналу є активна комунікація з глядачами через відеочат, що сприяє зростанню інформаційної грамотності аудиторії та спростовує ворожі наративні упередження. **До ключових характеристик діяльності «Vox Veritatis» належать такі:**

- регулярне оновлення контенту (у середньому 8 відео на тиждень);
- високий рівень залученості глядачів (більше ніж 13 % взаємодій, що є значним показником для платформи YouTube);
- використання інноваційних форматів відеопродукції, що забезпечують охоплення широкої цільової аудиторії.

Таким чином, канал «Vox Veritatis» репрезентує ефективну модель використання цифрових медіа у сфері інформаційного протистояння з опонентами, забезпечуючи аргументаційний верифікований допоміжний базис для української аудиторії.

За даними моніторингового ресурсу Brand – 24 топові публічні профілі, що забезпечують видимість бренду каналу в інформаційному просторі: YouTube телеканалу «Прямий» («частка голосу» 94 %), тік-ток («частка голосу» 6 %), твітер («частка голосу» 0,006 %); а найбільш активні за залученістю аудиторії: тік-ток (≥93 тис. фоловерів), YouTube телеканалу «Прямий» (4 460 000 фоловерів), твітер (647 фоловерів). Топ 5 країн, де охоплення аудиторії є найбільшим: Україна, Росія, США, Бразилія, Індія (рис. 2, див. с. 26).

Найпопулярніше відео на каналі @vox_veritatis, що активно сприяє спростуванню російських пропагандистських наративів, є матеріал під назвою «**Коректна розмова з росіянином**», опублікований 15 березня 2023 року. Тривалість відео становить 48 хвилин. Станом на дату аналізу воно набрало понад 1 636 000 переглядів та отримало понад 58 тисяч позначок «подобається».

У діалогінгу з росіянином оприявнилося ряд ключових російських наративів, що відтворюють типову структуру кремлівської пропаганди. У відповідь український історик демонструє

раціональну, історично вивірену та ціннісно вмотивовану контраргументацію.

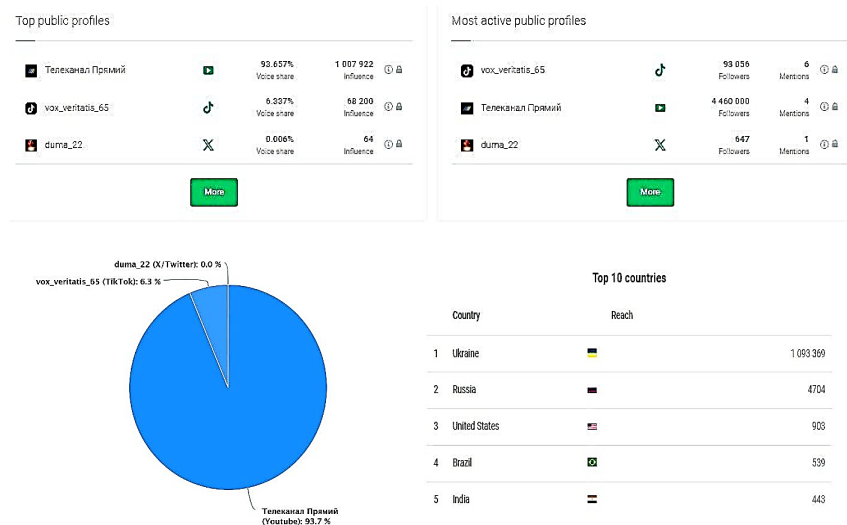

Рис. 2. Кількісний аналіз показників взаємодії аудиторії з контентом, рівня популярності відео каналу «Vox Veritatis» завдяки застосуванню для моніторингу Інтернет-ресурсу – моніторингової програми Brand24

Виявлені російські пропагандистські наративи

1. «Братні народи»

• **Теза:** Росіяни та українці є «братніми народами» через спільну релігійну спадщину, зокрема православ'я.

• **Аргументація:** Попри політичні суперечності релігійна єдність нібито здатна стати основою для відновлення взаєморозуміння. У контексті СРСР ця ідея розширюється до концепції «єдності народів», у межах якої українці, росіяни, білоруси та інші нації були частинами єдиного «мирного» державного організму.

2. «Право на самовизначення» і підтримка Росії жителями Донбасу»

• **Теза:** Жителі Донбасу мають право на самовизначення та демонструють підтримку Росії, отже, їх дії не повинні розцінюватися як зрада.

• **Аргументація:** Порівняння з іншими регіонами світу, де також мали місце прагнення до зміни політичного статусу, подається як легітимація дій бойовиків РФ.

3. «Українці ненавидять росіян»

• **Теза:** У суспільній свідомості українців нібито домінує ненависть до росіян, що унеможливує примирення.

• **Аргументація:** Протиставлення емоційного чинника об'єктивному аналізу конфлікту.

4. «Україна заробляє на війні»

• **Теза:** Україна отримує економічні вигоди завдяки транзиту російського газу до Європи, навіть під час війни.

• **Аргументація:** Подається як приклад «цинізму» української влади, яка нібито одночасно і воює з росією, і отримує із цього фінансові прибутки.

5. «Історію пишуть переможці»

• **Теза:** Усі історичні події – це результат політичного трактування, яке зумовлене перемогою тієї чи іншої сторони.

• **Аргументація:** Порівняння сучасного воєнного конфлікту з радянською інтерпретацією Другої світової війни. Подібне тлумачення історії слугує виправданням російської агресії.

6. «Знецінення українського суверенітету»

• **Теза:** Українська незалежність не є повноцінною, і ситуація в Україні подібна до інших конфліктів, зокрема на Фолклендах або в Іраку.

• **Аргументація:** Апеляція до історичних подій, зокрема періоду СРСР.

7. «Дегуманізація українців та союзників»

• **Теза:** Україна є вразливою до зовнішнього впливу, зокрема міграції, що нібито призведе до втрати культурної ідентичності.

• **Аргументація:** Висловлюється сумнів у здатності українців до інтеграції з іншими культурами.

8. «Українські герої як пропагандистські фігури»

• **Теза:** Герої визвольного руху, зокрема Степан Бандера, є штучно створеними символами, які поляризують суспільство.

• **Аргументація:** Використання радянських штампів для делегітимації українського національного дискурсу.

9. «Європа слабка через міграцію»

- **Теза:** Європа втрачає ідентичність через низьку народжуваність і високу міграцію.

- **Аргументація:** Подається образ Заходу як культурно й демографічно ослабленого простору.

Контраргументи українського блогера (Віталія Дрібниці)

До наративу «Братні народи»:

- Українська ідентичність не зводиться до спільної релігії, адже значна частина населення є атеїстами. До того ж, Православна церква України має автокефальний статус, що підкреслює відмінність від РПЦ.

- Радянський міф про «братерство народів» є інструментом асиміляції, а не щирого єднання. Створення росіянами наративного упередження на основі звуження концепту «братні народи» до українців, росіян і білорусів, хоча в радянські часи включав всі 15 республік.

До наративу про Донбас:

- Спроби відділення частини території держави та співпраця з окупантом мають чітке юридичне визначення – сепаратизм і колабораціонізм.

До тези про ненависть:

- Українці не відчувають ненависті до росіян як нації, але засуджують дії держави-агресора та всіх тих її громадян, хто це толерує.

До тверджень про «заробіток» на війні:

- Україна не купує російський газ, а лише забезпечує транзит у межах міжнародних зобов'язань.

- Саме РФ продовжує постачання, отже, відповідальність за збереження економічних зв'язків лежить на ній.

До маніпуляцій історією:

- Агресія рф у 2022 році має чітке міжнародне юридичне визначення як злочин проти миру. Подібно до агресії нацистської Німеччини 1939 року ця подія не підлягає переосмисленню. Історик наголошує, що історія покликана допомогти розумінню причинно-наслідкових зв'язків, спираючись на очевидні факти, як-от агресію Німеччини в 1939 році чи агресію рф у 2022 році.

До спроб девальвації українського суверенітету:

Всі спроби порівняти ситуацію в Україні з іншими воєнними конфліктами є спробою релятивізувати злочин. Водночас міжнародне право чітко фіксує, хто є агресором, а хто – жертвою. Додатковий контраргумент: Українська Народна Республіка існувала ще до створення СРСР, і лише радянська агресія її знищила.

До звинувачень у ксенофобії:

Українське суспільство історично багатокультурне. Представники різних національностей інтегрувалися й активно брали участь у розбудові держави (кримські татари, євреї, вірмени, поляки). А приклади так би мовити некоректних жартів (анекдотів) підтверджують самоіронію у полікультурному середовищі.

До тези про «міфологізованих героїв»:

Степан Бандера – історична фігура, яка символізує боротьбу за незалежність, що підтверджують історичні документи. Радянська пропаганда викривила його образ, намагаючись його націєцентричність окреслити як нацизм.

До образу «слабкої Європи»:

- Європейські країни демонструють здатність до ефективної інтеграції та трансформації соціуму через культурне розмаїття.

Порівняльний аналіз риторики

1. Фактологічна база:

- о Російська сторона: фрагментарність, викидання з контексту, емоційність.

- о Українська сторона: системність, історична точність, верифікація фактів (напр., наведення у приклад кейсів «в'єтнамський хлопець, який вважає себе українцем», посилення на історичні документи).

2. Інтерпретація історії:

- о Російська сторона: ревізіонізм, радянські кліше, стереотипізація (наприклад, ярлик «фашиста» на С. Бандері, «Європа гине через мігрантів»).

- о Українська сторона: контекстуальність, наукова доброчесність, критичне осмислення.

3. Аудиторна стратегія:

- о Російська сторона: апеляція до страху, використання деструктивних емоцій («зникнення європеїдної раси», «нездатність мігрантів інтегруватися»).

о Українська сторона: раціональність, прозорість, відкритість до діалогу.

4. Емоційне забарвлення:

о Російська сторона: залякування, песимізм, конфронтація.

о Українська сторона: іронія, впевненість, конструктивність.

Наступне відео обрали з категорії «Популярне відео» за стратегією протиставлення «імперському знанню», за назвою **«Імперія росіян не відпускає»**.

Дата: 13 квітня 2023 року. Реакції: 29 тис. вподобайок, 523 тис. переглядів, 1953 коментарі.

У цьому відеодіалогінгу декілька росіян-співрозмовників.

Історичні факти та їх інтерпретація:

1. **«Переписування історії»**. Блогер говорить про наратив переписування історичних підручників в Україні, що часто використовує Росія для обґрунтування своїх політичних та інформаційних стратегій. Згадка про переписування історії в Україні є спробою створити уявлення, що українська історія штучно перекручується під політичні цілі. Зауваження, що дати залишаються, а їх осмислення іноді змінюється і кардинально, як, наприклад, сталося із кейсом Радянського Союзу, де все висвітлювалося через призму звеличення Комуністичної партії. Ці приклади є аргументами для «нейтралізації» озвученої росіянином критики щодо начебто деструктивної практики переписування історії в Україні

2. **Роль історії в політичній пропаганді**. Блогер згадує, що в росії переписуються історичні факти в підручниках, де історія змінюється залежно від поточної політичної ситуації. Це є важливим елементом для розуміння того, як історія може бути використана як інструмент політичної пропаганди, зокрема для формування ідеологічного баису через створення певних наративів.

3. **Історична динаміка та наукове осмислення**. Історик посилається на слова Оскара Уайльда про те, що історія не є мертвою наукою. Це демонструє розуміння історії як динамічного процесу, що змінюється під впливом нових фактів і політичних умов. Така концепція допомагає пояснити і обґрунтувати зміни в інтерпретаціях історичних подій, зокрема щодо радянської історії.

Імперські наративи:

1. **Героїзація Шухевича та Бандери**. Блогер зазначає, що в росії та в певних історичних контекстах С. Бандера та Ю. Шухевич розглядаються через призму зневаги та ставляться до них як до зрадників або колабораціоністів. Однак в Україні ці постаті героїзовані як такі, які боролися за незалежність. Історик пояснює, що інтерпретація таких постатей залежить від політичного контексту, в якому відбувається осмислення історії.

2. **Наративи про «боротьбу за незалежність»**. Блогер акцентує на тому, що Ю. Шухевич очолював УПА, яка боролася за незалежність України, і є героєм для суспільства попри певні зв'язки в минулому з гітлерівцями у період національно-визвольних змагань. Це формує наратив героїзму у боротьбі за незалежність, який є частиною антиімперського наративу, що актуалізується в українському контексті.

3. **Російські спроби оцінити героїв України**. Блогер згадує, що в росії Бандера і Шухевич оцінюються через призму радянської спадщини, що є спробою заперечити їх героїчний статус в Україні. Це створює чітку лінію протистояння між імперським наративом (росія) та націєдентифікаційним дискурсом України.

Стратегії блогера:

1. **Розвінчування міфів**. Блогер активно спростовує російські наративи щодо історичних фактів, таких як, роль Бандери та Шухевича, підкреслюючи, що ці постаті боролися за незалежність України, а не були «нацистами» чи «колабораціоністами», як часто стверджують у росії.

2. **Акцент на контекстуальності історичних фактів**. Блогер підкреслює необхідність врахування контексту історичних подій для їх трактувань. Він наголошує, що інтерпретація історії залежить від політичного контексту, що дозволяє суспільству зробити висновки, не нав'язуючи однозначної думки.

Риторика та стилістичні фігури:

1. **Паралелі з іншими історичними кейсами**. У своїй риторичі блогер використовує порівняння зі схожими кейсами в історії, наприклад, згадуючи про зміни в історичних підручниках в різних країнах. Це дозволяє підкреслити універсальність

процесу переосмислення історичних фактів, який відбувається не лише в Україні.

2. Використання риторичних запитань. Блогер часто використовує риторичні запитання, щоб спонукати співрозмовників та слухачів до роздумів, наприклад: «Що ви думаєте про переписування історії?». Це допомагає залучити аудиторію до дискусії і водночас підкреслити важливість суб'єктивного сприйняття історії.

3. Особистісний підхід. Блогер намагається застосовувати риторику інтимної бесіди, коли ставить питання про те, як він би розповідав історію своєму сину через 50 років, що допомагає зробити його аргументацію більш доступною і зрозумілою для слухачів.

Висновки:

У даному фрагменті блогер використовує комбінацію стратегії спростування міфів та нейтралізації імперських наративів.

Імперські наративи росіянина:

1. Наратив про імперській спадок та деструктивні національні рухи. Росіянин активно порівнює ситуацію з національно-визвольною боротьбою на прикладі історії СРСР, де забороняється позитивне сприйняття національних рухів, таких як рухів за незалежність Казахстану, Литви чи Чечні. Блогер наголошує, що в росії та СРСР завжди існувала централізована, імперська модель влади, де розширення імперії було необхідною умовою для її існування, а припинення розширення – передумова для розпаду імперії.

2. Заперечення незалежності. Оцінка незалежності України та інших колишніх радянських республік як загрози для існування Росії, оскільки для них важлива імперська цілісність. Росіянин ставить під сумнів можливість побудови справжньої національної держави, зокрема у моделі Росії, де національні рухи не отримали широкого розвитку.

3. Боротьба за імперію. Росіянин стверджує, що для росії боротьба за імперію важливіша, ніж для інших народів боротьба за незалежність.

Стратегії блогера:

1. Спостереження за контекстом, якому суголосні зміни в осмисленні історичних фактів. Блогер намагається пояснити, що оцінка історичних подій уможливується лише з урахуванням

контекстів. Він наводить приклад того, як в Росії національно-визвольні рухи можуть бути негативно сприйняті через загрозу імперській цілісності.

2. Критика імперських наративів. Історик намагається довести абсурдність давніх наративів про спадщину імперського минулого як перспективу для майбутнього Росії. Блогер інтерпретує імперський підхід як неприродний для сучасних національних держав.

3. Дискредитація Росії як імперії. Блогер активно критикує імперський наратив Росії, закидаючи їй прагнення до розширення та збереження імперії за рахунок національних інтересів інших народів.

Стилістичні фігури та риторика:

1. Риторичні питання та припущення. Росіянин часто використовує риторичні питання, щоб підкріпити свою позицію. Наприклад, він ставить питання про те, чому в Росії не можуть героїзувати борців за незалежність, як це робиться в Україні.

2. Метафори та порівняння. У діалогах росіянина використовуються метафори, як наприклад, «імперія не може існувати без розширення», щоб транслювати ідею про те, що імперія не може зберігати стабільність без додаткових територій.

3. Протиставлення «ми» і «вони». Росіянин активно протиставляє росіян як спадкоємців імперії та українців, які, начебто наступаючи на «історичні граблі», проявляються як «націоналісти», що постійно борються за незалежність.

4. Акцентування на повторювальному оціночному судженні. Використання повторювальних негативних оцінок і закидів на адресу українців чи інших національних рухів є стилістичним прийомом для підсилення емоційної складової діалогіну.

Цей фрагмент також яскраво демонструє різницю в оцінках одного й того ж факту залежно від того, чи оцінюється він через імперський або націоналістичний контекст.

1. Заперечення української національної ідентичності та незалежності.

– Пропагандист намагається переконати співрозмовника, що українці насправді не є окремим народом, а лише частиною

більшої «русской» нації, і що Україна не мала власної державності до 1991 року.

– Пропагандист стверджує, що території, які належали Україні, насправді завжди були частиною росії чи московії (визнання росії як спадкоємиці московії). Він намагається довести, що українці не мають власної історії і що вони завжди були частиною імперії.

2. Ідеалізація Російської імперії та радянського періоду.

– Пропагандист вважає, що розпад СРСР був «трагедією» для Росії і що багато територій, так би мовити, «втрачених територій», які стали незалежними після 1991 року, насправді повинні повернутися під контроль росії.

– Виявляється, що відмова України від радянської спадщини і проголошення незалежності є для Росії серйозним випробуванням, оскільки цей процес ставить під сумнів імперську ідентичність Росії.

3. Міф про «антиросійську ідею України», що начебто походить від Заходу.

– Пропагандист неодноразово використовує термін «антиросія», намагаючись представити Україну як безпідставно вороже налаштовану до Росії державу, навіть не наводячи конкретних фактів: спроба створити образ ворожої України, що агресивно налаштована проти Росії під впливом Заходу.

– Переконає, що все, що відбувається в Україні, є результатом зовнішнього втручання чи іноземних впливів, що нівелює концепт незалежності України.

4. Маніпуляція історією.

– Пропагандист постійно намагається маніпулювати історичними фактами, представляючи події так, щоб вони виглядали як підтвердження того, що Україна не має права на незалежність. Це включає трактування історичних фактів через призму російської національної ідентичності.

Цей фрагмент демонструє типову тактику пропаганди, яка зводить історію та ідентичність України до складника матриці великого російського гранд-нарративу, заперечуючи право на самовизначення та незалежність.

Росіянин ототожнює СРСР з сучасною росією, заперечуючи аргументи блогера про те, що СРСР – Союз 15 радянських

соціалістичних республік. Він категорично заявляє, що «це і є, по суті, росія»

Риторика блогера в цьому фрагменті має кілька важливих особливостей.

1. Відстоювання національної ідентичності та незалежності України.

– Блогер використовує аргументи про історичну боротьбу за незалежність та про факти, які підтверджують право України на власну державність (у тому числі, що Україна – спадкомиця Радянської України).

– Блогер підкреслює, що Україна має свою унікальну історію та культуру, і регулює історичними фактами пропагандистські нарративи про заперечення національної ідентичності (кейс Донцова, історичний кейс УНР тощо).

2. Розкриття маніпуляцій та спростування пропаганди.

– Він активно спростовує маніпуляції пропагандиста, ставлячи запитання та уточнення, щоб поставити під сумнів заяви співрозмовника. Наприклад, коли той намагається знецінити історію України, блогер наводить факти, які роз'яснюють хибність таких тверджень (наприклад, про участь України в заснуванні ООН або про правонаступництво України від радянської епохи).

– Блогер також звертає увагу на непослідовність в аргументації співрозмовника, вказуючи, що у нього немає конкретних доказів на підтримку заявленої думки (наприклад, про «антиросійськість» України як замислу Заходу).

3. Спокій та аргументованість.

– Відповіді блогера, хоча і рішучі, мають спокійний і аргументований характер. Він не піддається емоційним маніпуляціям співрозмовника, а натомість послідовно роз'яснює свої позиції, наводячи факти та приклади.

– Блогер не схильний до особистих атак, а його мета – дати точні, обґрунтовані відповіді, щоб змусити співрозмовника переглянути його позицію щодо історії та політики (наприклад, він спокійно заперечувально відповідає на питання росіянина по те, чи відрізняється русин від українця в контексті історичної епохи 1914 року, пояснюючи далі номінативні традиції тогочасні,

зокрема про паралельне використання варіантів: малороси, русини, руські, українці та ін.).

4. Використання наукових і документальних доказів.

– Блогер звертається до наукових праць та історичних фактів для підтвердження своєї точки зору, зокрема, він згадує конкретні історичні книги, написані професійними істориками, щоб довести, що Україна має свою окрему історію та культуру.

5. Гумор та іронія.

Блогер іноді використовує іронію. Це робить його риторику більш доступною і дає можливість розрядити напругу в обговоренні, хоча він не відступає від своїх принципових позицій.

Стратегіями чатрулетки «Одеська хунта. Розмови з ворогом» як інструмент дискурсивного інжинірингу антиколоніалізму в умовах війни росії проти України

І. Кириленко в матеріалі «Української правди» [20] зазначає, що у російській блогосфері, зокрема в середовищі чатрулетки, функціонують також громадяни України, які перейшли на бік противника і здійснюють інформаційну діяльність в інтересах рф. Зі слів блогера, одним із систематичних викликів його діяльності є спроби з боку представників російських спецслужб (ФСБ) проникнути в інформаційний простір із метою дискредитації. Автор зазначає, що зберігає ряд неопублікованих відеозаписів, на яких зафіксовані подібні випадки. Ці особи, як правило, демонструють високий інтелектуальний рівень і прагнуть маскуватися під пересічних користувачів, однак за професійними ознаками їх вдається швидко ідентифікувати та нейтралізувати в інформаційному сенсі. Блогер веде свою діяльність із дотриманням певного алгоритму: не перебуваючи в чатрулетці щоденно, записує серії відео (приблизно по 5–6 за одну сесію), які згодом публікуються поступово. Технічну частину роботи виконує його помічник на ім'я Роман, із яким блогер встановив плідну співпрацю. Загалом на момент інтерв'ю (березень 2021 року) було створено близько 1500 відеороликів, один із яких набрав понад пів мільйона переглядів. Проте через блокування з боку YouTube основний канал зазнав обмежень, що змусило автора перемістити контент на новий майданчик. За його словами, це стало наслідком цілеспрямованих дій

супротивника, зокрема масових скарг, що подаються на українських блогерів задля обмеження їхньої видимості в медіа-просторі. **На підставі власного досвіду блогер стверджує, що в чатрулетці доводилося неодноразово взаємодіяти з представниками російських спецслужб.** Їх він здатен ідентифікувати за низкою **маркерів**: специфічна манера мовлення, інтонаційна структура, поведінкові патерни перед камерою. За його словами, аналогічним чином можна вирізнити й офіцерів Збройних сил. Водночас блогер із прикрістю констатує повну відсутність присутності представників українських спецслужб у подібному інформаційному середовищі, що, на його думку, пов'язано з тривалим етапом становлення відповідних інституцій та нерозумінням важливості інформаційної компоненти сучасної війни, зокрема в цифрових середовищах на кшталт YouTube. Свою діяльність автор розглядає не як форму розваги, а як складову особистої місії в межах ширшої інформаційної боротьби, що триває паралельно до бойових дій. Він усвідомлює загрози, які можуть постати перед ним як публічною особою, включно з фізичними замахами, однак підкреслює свою стійкість і неможливість бути заляканим.

Блогер розробляє авторські стратегії інформаційної протидії. Наприклад, щодо концепту тимчасової окупації Криму у 2014 році, то у комунікації з російською аудиторією блогер свідомо вдається до *іронічного тролінгу*, використовуючи формулювання на кшталт: «наш Крим знаходиться на спецзавданні» [20]. Він пояснює таку риторику як прояв особистої «конспірологічної версії», що не претендує на достовірність, однак є спробою інтерпретації подій. Зокрема, блогер висувавав припущення, що керівництво України (в особі в.о. президента Олександра Турчинова) могло діяти згідно з неформальними домовленостями з американською стороною, яка нібито рекомендувала «не чинити опору», водночас запевнивши у майбутньому поверненні півострова. Цю гіпотезу блогер розглядав крізь призму **стратегічної гри**: за його словами, Крим нібито міг виступити у ролі «наживки», за допомогою якої рф мала б «проковтнути гачок» і запустити процеси внутрішнього розпаду. Така логіка, за словами блогера, передбачає поступове послаблення залишків

імперської структури Росії, що зрештою мало б призвести до ліквідації її ядерного потенціалу за участю США.

У 2021 році «Українська спілка блогерів» також реалізувала колаборацію відеоблогерів двох каналів «Одеська хунта» та «Старий Дикобраз» у форматі однойменного історичного стріму⁶ [21].

Ігор Кириленко також має успішну ретрансляцію своїх відео на YouTube «5 каналу», YouTube колишнього дипломата Дмитра Чекалкина, що, звісно, сприяє більшому охопленню аудиторії. Проте цікаво, що вороги також викладають ці відео чатрулетки з начебто з «наративною перемогою російської сторони», що свідчить про перспективи наративного регулювання українськими блогерами у такий спосіб та, безпосередньо, про потужність бренду каналу «Одеська хунта» в інформаційному протистоянні. Наприклад, у матеріалі «Одесская хунта! Тотальный разгром» (<https://www.youtube.com/watch?v=6c9iQKKrejg>) або матеріали на Rutube («Одесская хунта, такие тоже есть...»). Це також пов'язано із тим, що канал «Одеська Хунта» реалізовує стратегічні завдання і на ворожих платформах – у російських соціальних мережах, що посилює атаки на його канали.

Варто також зазначити, що у жовтні 2023 року блогер Ігор Вадимович створив канал «Київський режим» (перекладено українською – *авт.*), місію якого описав так: «Спілкуємося з росіянами в чатрулетці, обговорюємо політику, історію, відносини між Україною та росією. Показуємо глядачам, що у ворога насправді в голові! А насправді там суцільна пропаганда» (152 тис. підписників, 811 відео, 54 339 303 переглядів) [22]. Як і у кейсі попереднього блогінгу авторства В. Дрібниці, обираємо два відео для аналізу, зокрема за маркерами у заголовках – «рашизм» та «імперіалізм», адже формуємо оптику антиколоніального дискурсу.

Так, у відео «У здичавілих гострий приступ рашизму. Діалоги з ворогом», прем'єра якого на YouTube «5 каналу» була 8 липня 2023 року, має 790 071 переглядів (відео надано @odeskaHUNTA) виокремили такі наративні опозиції.

⁶ Вище ми говорили про колаборацію Віталія Дрібниці з “Vox veritatis” та Сергія Косяченка у спецпроекті «Історик щосуботи» каналу «Україна-не-Росія».

Ворожі (російські) наративи:

1. Кейс про «підпал в Одесі» як доказ нацизму в Україні.

о Росіянка стверджує, що в Україні «сожгли людей» у будинку профспілок в Одесі, подає це як терористичний акт, за який «ніхто не відповів».

о При цьому замовчується, що багато причетних до подій переходять саме в РФ.

2. Наратив про превентивну анресію росії.

о Теза про риття окопів та накопичення зброї на «російському боці» як доказ того, що РФ «готувалася оборонятися».

о Звинувачення України у стягуванні військ до кордону, що нібито стало причиною превентивної агресії.

3. Делегітимація українського державотворення:

о Заперечення суб'єктності України, згадки про те, що «Советський Союз створив Україна та Білорусь», що подається як доказ штучності її державності.

о Маніпулятивне твердження про те, що «Америка воює до останнього українця».

4. Дискредитація Степана Бандери та УПА:

о Поширення міфу про співпрацю С. Бандери з Гітлером.

о Повторювані емоційно-забарвлені висловлювання типу «дедушка в гробу перевертається від того, що ви тепер воюєте на боці бандерівських».

5. Маскування російських воєнних злочинів зустрічними обвинуваченнями:

о Спроба заперечити обстріли українських міст, звинувачення в тому, що ЗСУ «самі прячуться в роддомах» і «іспользуют мірное население как щит»

о Заперечення звірств у Бучі через висміювання: «ви там снимете фільми про каждую бабушку в форме».

6. Применшення російських воєнних втрат і злиднів:

о Іронічні зауваги про побутові проблеми (висміювання начебто українських фейків про мародерство росіян мікрохвильовок, пральних машин, про побутові негаразди, як-то «ванні та туалети на кухні»), які подаються нібито з гумором, але фактично демонструють відсутність аргументів на противагу.

Українські контрнарративи блогера:

1. Викриття подвійних стандартів і контрзапитання:

- о Блогер акцентує увагу на тому, що більшість причетних до трагедії в Одесі переходять саме в РФ.
- о Ставить незручні запитання про обстріли цивільних об'єктів, мародерство в Херсоні, викрадення останків Потьомкіна.

2. Захист права на опір і національну гідність у контексті збереження історичної пам'яті про героїв національно-визвольних змагань:

- о Бандера репрезентується як лідер національно-визвольного руху, який заслуговує на вшанування пам'яті, зокрема під час деколонізації топонімікону.
- о Наголошується, що Польща й Україна вже примирилися з приводу Волинської трагедії.

3. Підваження псевдоісторичних тез:

- о Нагадування, що і Сталін, і Гітлер були союзниками – факт, про який російська сторона уникає говорити.
- о Згадка про те, що сам С. Бандера сидів у німецькому концтаборі, а не був союзником нацистів.

4. Наголос на агресії РФ як ініціаторі війни:

- о Чітка теза: Україна не напала на РФ, а російська армія вдерлася на територію суверенної держави.

5. Іронічне знецінення пропаганди супротивника:

- о Висміювання абсурдних узагальнених фраз про «захист жінок і дітей» російськими збройними силами на території України: «За яких жінок ви воюєте?»
- о Іронія з приводу російського «побутового змародериного щастя»

Риторичні та стилістичні особливості діалогу:

Російська співрозмовниця:

- **Емоційність:** активне використання інтонаційних підйомів, вигуків.
- **Побутовий фокус:** зсув акцентів на постійне заперечення українських фактів про мародерство російської армії – чайників, унітазів, мікрохвильовок тощо – для зниження градусу дискусії або відволікання від незручних тем.

- **Повторювані шаблони:** використовує відомі російські пропагандистські кліше без критичного аналізу («Одеський підпал», «Бандера з Гітлером», «Америка проти Росії»).

- **Маніпуляція і звинувачення:** використовує техніку «whataboutism» (риторичну тактику, спрямовану на дискредитацію позиції опонента твердженням, що той сам не діє згідно із цією позицією, при цьому первісні аргументи опонента не спростовуються і їх хибність не доводиться).

Український блогер:

- **Іронія, сарказм:** тон часто насмішуватий, спрямований на демонтаж штампів опонента.
- **Контраргументація фактами:** блогер наводить історичні факти, нагадує про політичні обставини (пакт Молотова-Ріббентропа, перебування Бандери в концтаборі).
- **Структурованість риторики:** зазвичай не переходить на особистості, будує міркування логічно.
- **Позиція гідності:** незважаючи на провокації, не знижує планку дискусії до рівня обговорення в контексті війни тільки фактів російського мародерства.

Відео Ігоря Вадимовича на каналі Д. Чекалкина [23], де у заголовку міститься маркер «імперські амбіції росії», також дає можливість оприятити нарративні упередження імперського дискурсу («Одеська ХУНТА TV представляє : Чий Крим, Вова? / Брелива історія РФ та імперські амбіції!», 81 681 перегляд, 16 травня 2023 року).

Пропагандистський нарратив 1: «Україна – сателіт Заходу і не має суверенітету»

Російський учасник каже: «Ви же навіть зброю не виробляєте. Ви її отримуєте. Ви живете за рахунок інших країн». **Інтерпретація:** Це твердження містить класичний елемент російського нарративу про залежність України від Заходу, її неспроможність існувати самостійно, підкреслюється зовнішнє управління і матеріальна залежність.

Контрпропагандистський нарратив 1: «Допомога – це не слабкість, а підтримка боротьби за свободу»

Блогер зауважує: «Нам допомагають, бо ми боремося не тільки за себе, а за весь цивілізований світ». **Інтерпретація:** Це чітке

спростування. Український блогер інтерпретує зовнішню допомогу не як ознаку слабкості, а як знак міжнародної солідарності. Формується альтернативний фрейм – не про залежність, а партнерство.

Пропагандистський наратив 2: «В Україні – громадянська війна»

Російський учасник каже: *«У вас внутрішній конфлікт, який ви самі не можете вирішити. Це ваша громадянська війна»*. **Інтерпретація:** Класична теза, яка намагається стерти факт російського вторгнення, знімаючи відповідальність з рф.

Контрпропагандистський наратив 2: «Це зовнішня агресія, а не громадянський конфлікт»

Український блогер: *«Якби не російські танки, то нічого б і не було. Це ви прийшли на нашу землю»*. **Інтерпретація:** Колишній військовий чітко називає джерело конфлікту – російське вторгнення, підкреслює факт порушення суверенітету та участь регулярної армії рф.

Пропагандистський наратив 3: «Росія воює не з Україною, а з НАТО»

Російський учасник: *«Насправді, ми боремося не з Україною, а з НАТО. Це ви – маріонетки»*. **Інтерпретація:** Це типове вороже наративне регулювання, яке має на меті зсув акцентів, виправдання дій росії та посилення уявлень про глобальну загрозу з боку т. зв «колективного Заходу».

Контрпропагандистський наратив 3: «Україна веде самостійну боротьбу за своє виживання, соборність і незалежність»

Блогер відповідає: *«Це наша земля, і ми захищаємо своїх. НАТО нами не керує. Ми самі приймаємо рішення»*. **Інтерпретація:** Аргумент спрямований на демонстрацію суб'єктності України.

Пропагандистський наратив 4: «Українці і росіяни – один народ»

Росіянин: *«Ми же браття. Ми один народ. Нащо ви пішли проти нас?»*

Інтерпретація: Це один із найбільш усталених міфів, який має на меті виправдати інтервенцію і делегітимізувати українську окремішність.

Контрпропагандистський наратив 4: «Ми різні народи з різною ідентичністю».

Українець: *«Ми не один народ. Ми – українці. І ми не хочемо жити під вашими порядками»*. **Інтерпретація:** Контраргумент деконструє міф про «єдиний народ», підкреслює окрему культурну, політичну та історичну ідентичність України.

Тож чатрулетки як форма спонтанної відеокommунікації між випадковими користувачами з різних країн, особливо в умовах російсько-української війни, стали унікальним простором зіткнення, трансляції та корекції наративів – наративного регулювання. У цих публічних (адже блогер попереджає про відеотрансляцію), але автентичних комунікаційних актах відбувається не лише презентація власної позиції, але й боротьба за інтерпретацію «картини світу», відповідно, чатрулетки пропонуємо розглядати як комунікаційний інструмент дискурсивного інжинірингу, що є частиною інжинірингу соціальнокомунікаційного, тобто «процесом створення, прогнозування, адаптації і реалізації комунікаційних технологій, стратегій і моделей соціальної дії, взаємодії і стосунків між соціальними фігурантами (суб'єктами й об'єктами) з метою здійснення маніпуляції (позитивного або негативного впливу)» [24, с. 7].

Переглянуті 50 стрімінгових годин відеодіалогінгу українських блогерів-експертів та моніторинг їх «видимості» в інформаційному просторі засвідчують їх потужний потенціал впливу на аудиторію (рис. 3, див. с. 44). Зіставлення кількісних показників взаємодії аудиторії з контентом, рівня популярності відео каналів «Vox Veritatis» та «Одеська хунта» завдяки застосуванню для моніторингу Інтернет-ресурсу – моніторингової програми Brand24 не є абсолютно репрезентативним, адже ми вже зауважували, що «Одеська хунта», наприклад, має профілі і у ворожому інформполі, транслюючи національні наративи в «тилу опонента», а моніторинговий інтернет-ресурс не охоплює цей сегмент.

Серед цікавих показників відзначимо такі: всього згадок в інформполі каналів «Одеська хунта» та «Vox Veritatis» у відповідному співвідношенні 5 / 14; проте поза соціальними медіа – 5 / 3; також поза соціальними медіа охоплення «Одеської хунти» – 494К

(«Vox Veritatis» – 31K), натомість у соціальних медіа охоплення «Vox Veritatis» 1,1M («Одеська хунта» – 0).

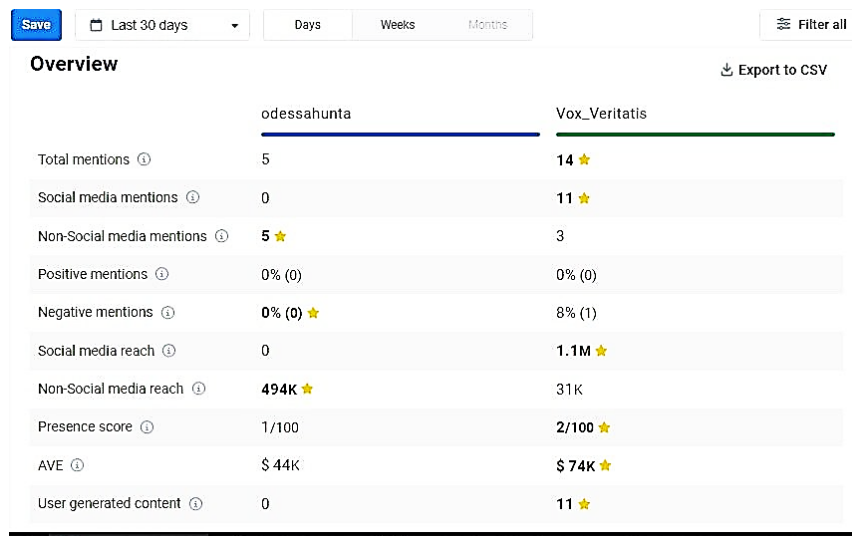

Рис. 3. Зіставлення кількісних показників взаємодії аудиторії з контентом, рівня популярності відео каналів «Vox Veritatis» та «Одеська хунта» завдяки застосуванню для моніторингу Інтернет-ресурсу – моніторингової програми Brand24 (символом «зірочки» марковані дані, які ресурс вважає точними) (вересень – жовтень 2024)

Тож ми переконалися, що реалізація комунікаційних стратегій для інтенсифікації не лише інформаційно-просвітницького, а й деколонізаційного потенціалу чатрулеток у контексті російсько-української війни уможливорюється завдяки таким їх характеристикам:

1. Пряма деконструкція імперських наративів.

У чатрулетках блогери, особливо ті, які мають потужну експертну позицію, мають змогу напряму вступати в діалог з росіянами, що перебувають у дискурсі імперських уявлень про «один народ», «меншовартість України», «історичну місію Росії» тощо. Через живу розмову, аргументацію, посилання в реальному часі

на документи та інші джерела, емоційну реакцію та свідчення про війну українські учасники мають змогу наративної корекції (адже про повне руйнування міфів зазвичай не йдеться) на індивідуальному рівні. Проте цікаво, що деколонізаційні знання є результатом для української аудиторії, яка під час відеотрансляції отримує готові аргумент-боксы для спротиву ворожим наративам в особистісній комунікації.

2. Репрезентація суб'єктності України.

Блогери-експерти, які чітко, аргументовано, із посиланням на джерела спростовують пропагандистські кліше, транслюють націєтворчі та державотворчі наративи, стають т. зв. «тригерами» для носіїв «імперського знання», адже знаходять спротив дискурсу про Україну як про об'єкт «визволення», «порятунку» чи «контролю».

3. Підрив т. зв. «монополії на правду».

Російська держава як типовий імперський конструкт прагне монополізувати правду – через цензуру, дезінформацію, ІПСО, криміналізацію інакودумства – та масово поширювати і легалізувати «імперські знання». Але чатрулетка є форматом, де пересічний росіянин змушений чути альтернативні наративи.

4. Утворення спільноти дискурсивного інжинірингу.

Навколо українського блогера, який працює у форматі чатрулетки, формується спільнота його «уболівальників» у «битві наративів», яка, власне, і забезпечує циркуляцію антиколоніального дискурсу всіма засобами взаємодії з контентом – вподобайками, репостами, коментарями, поширенням фрагментів у інших соціальних мережах тощо.

5. Провокування рефлексії в імперському суб'єкті та одночасно оприявлення імперських домінантів.

Навіть якщо не змінюється думка співрозмовника/опонента у поточному моменті, сценарій зіткнення з іншим (із так званим «колонізованим», що чинить спротив, аргументовано і впевнено декларує власну ідентичність) – це так звана мікродія деколонізаційного процесу у свідомості імперського суб'єкта. І натомість – накопичення антиколоніального знання в українських глядачів.

Список використаної літератури

1. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм / пер. з англ. Марія Корчинська ; за ред. Вікторії та Михайла Назаренків. Київ : Наш Формат, 2023. 384 с.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с. (Серія «De profundis»).
3. Забужко О., Шевельов Ю. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002. З доданими творами, коментарями, пичинками до біографії та іншими документами. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ : Комора, 2013. 504 с.
4. Лютий Т. Навіщо нам постколоніальна теорія? *The Ukrainians*. 15 січня 2024. URL: <https://theukrainians.org/navishcho-nam-postkolonialna-teoriia/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
5. 77 % росіян підтримують війну в Україні – опитування. *Радіо Свобода*. 7 лютого 2024 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-opytuvannya-rosiyany-levada/32809095.html> (дата звернення: 01 жовтня 2024 р.).
6. Авраменко І. «Хороша» культура «хороших росіян»: чому російські література та мистецтво не можуть вважатися «великими». *Детектор медіа*. 24 березня 2024 р. URL: <https://detector.media/infospace/article/224563/2024-03-24-khorosha-kultura-khoroshykh-rosiyan-chomu-rosiyski-literatura-ta-mystetstvo-ne-mozhut-vvazhatysya-velykymu/> (дата звернення: 1 жовтня 2024 р.).
7. Пуришев М. «Вбивці мають йти під трибунал, а не червоним хідником». Чому фільм-учасник Венеційського кінофестивалю «Росіяни на війні» – це пропаганда Кремля з відбілення звірств армії РФ перед Заходом? Розповідає волонтер Михайло Пуришев». *Forbes*. 8 вересня 2024. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/vbivtsi-mayut-yti-pid-tribunal-a-ne-chervonim-khidnikom-chomu-film-uchasnik-venetsiyskogo-kinofestivalyu-rosiyani-na-viyni-tse-propaganda-kremlya-z-vidbilennya-zvirstv-armii-rf-pered-zakhodom-rozprovid-07092024-23486> (дата звернення: 1 жовтня 2024 р.).
8. Золотухін Д. Наративне регулювання, або Як ми маємо скористатися методами Іллі Хржановського. *Детектор медіа*. 9 травня 2020 р. URL: <https://detector.media/infospace/article/177031/2020-05-09-naratyvne-regulyuvannya-abo-yak-my-maemo-skorystatysya-metodamy-illikhrzhanovskogo/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
9. Почепцов Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Харків : Віват, 2022. 384 с.

10. Почепцов Г. Пропаганда і наратив. *Mediasapiens*. 12 травня 2019 р. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/22855/2019-05-12-propaganda-y-narrativ/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
11. Національний наратив: три бачення України. *Cat-ua*. URL: <https://cat-ua.org/2024/04/17/nacziionalnyj-naratyv-try-bachennya-ukrayiny/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
12. Журавель Д. Замість пропаганди Кремля. Українські блогери, які розносять вщент російські міфи та фейки. *ШоТам*. 20.02.2022. URL: <https://shotam.info/zamist-propahandy-kremlia-ukrainski-blohery-iaki-roznosiat-vshchent-rosiyski-mify-ta-feyku/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
13. Васильченко В. Громадянська медіадипломатія в реаліях сучасності. *ABIA-2023* : матеріали XVI Міжнародної науково-технічної конференції (18–20 квітня 2023 р.). Київ : ФМВ, 2023. С. 28.48–28.52. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59486> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
14. Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ : Наш формат, 2015. 408 с.
15. Українська спілка блогерів. URL: <https://blogger.org.ua/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
16. Дрібниця Віталій Олександрович. *Народна освіта*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=712 (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
17. Історик щосуботи: Віталій Дрібниця. Відповіді на питання підписників каналу «УКРАИНА-не-РОССИЯ». URL: https://www.youtube.com/watch?v=HCHL_5qZRYU (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
18. Vox veritatis Голос правди. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/@Vox_Veritatis (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
19. #17 Віталій Дрібниця в рейтингу «Топ 50 блогерів України – 2024: онлайн-рейтинг Фокусу – голосування завершено». *Фокус*. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/667871-top-blogeriv-ukrajini-2024-reyting-naykrashchih-vid-fokusu/kultura/3905/vitaliy-dribnicya> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
20. Руденко Є. «Вони думають, повернуться СРСР – і у них хрін стоятиме». Як пенсіонер з Одеси бореться з міфами росіян в YouTube. *Українська правда*. 19 березня 2021 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/03/19/7287094/> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).
21. «Історичний стрім Одеська хунта і Старий Дикобраз». *Українська спілка блогерів*. 14 квітня 2021 року. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=w7N7R5cХуK8> (дата звернення: 5 жовтня 2024 р.).

22. Київський режим. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCa3WTF7TZEoEKels1oMx46g> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).
23. Одеська ХУНТА TV представляє: Чий Крим, Вова? / Брелива історія РФ та імперські амбіції! | Маразми. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wHXkHLJ2yh8&t=10s> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).
24. Холод О. Соціальнокомунікаційний інжиніринг як методологія дослідження соціальних комунікацій. *Світ соціальних комунікацій*. 2012. Т. 8. С. 7–12.

Розділ 2

МЕДІАПРОЄКТИ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦЯ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У розділі монографії розкривається проблематика функціонування постколоніальних країн, а також ролі журналістики у формуванні свідомої нації загалом і громадянського суспільства зокрема. Особлива увага приділяється взаємозв'язку травматичного культурного / економічного / політичного поневолення разом з його впливом на нову генерацію суспільства й неможливістю повноцінно сепаруватися тій чи іншій країні після розпаду імперій. Вивчена теоретична база підтверджує той факт, що українське суспільство переживає етап реорганізації соціальної сфери, політичного устрою, суспільного ладу. На всіх названих рівнях журналістика має важливе значення, оскільки в таких умовах вона виконує функцію інформування, аналізу подій і формування громадської думки. Однак головною метою створюваних матеріалів під час повномасштабного вторгнення є просвітництво суспільства, його виховання й об'єднання, а отже, формування нації, здатної протистояти інформаційним атакам і усвідомлювати свою ідентичність як спільноти нескорених, мужніх та вільних від нав'язаних історичних колоніальних стереотипів. Це все стає можливим завдяки журналістським авторським проектам. У результаті аналізу сучасного білого медіа «Суспільне», зокрема тих матеріалів і проєктів, які прямо або опосередковано спрямовані на боротьбу з імперськими наративами та створення власного базису з проукраїнських ідей, виявлені такі рубрики: «Суспільне новини», «Суспільне мовлення», «Суспільне культура» з підрубрикою «Деколонізація». Домінантними темами публікацій, є ті, що пов'язані з воєнними діями (благополуччя ветеранів, історії військових, культура та історія під час війни). Вони спрямовані на генерацію нового українця постколоніального суспільства (єдність заради перемоги, незламність духу, бренд українського мистецтва, збереження пам'яті, відновлення ідентичності). У межах кожної теми виокремлені наративи з позитивною, нейтральною

й негативною конотацією, а також вивчений формат подачі матеріалів у спеціальних медіапроєктах, серед яких переважають лонгриди та відео. Поєднання всіх цих засобів сприяє усвідомленню й розумінню змісту медіапроєктів, що, зі свого боку, допомагає все більшій кількості українців ідентифікувати себе як представників нескореної і вільної нації.

Ключові слова: журналістські авторські проєкти, медіапроєкти, постколоніальне суспільство, імперські наративи.

Україна зараз проходить через важкий, але водночас і відповідальний етап свого розвитку, що зумовлено кризовими явищами в усіх сферах її життєдіяльності, а також загрозами національній безпеці. У таких умовах роль журналістики набуває особливого значення, адже саме вона виконує критично важливу функцію – інформування суспільства, аналіз подій і формування громадської думки.

Спроби осмислити сутність українського суспільства розпочалися від моменту проголошення незалежності та тривають досі. Усвідомлення важливості громадянської самосвідомості в незалежній країні, особливо в умовах зовнішньої загрози, є ключовою передумовою збереження її державної та національної цілісності. Саме тому питання вивчення консолідованості спільноти в умовах постколоніального існування є фундаментальним для науковців, серед яких: І. Грабовська, П. Іванишин, О. Микитюк, Я. Пасько, О. Чирков, В. Чорний та багато інших.

За словами Я. Пасько, Україна перебувала в стані «постколоніального синдрому», який розуміється як культурна і психологічна залежність українського суспільства від імперської та радянської спадщини, а це є непродуктивною світоглядною орієнтацією на архаїчні і скомпрометовані форми соціального порядку – продукти альтернативної історичної візії [11, с. 24]. Саме тому однозначні відповіді на виклики, що постають перед Україною (зросійщення, через що відсутня проукраїнська позиція та самоідентичність у частини населення, воєнні дії на території країни, корумпованість влади та ін.), досі не сформульовані. В. Чорний, який досліджував особливості сучасного суспільства, пояснює

це двома причинами. По-перше, українські наукові школи мають певні недоліки, що спричинено тим, що імперські наративи суттєво впливають на культуру, освіту й науку інших країн, нав'язуючи їм внутрішню асинхронію та позбавляючи їх критичного мислення. По-друге, аналізуючи Україну в період бездержавного минулого, суспільствознавці часто спираються на характеристики, які не дають повної картини сучасності. Це призводить до формулювання хибних рекомендацій щодо шляхів модернізації країни та запозичення досвіду інших держав, який на сьогодні може бути малоефективним [14, с. 43]. З таким твердженням погоджується і І. Грабовська, яка наголошує на тому, що розвинене громадянське суспільство – це ще й реальний «запобіжник» перетворення демократичних суспільств на авторитарні чи тоталітарні під впливом зміни владних команд та керманичів, оскільки в нинішньому світі саме громадянське суспільство здатне ефективно контролювати владу [4, с. 90]. Отже, вбачається повна залежність між відповідальністю окремо взятого індивіда і рівня його національної свідомості та стану суспільства загалом.

Серед багатьох проблем, викликаних динамізмом сучасної епохи, особливе місце займає російська імперська політика, що докорінно змінила ситуацію у світі. Відповідно, журналістика стає не лише джерелом фактів, а й інструментом боротьби за правду, запобігання дезінформації та протидії пропаганді, що відображається в нових засобах донесення інформації, зокрема таких, як медійні проєкти. Саме незалежні та професійні медіа можуть допомогти суспільству не тільки зрозуміти складні процеси, а й виробити власну стратегію дій у майбутньому.

У період повномасштабного вторгнення Росії перед Україною постало першорядне завдання, яке полягає в протистоянні ворогу на полі бою та в акумуляції сил, у спрямуванні всіх ресурсів на створення здорового та здатного суспільства протидіяти ворожим наративам в інформаційному просторі. Для цього журналісти мусять не тільки інформувати громадськість про важливі новини, але й формувати та розвивати здібності свого читача до резистентності, надавати продукт, який релевантний запитам сьогодення. Саме тому тематика журналістських авторських проєктів повинна містити такі просвітницькі наративи, які б могли

розвінчувати певні стереотипи, що нав'язувалися державою-агресором протягом усього періоду існування незалежної України.

Результати аналізу наукових розвідок останніх років засвідчили тенденцію появи досліджень різного роду проєктів у багатьох сферах життя суспільства (соціальній, культурній, освітянській, медіадіяльності та ін.). Війна внесла свої корективи і в проєктну діяльність, яка піддається змінам не лише в аспекті тематики, але й головного функціоналу, оскільки поруч з основною метою журналістських проєктів – просвітницькою, набуває нагальності ще й виховна, завданням якої є консолідація суспільства, творення нації, що спроможна чинити опір інформаційним атакам, а також, що не менш значущо, ідентифікувати себе як націю нескорених, мужніх, свідомих і вільних від історично стереотипних уявлень людей. Саме цим і зумовлена актуальність та необхідність вивчення медійних проєктів, зокрема їхніх засобів і методів, за допомогою яких журналісти конструюють український інформаційний простір після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, а отже, й теми цієї наукової розвідки.

Медіапроєкти як вид особливої діяльності журналіста привертають до себе увагу учених різних галузей. Ключовими питаннями, які наразі активно досліджуються, є вимоги до розробки проєкту, їхня видова характеристика, зміна функціоналу в умовах російсько-української війни, а також власне понятійний апарат. В. Галудзіна-Горобець, розглядаючи електронні медіа, послуговується терміном «інтернет-проєкт», яким позначає вид ЗМІ. Ураховавши думки інших науковців щодо цієї теми, вона окреслила типологію інтернет-проєктів, серед яких виокремлює такі: 1) інформаційні (онлайнові інформаційні агентства, мережеві видання: газети, журнали, радіо й мережеве телебачення); 2) прикладні (ресурси, що містять корисну інформацію, а також надають можливості скачування «софту», онлайнових бібліотек, сайти для роботи з електронною поштою); 3) безпосередньо комунікаційні (співтовариства, форуми, дошки оголошень, сайти знайомств); 4) розважальні (онлайн-ігри, анекдоти, мережеве радіо); 5) комерційні (вебресурси, що пропонують платні послуги); 6) презентаційні (корпоративні сайти,

рекламні, сайти традиційних ЗМІ, що містять лише загальні відомості про видання, матеріали про передплатну компанію тощо) [цит. за: 3, с. 211]. Однак така типологія нівелює самостійне функціонування поняття «проєкт» і ототожнює його з терміном «веб-сайт», пропонуючи на загал класифікацію виключно вебресурсів залежно від мети створення та основного спрямування контенту.

Синонімічними вважає терміни, що номінують медійну продукцію, наприклад, твір, програма, проєкт, передача, тобто медіатекст, і вчений О. Косюк. Так, вивчаючи названі поняття як взаємопов'язані між собою елементи, які доповнюють один одного, дослідник детально характеризує медіапроєкти української інформаційної сфери і стверджує, що аудіовізуальна культура існує у вигляді теле-, радіо-, інтернет-проєктів, серед яких наявні різноманітні ігри, шоу-програми, кінематограф тощо. Сучасні медіарозваги базуються на ігрових проєктах новітніх електронних ЗМІ, а також спрямовані на задоволення потреб споживача аудіовізуальної продукції. О. Косюк до медіапроєктів відносить розважальні програми (скандально-сенсаційні, еротичні, сміхові, вітальні, модні шоу); комунікативні (політичні, соціальні, інтелектуальні ток-шоу); інформативні (споживчі, економічні, науково-популярні та документальні фільми); культурні (імплікативні літературні, рекреативні, кінопроєкти) проєкти [8, с. 21]. Поняття медіапроєкт і медіапродукт також ототожнює і О. Галілейська [2, с. 90].

Наголосимо на тому, що абсолютна більшість наукових досліджень, що містять питання медіапроєктів, беруть за основу мету їхньої розробки, складові й джерела для їхніх матеріалів, а також способи і засоби розповсюдження. За словами А. Кузнєцової, джерелом медіапроєктів стають аудіовізуальні документи, інформація яких сприймається в чуттєвих (зорових, слухових чи їхньому поєднанні) образах. Креативний зміст праці над проєктом журналіста визначає якість медіапродукту, його конкурентну спроможність на медійному ринку й успішну реалізацію. Вдала презентація медіапроєктів, які віддзеркалюють цілий спектр соціокультурних проблем, є індикатором впливу журналістики на суспільство [9, с. 209]. Отже, медіапроєкт – це вид творчої діяльності журналіста, що спрямований на всебічний розгляд

релевантної запиту суспільства проблеми та на різножанрову форму її висвітлення.

Ще до початку повномасштабного вторгнення О. Шелюх та Я. Легка вивчали жанрово-тематичні особливості сучасної літератури про гібридну війну на Сході України. Учені переконані в тому, що література війни є джерелом виховання національно-патричного духу читача, зокрема читача-військовослужбовця та є засобом боротьби в інформаційній війні. Для її популяризації створено чимало різноманітних проєктів. Наприклад, на радіо «Армія FM» (перша військова радіостанція України) є програма «Сектор L», у межах якої часто запрошують до ефіру авторів книг про війну та популяризують читання саме якісної вітчизняної літератури [15, с. 141].

Метою дослідження проєктної діяльності в журналістиці можна вважати можливість оцінити вчасно непроаналізоване (категорія розваг) і тим самим збагатити й прискорити процес національно-духовної ідентифікації. Інформативні та комунікативні проєкти насамперед записують для просвітництва аудиторії, оскільки сповіщають про фінансові події, законодавчі зміни. Продукція культурних проєктів задовольняє суспільну потребу, тому навіть тематично серйозні з них формально творяться журналістами і сприймаються реципієнтами з відтінком розважальності [8].

Рекомендації щодо покращення якості медіапроєктів запропонувала О. Галілейська. Вони можуть бути використані як інструменти комунікації. Серед головних виділимо такі:

- 1) використання інтерактивних елементів, які допоможуть зацікавити цільову аудиторію;
- 2) створення зворотного зв'язку, який передбачає особистісний підхід;
- 3) покращення юзабіліті сайту для легшого отримання необхідної інформації;
- 4) можливість вибору формату психологічної підтримки: особиста чи групова зустріч;
- 5) якісне поліграфічне оформлення: не більше трьох кольорів у оформленні і вибір комфортних шрифтів для читання та сприйняття інформації [2, с. 96].

Із 24 лютого 2022 року через бойові дії суттєві зміни відбулися на проєктному рівні, адже організації були змушені терміново адаптувати свої програми до умов воєнного часу, особливо це зачепило проєкти, пов'язані з медіаіндустрією. Медіа, як значущий соціальний інститут, мають вагомий вплив на політичні процеси в суспільстві. Завдяки закріпленій у Конституції свободі слова та відсутності цензури журналісти отримують можливість всебічно висвітлювати ключові події та явища.

Після повномасштабного вторгнення, особливо у зв'язку з інформаційною війною, через підвищення інтенсивності потоку дезінформації та пропаганди, а також через збільшення кількості каналів її поширення, суттєво зросла потреба у фактчекінгу та спростуванні фейкової інформації. Над цим продовжують працювати такі фактчекінгові проєкти, як StopFake, VoxCheck, «По той бік новин» (створили окрему рубрику «По той бік війни»), «Без брехні», «НотаЄнота», «Брехунець» та інші [6, с. 16]. Саме вони привертати увагу вчених, і тому такий акцент дослідження було обрано Н. Шульською та Р. Зінчук. Науковиці протягом перших п'яти місяців війни вивчали негативний маніпулятивний контент, який вкидала у вітчизняний простір російська сторона. Так, учені використали проєктний аналіз для роботи з контентом медійних сайтів і антифейкових проєктів, наприклад, таких, як «StopFake», «Брехунець», «НотаЄнота», «Детектор медіа» та «Інститут масової інформації», що виявляли і спростовували фейки [16].

А. Москович вивчав комунікації українських волонтерських ініціатив у вигляді інформаційно-аналітичних проєктів на прикладі проєкту «Поплава», декларована мета якого: 1) інформування про стан справ на фронті й аналітика супутніх процесів; 2) висвітлення ролі фонду у функціонуванні Сектора безпеки та оборони; 3) генерування контенту, який через свою суспільну значимість буде підхоплений іншими каналами й засобами масової комунікації [10, с. 369]. Для цього організатори проєкту-подкасту послуговуються трендовими засобами бренд-комунікацій: перетворення лідерів організації на ефективних комунікаторів бренду (спікери «Поплави» стали впізнаваними особами в українському медіапросторі і просують благодійний

фонд «Повернись живим», який позиціонує себе як фонд компетентної допомоги армії), створення асоційованого з брендом фанового контенту (мем «Шо по русні?»), сторителінг (відповіді на запитання як цілісна історія, зокрема за участі представників фонду), залучення персонажів із функціями маскота (кішка Булочка), формування відчуття причетності до спільноти («закупили за ваші гроші», миттєвий зворотний зв'язок, внутрішні жарти) [10, с. 371].

Для діалогу між військовими та громадськістю без посередників-представників політичних і провладних структур у країні також виробилася система стратегічних комунікацій. Як приклад – проєкт «Кіборги», що був створений ще під час облоги аеропорту «Донецьк» волонтерами й активістами, які розповідали реальні історії та надавали інформацію про героїчну оборону аеропорту захисниками, яких часто називали «кіборгами». Цей проєкт не лише підвищив моральний дух військових, але й став символом сили та відданості українського народу [5, с. 245]. На сьогодні до проєкту «Кіборги» входять різноформатні й різножанрові публікації, серед яких проєкт «Кіборги. Комікс», що спрямований на створення та популяризацію україномовних коміксів на основі реальних історичних подій, мета яких не просто займатися інформаційно-просвітницькою діяльністю, а й документувати свідчення учасників подій російсько-української війни 2014–2015 років, дотримуватися точної хронології і тайм-кодів. Також до вшанування пам'яті загиблих реалізуються мистецькі проєкти, як-от: кіноперегляди фільму «Кіборги», виставки артпроєктів фотомистецтва і художнього мистецтва, а також фотовиставки.

Проєкти на телебаченні були в центрі уваги наукового пошуку Є. Соломіна, який вивчав масовокомунікаційну діяльність національних телеканалів і медіагруп на прикладі марафону «Єдині новини» та проєкту «FreeДом». Дослідник визначає марафон як соціальний проєкт, що мав консолідуючий характер, у рамках якого відбулася зміна сітки мовлення, переорієнтація на виключно інформаційний контент, а ось проєкт «FreeДом» – як канал «якісного контенту, який протидіє фейкам та дезінформації, розрахований на російськомовну аудиторію по всьому світу з метою поширення об'єктивної зваженої інформації щодо

ситуації в Україні». Наукова розвідка загалом містить результати аналізу тематики й політичної заангажованості на основі запрошених гостей-спікерів. Є. Соломін зробив висновок, що створені проєкти не позбавлені проблем, позамедійної регуляції, проте в умовах війни виконують головну функцію та утримують національний інформаційний телепростір у проукраїнській парадигмі та не допускають поширення російських наративів [13, с. 69].

Поняття «медіапроєкт» вивчала С. Іванова, яка зауважує, що «в медіасфері проєктний підхід виявився дуже затребуваним, оскільки він дозволяє швидко реагувати і створювати проєкти за певними правилами, алгоритмами, забезпечуючи заявлену якість і враховуючи терміни і ресурсні можливості» [7].

При дослідженні трансформацій у сфері медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні Д. Дуцик, Д. Орлова та Г. Будівська вказували на зміни не лише в інформаційних та освітнянських проєктах, але й у проєктах із розважальним контентом. Науковиці стверджують, що загалом розважальний контент зник з ефірів українських телеканалів, це стосується і проєктів, спрямованих на підняття рівня медіаграмотності та критичного мислення. Наприклад, гумористичний проєкт «Телебачення Торонто» суттєво змінив формат: став працювати у більш серйозних жанрах після початку повномасштабної війни та після того, як його засновник Роман Вінтонів (Майкл Щур) долучився до лав Збройних сил України [6].

Зміни в медіаспоживанні українців вплинули не лише на тематику проєктів, але й на формат їхнього представлення. Л. Боярська вивчала медійні мистецькі антивоєнні проєкти в контексті мистецької журналістики і досліджувала тематику культурних програм, серед яких основною темою з 2014 року була анексія Криму та окупація частини Донбасу, а з 2022 року – повномасштабна війна. Дослідниця з'ясувала, що популярними форматами проєктів є візуальний контент (ілюстрація, політичний плакат, карикатура, мем, анімація), а також флешмоби в соціальних мережах [1]. О. Скалацька також акцентує увагу на візуальному контенті у форматі гумористичних коротких повідомлень, мемів, історій про тварин (з обов'язковою патріотичною складовою: українських символів та інших елементів ідентичності),

а також виділяє особливе зацікавлення відеоконтентом на платформах мереж «TikTok» та «Інстаграм», де популярності набувають відео на воєнну тематику, музичні хіти, виступи Президента країни, речників і голів військових адміністрацій. На основі цих прикладів учена зазначає, що такий розважальний контент формує семантичний код воєнних подій, який є ефективним засобом об'єднання української нації. До прикладу, «керамічний півник з Бородянки», який залишився цілим у кухонній шафі на стіні зруйнованого авіабомбою будинку, став символом незламності духу та витримки українського народу; привітання «Доброго вечора, ми з України!» набуло поширення по всій території України як ідентифікатор українців, хоч її автором є голова Миколаївської облдержадміністрації Віталій Кім; музичні хіти «Ой, у лузі червона калина» та «Stefania» переможців Євробачення Kalush Orchestra набули мегапопулярності не лише в Україні, а й за її межами. Цікавими для вивчення творення єдиної картини світу є і «українські меми», що сприймаються як розважальний контент тими, хто проживає на території воюючої держави, і не є таким для іноземців через нерозуміння цього жарту. До таких «українських мемів» науковиця відносить меми про «народний спротив та сміливість», серед яких історії насіння соняшника в кишнях окупантів для родючих українських земель, гопники «віджали» БТР, роми – танк, про киянку, яка збила дрон, менеджера «Укрпошти», який збив літак [12]. За допомогою такого виду проєктів журналісти допомагають суспільству об'єднатися навколо спільного ворога та вчитися протистояти жаху, що несе війна.

Особливого наукового вивчення в умовах повномасштабного вторгнення потребують ті проєкти, за допомогою контенту яких у читачів чи глядачів формується власний образ українця як представника окремої національності, яка має свою історію, культуру і традиції.

Джерелом пошуку фактологічного матеріалу стало національне ЗМІ, яке, відповідно до даних Інституту масової інформації, за друге півріччя 2024 року увійшло до білого списку медіа (які є прозорими і відповідальними), а саме – «Суспільне». Відбір матеріалу відбувався за такими критеріями: дата публікації

та засоби донесення інформації (спецпроєкти).

Аналізу підлягає діяльність журналістів редакції «Суспільне», зокрема тематика спеціальних проєктів, формати їхньої подачі, ідеї, які закріплюються в читачів названого медіа. Так, медіа має декілька рубрик, серед яких «Суспільне новини» (13 матеріалів), «Суспільне мовлення» (5 матеріалів). Зазначимо, що розділ «Суспільне культура» не містить окремого підрозділу «Спецпроєкти», але є підрубрика в головному меню під назвою «Деколонізація» (79 матеріалів), яка варта нашої уваги в межах цього дослідження.

Із заголовків зібраних матеріалів, перший з яких датований 24 серпня 2022 року, а останній – 18 жовтня 2024 року, склали тематичну класифікацію. Публікації в рубриці «Суспільне Новини» поєднані за такими темами:

- Благополуччя ветеранів – 1 матеріал («Країна ветеранів і ветеранок. Як держава та суспільство має допомогти тим, хто повернувся з війни»).

- Історії військових – 4 матеріали («Азовсталь: історія оборони. Свідчення учасників подій, їхніх рідних та очевидців», «Поки ми живі. Три історії про ціну великої війни», «На лінії захисту. Американський футбол в Україні щойно став професійним, але почалася війна. Історії спортсменів, які тепер бійці та волонтери», «“Тут доця, тут зять, тут сваха, тут сват”. Фотопроєкт про загиблих у Грозі та їхніх рідних»).

- Єдність заради перемоги – 2 публікації («Командири, до перемоги! Військові командувачі, народжені за Незалежності», «“Все можливо і все буде”. Читачі й читачки Суспільного діляться фотографіями, що в них асоціюються з незалежністю»).

- Незламність духу – 3 матеріали («Зима і люди. Як українці готуються до холодів в умовах війни», «“Russia has stolen years of our life”. Suspilne News special project about life in the occupied territories of Ukraine / “Росія вкрала у нас роки життя”. Спецпроєкт Суспільне Новини про життя на окупованих територіях України»).

- Культура та історія протягом війни – 3 публікації («300 років зо дня народження. Світ Сковороди», «Гудацький русинсько-український словник-довідник у людях, явищах та музичних інструментах ЕКСКЛЮЗИВНО», «Як змінилася

Україна за 32 роки незалежності – спецпроект Суспільного»).

Як бачимо, тематика спецпроектів повністю пов'язана з російсько-українською війною, оскільки розкриває різноаспектність життя суспільства саме під час воєнних дій в Україні. Так, у матеріалах акценти зроблені на важливих для країни і її громадян ідеях, а саме на ідеї мужності (єдність заради перемоги та незламність духу), на званні військового і воєнного, яке набуло значимості в умовах війни, а тому є почесним (благополуччя ветеранів та реальні історії воєнних), а також на культурній сфері, однак під призвоєю впливу на неї війни.

Кожна з тем просуває певні наративи, які підсилюють емотивний вплив на читача та використовуються як засоби навіювання, переконання, що дозволяє формувати проукраїнські думки, позиції в суспільстві в рамках просвітницької діяльності медіа.

До групи позитивно маркованих наративів належать такі: «Україна захищає своїх людей» («Україна оголосила про рятувальну операцію», «На захист Маріуполя стали військові полку “Азов”, бригади сухопутних військ ЗСУ, 36-та окрема бригада морської піхоти, 12-та бригада Національної гвардії України, а також прикордонники, поліцейські, добровольці та тероборона»); «Україна має потужний культурний спадок» («Культові українці позначені гривнею», «один із наймонументальніших творів в українській музиці», «закарпатський музичний гурт», «українську культуру без російських наративів»); «Україна відновлює інфраструктуру» («до України вже прибули перші партії обладнання для ремонту електромереж, яке надали країни-партнери»); «шанобливе ставлення до діючих військових та полеглих у війні» («Пам'ятатимемо військових, що віддали життя, захищаючи й відвойовуючи кожен міліметр кордону», «В останні роки українська армія стає мотивованішою»).

Негативна конотація простежується в низці наративів, таких як «Україна не в змозі оборонятися» («українські військові поступово втрачають контроль над частиною міста», «Українські військові відійшли», «Українська влада наголошувала, що військовим шляхом деокупувати Маріуполь складно»); «Україна – країна розрухи та небезпеки» («зима для України може стати холодною темною пасткою», «неможливо відновити подачу газу в інших

10 громадах», «внаслідок російських обстрілів майже всі ТЕС, ТЕЦ і котельні зазнали пошкоджень різного ступеню»); «в Україні невдалі управлінські рішення» («ми нічого не робили для того, щоб у нас було таке забезпечення, як у них. Бо така була державницька політика – війни не буде», «інформаційна політика була такою, що людей готували до війни з НАТО, а не з Росією», «це була найбільша помилка вищого політичного і військового керівництва») тощо.

Популярним форматом подачі інформації в рубриці «Суспільне Новини» стали лонгриди, що оформлені на внутрішній окремій вебсторінці від головного меню посадкової сторінки сайту «Суспільне». Спільними в оформленні лонгриду є такі важливі характеристики:

- колонкова подача тексту при прокрутці (колонка для простішого ознайомлення з матеріалом розміщується по центру сторінки, однак при розташуванні тексту на фоні із зображень – переміщується або у правий, або у лівий бік, даючи простір ілюстративному матеріалу);

- візуалізація текстів – це вступне головне фото (статичне або ж відеоряд) із заголовком, що накладається на зображення зі шрифтовим виділенням (насиченість шрифту та зміна розміру кеглю), по тексту додаються фото різних жанрів (переважно репортажні знімки, а не художні);

- зовнішня перелінковка (як доказ правдивості тих чи інших тверджень автори публікацій подають гіперпосилання на зовнішні джерела різного формату: відеохостинг мережі «Ютуб», Урядовий портал, інші медіа та спеціальні проекти). Таке оформлення формує в читача довіру і до автора тексту, і до медіа загалом.

Вважаємо за доцільне та результативне використання такого формату інформування й комунікації з цільовою аудиторією, оскільки він надає можливість розмішувати великий спектр різноманітного матеріалу у зручній формі для ознайомлення, а також у вигляді згрупованої інформації з відповідною візуалізацією.

До спеціальних проектів у розділі «Суспільне мовлення» належать проекти за однією тематикою, а саме «Культура», а тому вони спрямовані на просування ідей розвитку пісенного

спрямування («Євробачення», «Дитяче Євробачення», «Класична музика»), спорту («Суспільне біатлон»), дитяче дозвілля («Дитяче мовлення»). Названі підкатегорії не передбачають боротьбу з імперськими наративами, а тому вони не взяті до роботи щодо вивчення й моніторингу їхнього контенту. Однак зауважимо, що вони є засобом формування національної свідомості постколоніального суспільства, адже тут наголос зроблено на досягненнях України в галузі музики, спорту, особливо на потребах дітей, які починають себе ідентифіковувати як українців.

Окремий підрозділ «Деколонізація» у рубриці «Суспільне Культура» – це місце, де розміщують новини, які пов'язані спільною проблематикою, а саме з процесом боротьби з колоніальними наративами не тільки в медіа, але й у суспільній сфері. Однак зауважимо на тому, що тут публікації є інформаційними, вони не належать до спеціальних журналістських проєктів. Перша новина в підрозділі «Декомунізація» зафіксована 30 вересня 2022 року, а до 22 листопада 2024 року було опубліковано 79 матеріалів. Тематикою цих дописів є:

- Бренд українського мистецтва – 7 публікацій;
- Збереження пам'яті – 8 матеріалів;
- Історичні нотатки – 26 публікацій;
- Відновлення ідентичності – 38 текстів.

Такі статистичні підрахунки дозволяють зробити висновок, що цей конкретний проєкт, який був створений на базі «Суспільне Культура», повністю відповідає деколонізаційним тенденціям, які стали затребуваними в країні, яка переживає запеклі бої на своїй території через воєнний напад сусідньої держави. Саме тому він і є джерельною базою для збору й аналізу фактологічного матеріалу у вигляді публікацій (різного жанру та формату), що використовуються журналістами як засіб конструювання свідомості українця постколоніального суспільства. Важливим є і з'ясування тих наративів, які просуваються читачеві та формуються професійними журналістами досліджуваного ресурсу, що входить до списку білих медіа, а отже, має неабиякий авторитет серед відвідувачів «Суспільного».

У темі «Бренд українського мистецтва» журналісти просувають наративи різних тональностей. Тональним забарвленням

вирізняються ті публікації, які містять емотивно марковані слова або фрази, що лейтмотивом пов'язані зі сталим конструктом. Так, наративи, які були віднайдені в рамках виділених тем підрозділу «Деколонізація», є такими:

– позитивна конотація притаманна наративам: «Українське мистецтво – самостійне» («Деколоніальність і мистецтво в Україні після 1991 року», «мистецькі практики українських художниць і художників, які працюють із пам'яттю, історією, суб'єктивністю та переосмисленням ідентичностей»), «Українська культура – доброзичлива» («Українці більше схильні іронізувати, ми самі над собою сміємося: мовляв, так, я такий, я так роблю», «Українці, мені здається, дуже пристрасні, емоційні й індивідуалістичні, тому не дивно, що такий жанр, як стендап, почав набирати оберти»), «культура – засіб піднесення національних ідей» («Смилливий та скромний підхід із сирію якістю штрихами олівця», «мистецькі практики в Україні впливали на формування ідентичності, розвиток партисипативної демократії та антиколоніальні рухи в контексті боротьби за свободу і незалежність», «українська література була демократичною»);

– нейтральна конотація в наративах наявна тоді, коли автори матеріалів не подають оціночних суджень, але використовують лексичні одиниці, що не належать до абсолютних констант добра чи зла. Саме в межах такої тональності виділяємо такі наративи: «Українське мистецтво – частина пострадянського арт-простору» («Представників українського мистецтва за кордоном часто некритично нарікають “пострадянськими”, об'єднуючи українську ідентичність із набутком решти 14 “держав-спадкоємців”», «творчість фігурує в контексті реакції на події Революції Гідності, без пояснення суті тих подій та їхнього впливу на суспільство», «Куратори згадують Білорусь, Україну, Казахстан, Киргизстан, Сакартвелло та Вірменію як колишні країни Радянського Союзу»);

– негативно забарвлені наративи: «українське мистецтво = російське мистецтво» («окреслення історії українського мистецтва в контексті російської імперської політики», «Москва фігурує як безумовний центр, осередок інституцій і влади», «роботи митців різного походження та з різних країн (зокрема, Румунії,

Сербії, Узбекистану, Білорусі, України), рецензент говорить лише про російську культурну суб'єктність», «українські митці видаються додатковою фарбою на цьому яскравому знакові», «пора розглянути українське мистецтво без етикеток пострадянського чи New East, без штучної або поверхневої генералізації, в якій його зобразили як маргінальне, другорядне, альтернативне або, що гірше, ідентичне до російського», «українська культура під загрозою знищення» («Росія активно почала нищити усі згадки та культурні артефакти України»).

Отже, в аспекті українського культурного спадку спостерігаємо підвищену увагу до побудови наративів із позитивними конотаціями, які показують читачеві нашу культуру як самостійну сферу, яка є рушійною силою на шляху до змін та формування національної самосвідомості, вільної від стереотипних і шовіністичних ідей, які навіювалися століттями Росією, збагачуючи інформаційний простір ототожненням усього українського з російським та знеціненням внеску українських діячів у світові культурологічні студії.

Другою темою за кількісними показниками є тема збереження пам'яті. Вона передбачає необхідність у формуванні наративів із позитивною конотацією, однак публікації, що торкаються цієї теми, запламовані російсько-українською війною, що залишає слід із вербальних негативно-маркованих слів і фраз. Так, до прикладу, наратив «іконічність – частина процесу збереження пам'яті» є нейтральним, проте контекстуально він прихований у вирізках, що символізують російську агресію і супутні негативні наслідки – руйнування міст і сіл, смерті наших воїнів, загибель мирного населення, особливо дітей та ін. («військовий меморіал загиблим захисникам України», «червоний мак означає для світу, а соняшник – для України»).

Тема «Історичні нотатки» є широко представленою, що пояснюється важливістю просвітництва нації та надання українцям правдивих історичних фактів без заангажованості медіа з проімперськими позиціями. Опис і характеристика певних історичних подій подається журналістами через всебічний і ґрунтовний їхній аналіз фахівцями тієї галузі, якої стосується обговорюване питання. Серед тих наративів, які знаходять своє відображення

в досліджуваних журналістських матеріалах, є такі:

– з позитивною конотацією, серед яких: «в Україні шанобливе ставлення до традицій з їжею» («Для нашої культури є традиційним шанобливе ставлення до хлібів і різноманітність обрядових хлібів», «не можна було допустити, щоб хліб впав, його треба було підняти, поцілувати – і це при тім, що ми з заходу України, в нас не було досвіду Голодомору 1932–33 років», «наша кухня завжди була повноцінною, європейською, тією, що відгукувалася на усі кулінарні моди й традиції»); «українське – це самобутнє та глибоке» («наша кухня – це не просто борщ, вареники, сало, горілка, а це значно цікавіше, смачніше, і ми маємо чим погостувати наших гостей та що їм розповісти», «воно посуває нас у бік визнання української суб'єктності, зокрема української літератури»); «Україна самоідентифікується» («показати спротив до Росії, російської літератури», «Український контрдискурс до дискурсу імперії завжди існував»); «в українців повстанський дух» («на Заході ми не зрозуміли самоорганізації українців під час Помаранчевої революції», «кожна наша революція, починаючи від Революції на граніті, є протестом проти імперії»);

– нейтрально маркований наратив «Радянський Союз залишив свій слід в сучасній Україні» стосується опису історичних фактів, у яких відсутня авторська оцінка («відновлює втрачені за радянської доби рецепти й традиції», «Україна втратила в гастрономічній культурі й що ми зараз відновлюємо», «для того щоб “відчистити” українську кухню всіх нашарувань», «борщ донедавна сприймався як совєцька, а пізніше російська страва», «формувався образ української кухні як кухні сільської, жирної, якою треба наїстися, такої доволі простої, в якій в принципі нічого цікавого, чим можна було б здивувати людей», «Ми визнаємо складне і здоміноване становище української літератури в XIX–XX столітті», «Ми досі не написали власну історію Другої світової війни», «Майже всі наші меморіали є пропагандистськими символами і нам треба щось із цим робити», «якщо ми подивимося на історію нашої країни, побачимо, що вряди-годи ми потрапляємо у своєрідну пастку бездержавності», «в межах нашої культури є своєрідна тяглість: коли держава занепадає і з'являється

період бездержавності, в нашій культурі існує архетип, пов'язаний з тим, що суспільство гуртується, бере на себе функцію виконувати роль державних інститутів»);

– негативно марковані наративи пов'язані зі спробами імперії повністю асимілювати все українське під власний стиль у культурі та інших сферах життя, саме тому виділено наратив «Україна – це частина СРСР» («відбувалося запозичення, злиття і стандартизація кулінарних традицій тих народів, які СРСР окупував», «вплив радянської спадщини на національні кухні. Тому що вони стандартизовувалися, нав'язувалися, зменшувалося національне культурне різноманіття, яке було їм власне», «День визволення України від фашистських загарбників – пам'ятна дата в календарі України, яка припадає на 28 жовтня. Вона ґрунтується на радянському міфологізованому наративі про Другу світову війну»); і поруч із цим наративом одразу простежується й протилежний йому, що змальовує Україну в постійній боротьбі за право на існування як вільної, самостійної та незалежної держави, яка не приймала загарбників в жодній їхній ролі, а тому просувається наратив «Україна всю свою історію бореться з окупантами» («Волі Україні вигнання окупантів не принесло – тільки новий тоталітарний режим, а з ним депортації, переселення, репресії, повоєнний голод», «За офіційною українською історіографією виходить так, що в 1921–22 роках Україна була остаточно окупована більшовиками – і це називається “окупація”. Але коли “совєти” вдруге приходять після нацистської окупації – це чомусь “визволення”», «Ми були окуповані по 1991 рік. Просто в цей час, між 1941–44 роками, у нас був ще один окупант, який змінив попереднього. На жаль, ми були бездержавною нацією, яку розривали кілька країн»).

Провівши моніторинг публікацій в рамках тематики «Історичні нотатки», виділяємо ті ідеї, які просуваються в наративах журналістських матеріалів і зображують Україну як країну, яка століттями бореться за свою самостійність у різноманітних сферах (культура, кулінарія, історія). Переважають тут позитивно марковані наративи. Водночас наявні також і негативно марковані, однак вони описують не власне Україну, а ті умови, в яких вона перебувала в процесі свого становлення як країна

пострадянського суспільства. Серед найбільш представленим в цій темі є нейтральний наратив «Радянський Союз залишив свій слід в сучасній Україні», який містить фактологічну інформацію з можливістю самостійно її оцінити читачами.

Тема «Відновлення ідентичності» переміщує фокус медіа на наступне питання, яке є не менш важливим при розгляді деколонізаційних процесів. Самоідентифікація окремого представника тієї чи іншої нації, певного етносу – це питання, яке викликає особливий інтерес у дослідників через складність його оцінки, можливості його виявлення. Також тема ідентичності лежить не лише на зовнішньому рівні аналізу (охоплення ЗМІ та висвітлення питань цієї тематики, виховання в закладах освіти, програми національно-патріотичної підготовки суспільства), але й на тому, який є досить важким у висвітленні – на внутрішньому, особистісному (бажання до самоідентифікації, виховання в сім'ї). Саме тому вона розкриває більший потенціал і створює труднощі під час вивчення фактологічного матеріалу. Можливість опредметнення цієї теми дає змогу проаналізувати ті наративи, які просуваються в ЗМІ та формують у суспільства позитивні чи негативні асоціації з питаннями, які підіймає ідентичність українця.

Позитивною конотацією супроводжуються публікації, що розглядають ідентичність українця як щось таке, що є забутим / прихованим / затьмареним, а тому потребує відновлення, відбілення запламованої пам'яті, популяризації. У результаті аналізу контенту нами виокремлені такі наративи в межах теми «Відновлення ідентичності»:

– «Україна має власний спадок імен для топонімів» («вулиці поруч мають імена письменників Олени Теліги, Олександра Олеся й Олега Ольжича, то вони створять “топонімічний ансамбль”», «вони відповідали нормам закону “Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімії” і державним стандартам української мови»). У матеріалах, що розкривають необхідність боротьби із засиллям російських топонімічних назв місць / вулиць, читачам пропонують варіанти заміни їх українськими назвами, а також подають юридичне підкріплення національної політики перейменування, щоб зацікавлені мали змогу

ознайомитися з повним текстом відповідного закону;

– «Україна – борець із колонізацією» («...пропонує Україні брати активну участь у деколонізації народів РФ», «в українській історії вже були спроби організувати антирашистську коаліцію поневолених народів проти імперської Москви – цим займалася, зокрема, Центральна Рада, а згодом і УПА», «Від початку повномасштабного вторгнення офіційна Україна активно комунікує з поневоленими народами, ухвалює постанови, якими визнає їх окупованими Росією та ініціює зустрічі на цю тему», «постійно відбувалася боротьба з російським дискурсом», «Але всередині кожного українця іде особиста боротьба за свою ідентичність, деякі дослідники й культурологи називають це “особистою деколонізацією”», «У державі, у суспільстві, яке протистоїть геноциду, в суспільстві, яке протистоїть зовнішній загарбницькій війні, націоналізму треба трохи більше. Тому що це адреналін в організмі нації, який дозволяє триматися», «це була народна українізація», «Тут треба було законодавчу загалу, яка б відгородила український шоубіз від російського»). Цікавим є той факт, що цей наратив перегукується з тематикою історичних згадок, оскільки розповідає про довговічну боротьбу українського народу з імперськими наративами та зросійщенням нашої нації, про роль України в допомозі іншим народам, поневолених російською імперією. Боротьба з колонізацією відбувається не лише в рамках територіальної, але й культурної окупації, про що свідчать журналістські матеріали;

– «нація українців – готова до комунікації» («можливість українців у найгірших, найтяжчих умовах бути творчими людьми, спілкуватися, збиратися», «без фільтру говорити про Україну та про українськість: про себе, про ситуацію і т. д.», «Для нас, українців, важливо зараз зрозуміти, де та які саме культурні війни ведуться, де та як відбуваються розмови. І тоді вже пропонувати наші фокуси та теми»). Публікації з аналізованим наративом просувають ідеї відкритості українців не лише до комунікації, але й до обміну досвідом у різних сферах, однак він повинен відбуватися на рівних правах, де Україна не лише є об'єктом комунікаційного процесу, але й повноцінним суб'єктом, що має власні інтереси та відстоює власні позиції. Такий підхід розглядається в темі «Відновлення ідентичності», оскільки виводить Україну з-під

російського впливу;

– «інститут пам'яті – запорука міцної національної ідентичності» («національна пам'ять в дії», «пам'ять про загиблих героїв на віки, адже такі місця – це не просто поховання, це історія в камені», «наш обов'язок – формувати нові традиції, особливо пов'язані з вшануванням загиблих героїв», «Для того, щоб не забувати, потрібна певна інфраструктура пам'яті. Книжки, вулиці, пам'ятники, музеї – все це інфраструктура пам'яті, певний ресурс, який фіксує те, що для нас важливо»). Цей наратив є обов'язковим для формування у свідомості кожного громадянина міцної самоідентифікації та визнання себе як представника вільної нації. Також саме він просуває ідеї необхідності розвитку та збереження в суспільстві власної традиції на вшанування своїх героїв.

Однак в окресленій темі були віднайдені не лише ідеї з позитивно маркованими наративами. Серед фактологічного матеріалу низка публікацій все ж акцентує увагу і на негативній складовій. Наприклад, було виявлено такі наративи з негативною конотацією:

– «знецінення України на міжнародній арені» («Українців питали: як вони почувалися, що відбувалося в Україні, як погода, як відчуття – тобто що завгодно, окрім аналітики та реальної позиції», «Зараз Україна – ще одне місце з величезною кількістю жертв, на жаль», «Вважати, що ці скульптури у Волгограді, в Тбілісі, в Мінську є одним, а наша раптом стала іншим – це самозадурювання»). Такі ідеї простежуються в матеріалах журналістів через низку причин, серед яких – відсутність цілеспрямованої політики щодо формування позитивного образу країни та його подальшої підтримки й популяризації власне представниками влади, тобто в міжнародному інформаційному полі формується певне уявлення про Україну іноземцями саме з таких матеріалів. І тут має бути чітка позиція відомих осіб України, зокрема її посадовців. Такий стан речей є небезпечним через неправдиве зображення країни для іноземного та внутрішнього споживача, що певним чином також впливає і на процес самоідентифікації;

– «відсутність усвідомленої ідентичності в частини населення України» («загальне уявлення, що минуле легко переписати,

просто почепивши синьо-жовті бірочки», «на пам'ятниках, які вшановують українців, учасників цієї війни, чомусь є Ленін або інші елементи совєцької символіки», «продовжується історія, схожа на заміну совєцького герба на тризуб – поховати українського воїна на совєцький цвинтар і поставити синьо-жовтий прапор. Це неправильно», «СРСР перервав нашу українську традицію військової комеморації, знищивши більшість поховань борців за незалежність», «“радянський вчитель” не навчить любити українську літературу», «етапи русифікації власного прізвища», «українське прізвище, яке довгим шляхом трансформувалось у “Гулейков”»). Відсутність відповідальності за зроблені та ухвалені рішення, недостатні зусилля над патріотичним вихованням молоді, присутність на всіх рівнях суспільної життєдіяльності русифікованих та досі радянських представників залишає свій негативний слід на ідентичності певної нації;

– *«безвідповідальність влади перед майбутнім нації»* («Парламент провалив голосування за постанову про дерусифікацію назв 333 населених пунктів», «Провалив історичний шанс викинути з карти України все те, що було нав'язано Москвою протягом століть поневолення», «суспільство фактично позбавило права визначати вигляд головного військового меморіалу країни», «українці мають трохи завищене очікування щодо законодавства. Тобто ми віримо, що про все можна написати закон, все можна регулювати законом. Деякі речі – ні. Дещо мусить бути на рівні культури»). Такий досить радикальний наратив є результатом неправомірної і безвідповідальної поведінки парламентарів, яка впливає на прийняття неправильних рішень та недосконаліх законів і водночас зумовлює відсутність тих рішень і законів, які є вкрай необхідними для національної політики формування свідомого суспільства.

Висновки, що можуть бути зроблені після аналізу наративів цієї тематики, які підтримуються та просуваються журналістами в межах спеціального проєкту «Деколонізація», є досить дуальними. Так, з одного боку, у суспільства після початку повномасштабного вторгнення відбувається переломний момент у різних сферах (економічній, культурній та ін.), через що виникає нагальна потреба в самоідентифікації себе як окремої від Росії

нації, а отже, усвідомлення того, що власна ідентичність окремого громадянина й народу загалом є невід'ємною частиною боротьби за незалежність і існування країни як такої на міжнародному географічному та політичному просторі. Однак, з іншого боку, століттями русифіковане суспільство й досі не готове і не бажає абсолютної відмови від усього російського, вбачаючи в проукраїнських ідеях насильницький націоналістичний вплив. Переконані, що це відбувається через недостатньо чітку інформаційну національну політику країни та викривлене сприйняття себе як українця, тобто з комплексом меншовартості.

Форматом подачі інформації в підрозділі «Декомунізація» є лонгриди, як і в рубриці «Суспільне новини». Спільними характеристиками лонгридів є оформлення на внутрішній окремій вебсторінці, однак не від головного меню посадкової сторінки сайту «Суспільне», а від рубрики «Суспільне Культура». Основними форматами тих матеріалів, які були вивчені, є такі:

– лонGRID, який властивий 58 публікаціям. Першорядними характеристиками є головні вступні фото, зокрема колажі. Вступне слово у вигляді ліду виділене курсивом, водночас використовується підкреслення для зовнішньої та внутрішньої переліковки. Основний блок тексту оформлений звичайним шрифтом із виділенням ключових слів жирною насиченістю («жирний»), гіперпокликання за аналогією до ліду – з підкресленням. Сам текст містить підрозділи, які виокремлені насиченістю («жирний») та розміром основного кеглю, збільшеним на декілька пунктів. Курсив слугує виділенням коментарів тих, хто є головними дійовими особами. Оформлення лонгриду також супроводжується підбором фото- та відеоматеріалів. Зображення завжди підписані (вихідні дані досить детальні, серед яких є опис місця, часу, людей). До головних видів фото, що долучені до тексту, належать скриншоти із соціальних мереж, а також фотографії різних жанрів. Також по основному блоку текстів додаються відеоматеріали;

– відео – це формат у 21 матеріалі, що переважно є спеціальними проєктами, підготовленими в рамках питань деколонізаційних процесів. Оформлення публікації із форматом відео містять покликання на зовнішню платформу відеохостингу «Ютуб»,

однак для перегляду необов'язково переходити за покликанням, оскільки це можна зробити на сторінці матеріалу. На обкладинці зображується колаж із головних дійових осіб і заголовку, що складається з назви каналу та тематики зустрічі. Під покликанням на відео розташовується лід (однак замість вступного слова в ньому подається основний переказ-підсумок випуску). Нижче під лідом, окрім ведучих, прописані запрошені на зустріч гості (список із прізвища та імені, вихідних даних про кожного), а також подається структура випуску (хронометраж із часом та питання, що були обговорені в зазначений термін).

Спільним для двох форматів є прикінцеве слово. У підвалі вебсторінки з матеріалами розміщений текстовий блок «Підтримайте збір Суспільного Мовлення разом із Фондом “Повернись живим” для батальйону безпілотних авіаційних систем 14 Окремої механізованої бригади ЗСУ. Читайте нас у Facebook, Instagram і Telegram, дивіться наш YouTube і TikTok. Поділіться своєю історією з Суспільне Культура. З нами можна зв'язатися у соціальних мережах та через пошту: culture@suspilne.media». Таке прикінцеве слово виконує ряд функцій, серед яких можна виділити функцію соціальної відповідальності та благодійності (через заклик доєднатися до збору коштів), функцію промоції (покликання на соціальні мережі), а також функцію формування громадянського суспільства.

Матеріали «Суспільне Новини», на відміну від тих, що подаються в підрозділі «Деколонізація», виділяються більш яскравим оформленням лонгридів та підбором фотозображень у вигляді каруселей, а також відсутністю відеоматеріалів. У «Деколонізації» наявна і зовнішня, і внутрішня перелінковка, чого немає в «Суспільне Новини».

Такі формати є вдалим рішенням в інформуванні суспільства, оскільки за допомогою лонгриду можна донести великий обсяг інформації у вигляді детального підбору різноманітного матеріалу з відповідною візуалізацією у вигляді фото та відео, що сприяє швидкому сприйняттю змісту та його усвідомленню.

Отже, медіапроекти на сьогодні є особливим видом діяльності журналістів, які займаються вивченням важливих і нагальних суспільних питань. Згідно із дослідниками, які пропонували

варіанти інструментів комунікації для покращення власних проєктів, ми виявили ряд характеристик тих матеріалів, які подані на платформі «Суспільне»:

1) використання інтерактивних елементів, які допомагають зацікавити цільову аудиторію та втримати її увагу;

2) створення зворотного зв'язку, який передбачає особистісний підхід (прикінцеве слово й запрошення написати на пошту);

3) покращення юзабіліті сайту для легшого отримання необхідної інформації (використання сео-копірайтингу та групування матеріалу з візуальними складовими – марковані списки, пробільні елементи та ін.);

4) можливість вибору формату перегляду інформації (спеціальні проєкти у формі лонгриду та відео);

5) якісне оформлення: лонгриди в рубриці «Суспільне Новини» – це окрема вебсторінка, із власним стилем (кольори, шрифти, жанри фото, способи подачі в різноколонкову структуру, флеш-заміни зображення).

Підтвердження думки науковців про те, що розважальний контент зник з ефірів українських телеканалів, зокрема і як проєкти, спрямовані на підняття рівня медіаграмотності й критичного мислення, а тематика та функціонал проєктів суттєво змінився після початку повномасштабного вторгнення, знаходимо в темах спеціальних проєктів на вебсайті «Суспільне», де розважальний контент практично відсутній, а теми в абсолютній більшості пов'язані з воєнними діями та з формуванням національної ідентичності українців.

Особливо цікавими для наукового аналізу є ті проєкти, які за допомогою контенту в умовах російсько-української війни формують у читачів свідому ідентифікацію себе як представника української нації, яка має свою історію, культуру і традиції, повністю позбавлена впливу колоніальних наративів та імперських ідей.

Зосередивши увагу на темі розвитку громадянина нового постколоніального суспільства, вважаємо, що більш доцільним є інформування та просвітництво читачів, а тому 97 досліджених проєктів лише 5 мали виключно розважальний характер. Однак зауважимо, що цільова аудиторія цих проєктів – це діти,

тому тут по-іншому й не могло бути. Решта спеціальних проєктів вивчена щодо емотивного забарвлення публікацій, щоб зрозуміти, чи проєкти медіа виконують свою головну мету та яку саме інформаційну бульбашку створюють для своїх читачів. Так, велика кількість публікацій все ж містить позитивне маркування і просуває ідеї віри в Україну, відділення нашої країни від сусіда-агресора не лише на рівні територій, але й ментально, духовно, культурно, політично та в усіх інших сферах, а також ідею повної підтримки військових, які боронять наші кордони. Проте війна впливає і на культуру мовлення журналістів, саме тому з'являються й негативні конотації, які здебільшого стосуються висвітлення нездатності України протистояти викликам через слабкий регулятивний апарат та невдалі управлінські рішення, через що відбуваються у населення відсутня потреба до самоідентифікації.

Список використаної літератури

1. Боярська Л. Медіа-мистецькі антивоєнні проєкти в контексті вивчення мистецької журналістики. *Регіональна журналістика в Україні: історія, реалії, виклики, перспективи* : матер. Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (6–7 жовтня 2022 р., м. Полтава) / за ред. С. В. Семенко. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2022. № 8. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24712/1/1.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Галілейська О. О. Медіапроєкти психологічної підтримки дітей під час війни. *Обрії друкарства*. 2023. № 1 (13). С. 87–100.
3. Галудзіна-Горобець В. І. Електронні медіа: типологічний аспект *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 2. Ч. 2. С. 209–213. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/part_2/2-2_2021.pdf#page=219 (дата звернення: 30.10.2024).
4. Грабовська І. М. Громадянське суспільство як один із вирішальних факторів консолідації українства постколоніального періоду. *Грані*. 2017. Т. 20. № 2 (142). С. 87–91.
5. Гуськова Е., Бакуменко Р., Войтко Т. Стратегічні комунікації як механізм формування довіри до сил безпеки та оборони України під час російсько-української війни. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід,*

- перспективи* : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 вересня 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. С. 244–248. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12014/1/3бірник%20конференції_СК%2027_09_2023%20%2813.10.%29.pdf#page=245 (дата звернення: 30.10.2024).
6. Дуцик Д., Орлова Д., Будівська Г. Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні : аналітичний звіт. Київ : Український інститут медіа та комунікації, 2022. 23 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/27804> (дата звернення: 30.10.2024).
 7. Іванова С. А., Радіонова Г. П. Медіапроєкт в сучасному просторі співпраці. *Current trends in the development of modern scientific thought : The I International Scientific and Practical Conference*. Haifa, Israel, September 27–30. Haifa. 2022. С. 149–151. URL: <https://isg-konf.com/uk/current-trends-in-the-development-of-modern-scientific-thought/> (дата звернення: 30.10.2024).
 8. Косюк О. М. Гра – інформація – комунікація: генетичний розтин розважальної продукції електронних мас-медіа : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 231 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/638/1/Kosiuk%20game.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).
 9. Кузнєцова А. Архівні аудіовізуальні документи як інформаційний потенціал творчої лабораторії журналіста та їхня роль у створенні медіапроєктів. *Український інформаційний простір*. 2024. Вип. 1 (13). С. 206–222. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/300901/2930711> (дата звернення: 30.10.2024).
 10. Москвич А. С. Інформаційно-аналітичні проєкти як елемент комунікаційної діяльності українських волонтерських ініціатив під час війни (на прикладі проєкту «Поплава»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 367–372.
 11. Пасько Я. Постколоніальна суперечність: ціннісна модернізація чи пострадянська стагнація? *Вісник Львівського університету. Серія: Філософська наука*. 2018. Вип. 20. С. 21–35. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2018/20_2018.pdf (дата звернення: 30.10.2024).
 12. Скалацька О. В. Особливості розважального контенту українських медіа у 2022 році. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). № 1. Ч. 2. С. 336–340.
 13. Соломін Є. Телепроєкти «Єдині новини» та «FreeДом» як спосіб інформаційного спротиву російській агресії та засіб регулювання

- медіасферою під час війни. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2023. № 3. С. 62–71.
14. Чорний В.С. Сучасне українське суспільство: виклики і відповіді. *Social development & Security*. 2018. № 5(7). С. 41–55. URL: <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/71/54> (дата звернення: 30.10.2024).
15. Шелюх О.М., Легка Я.М. Жанрово-тематичні особливості сучасної літератури про гібридну війну на Сході України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 2. Ч. 2. С. 138–143. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/part_2/2-2_2021.pdf#page=219 (дата звернення: 30.10.2024).
16. Шульська Н.М., Зінчук Р.С. Медіаманіпуляції в умовах російсько-української війни (на прикладі локальних ЗМІ). *Південний архів: Філологічні науки / Херсон. держ. ун-т. Херсон : Б.в., 2022. Вип. 90. С. 68–76. URL: https://www.pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/819/812* (дата звернення: 30.10.2024).

РОЗДІЛ 3 ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНОГО ТОПОНІМІКОНУ

Розділ монографії присвячений аналізу мовних особливостей українського деколонізаційного топонімікону. Метою розділу є встановлення тенденцій, моделей та стратегій змін колоніальних чи комуністичних назв населених пунктів, районів, вулиць на нові, які відображають національну ідентичність, самобутність українського народу та увіковічують пам'ять українських героїв. Аналізується деколонізаційний досвід Індії, Алжиру та Куби й можливості його екстраполяції на український контекст. Окреслюється нормативно-правова база, яка врегульовує процеси перейменування топонімів в Україні. У результаті аналізу були виявлені наступні тенденції у перейменуванні: усунення символів російської імперської політики, вшанування українських національних героїв та діячів, використання нейтральних, географічних або символічних назв, усунення русифікованих назв та відновлення історичних назв та узгодження назв із українськими мовними нормами. Перейменовані об'єкти були категоризовані за трьома основними критеріями: а) джерело нової назви, б) мотивація перейменування та в) тип мовних трансформацій. За джерелом нової назви виділяємо наступні типи: історичні постаті, географічні об'єкти, культурні символи, абстрактні поняття, елементи місцевої історії. За мотивацією перейменування виокремлюються номінації, які спрямовані на відновлення історичної пам'яті, на засудження колоніального минулого, на утвердження національної ідентичності та на вшанування сучасних героїв. Триваючий характер цього процесу свідчить про те, що деколонізований топонімічний ландшафт України продовжуватиме еволюціонувати в міру того, як нація ще більше зміцнюватиме свою незалежну ідентичність.

Ключові слова: деколонізація, декомунізація, національна ідентичність, перейменування, топонім.

1. Вступ

Топонімікон є невід'ємним елементом будь-якої лінгвокультури, оскільки власні назви географічних об'єктів відображають особливості світосприйняття навколишнього середовища його мешканцями, що в свою чергу, віддзеркалює національну ідентичність. У цьому сенсі Україна не є виключенням, оскільки її історія позначена періодами значних суспільно-політичних трансформацій, які часто відображаються в назвах її географічних об'єктів. Топоніміка є особливим інструментом утвердження державного суверенітету та формування національної самосвідомості. Використання власних назв з ідеологічною метою засвідчено в усьому світі, адже через називання топонімічних об'єктів на честь знакових фігур та подій у політичному чи культурному житті народу держава проголошує своє політичне кредо та ідеали в різних сферах суспільного буття. Як зауважує Л. О. Белей, «топонімія народів із давньою, а головне неперервною державною традицією часто віддзеркалює різні її періоди: чимало паризьких або лондонських назв вулиць і площ ніколи не змінювали, а їхню збережену впродовж століть первісну форму справедливо вважають набутком національної культури. Натомість народи з «молодою» або перерваною державною традицією приречені на «новотворення» національної системи топонімів, бо, зберігаючи ідеологеми колишньої бездержавної, колоніальної епохи, вони, таким чином, ставлять під сумнів своє теперішнє незалежне існування» [1].

Деколонізація в контексті пострадянської України стосується багатогранного процесу демонтажу спадщини як російського, так і радянського імперського впливу в різних сферах, включаючи культуру, політику та колективну пам'ять. Це передбачає критичну переоцінку історичних наративів, оскарження усталених владних структур та утвердження окремої української національної ідентичності.

Таким чином, деколонізаційний топонімікон в українському контексті стосується систематичного та навмисного перегляду назв місць з метою видалення тих, що пов'язані з російською та радянською імперською історією та культурою, та заміни їх назвами, що відображають

українську історію, культуру та національну ідентичність. Цей процес формується під впливом специфічних історичних та суспільно-політичних факторів, унікальних для досвіду України як колишньої колонії в складі Російської імперії, а пізніше як республіки в складі Радянського Союзу.

Ключові характеристики українського деколонізаційного топонімікону включають чітке видалення назв, що вшановують російських та радянських діячів, події та ідеології; активне відродження та популяризацію історичних українських назв, часто тих, що були придушені або маргіналізовані в імперський та радянський періоди; та помітне вшанування осіб та символів, що є центральними для української національної ідентичності та прагнень до суверенітету.

У XX столітті оригінальна ойконімічна система України зазнала істотних змін, зумовлених впровадженням політики загальної уніфікації, яка охоплювала й мовно-культурний аспект. Ця стратегія проводилася в рамках СРСР та країн соціалістичного блоку, які були змушені адаптувати свої суспільні та культурні реалії до комуністичних принципів. В основі такого підходу лежала ідея марксистсько-ленінського інтернаціоналізму, спрямованого на нівелювання етнічних і національних відмінностей. У цей час нові міста та вулиці отримували назви за шаблоном принципом, який мав пропагувати ідеї комунізму, формувати образ “радянської людини майбутнього”, а також увічнювати імена ключових постатей ідеологічного та політичного руху [2]. У результаті численних перейменувань історичних назв на ідеологічно зумовлені – за псевдонімами та прізвищами радянських лідерів і функціонерів – на величезній території Радянського Союзу з'явилися сотні населених пунктів із однаковими назвами. Вони були похідними від імен таких діячів, як Ленін, Калінін, Кіров, Ворошилов, Куйбишев, Орджонікідзе, Жданов, Свердлов та інші. Аналогічно, проспекти, вулиці й провулки в містах і селах отримували ті ж назви, що створювало монотонний та уніфікований топонімічний простір [3].

Отже, постколоніальні та посттоталітарні держави, які прагнуть до незалежного й суверенного розвитку, мають усунути ідеологічно обтяжені топоніми, що збереглися з імперських

чи тоталітарних періодів їхньої історії. У цьому контексті декомунізація топонімії стає невіддільною частиною процесу демократизації політичного, соціального та економічного життя України. Як зазначає І. Л. Дрогушевська, декомунізація визначається як «сукупність заходів, теоретична та практична діяльність яких спрямована на подолання впливу й наслідків комуністичної ідеології у всіх сферах життєдіяльності країни та суспільства після падіння комуністичних режимів» [4].

На жаль, радянські топоніми, разом із закріпленою ними ідеологічною картиною світу, настільки глибоко вкорінилися у свідомість людей, що навіть після розпаду СРСР і проголошення незалежності України їхнє перейменування виявилось складним завданням. На відміну від інших країн колишнього соціалістичного табору, де процес зміни назв проходив відносно швидко й успішно, як, наприклад в Естонії, Латвії, Словаччині, в окремих регіонах України цей процес зустрічав спротив, особливо з боку старшого покоління. Як наслідок, до останнього часу чимало українських міст, сіл і вулиць зберігали радянські назви.

Загалом, в незалежній Україні можна виділити три окремі етапи перейменування топонімії: перший – 1991–2000 роки, другий – 2014–2016 роки, і третій – 2022 рік – по наш час. На першому етапі звільнення від колоніальної спадщини відбувалося переважним чином в західному та центральному регіоні України.

На другому етапі були ухвалені чотири закони про декомунізацію: «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [5], «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» [6], «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 років» [7], «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [8]. Відповідно до останніх змін, внесених до статей 5 та 8 Закону України «Про географічні назви», забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, що містять імена або псевдоніми осіб, які займали керівні посади в комуністичній партії, у вищих органах влади СРСР, УРСР чи інших союзних республік. Також забороняються назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії

та встановленням радянської влади. Виключення становлять лише ті назви, які мають відношення до розвитку української науки, культури чи до подій, пов'язаних із вигнанням нацистських окупантів з території України.

Дослідження процесів деколонізації топонімії в Україні в умовах повномасштабної війни набуває надзвичайного значення з кількох причин, що впливають як на формування національної ідентичності, так і на політичну та культурну сферу держави.

По-перше, деколонізація топонімії сприяє відновленню історичної пам'яті та національного самовизначення. У контексті війни важливо, щоб громадяни мали можливість асоціювати себе з назвами, які відображають власну історію, культуру та цінності, а не з імперськими чи колоніальними наративами, залишками яких часто є назви, нав'язані зовнішніми силами. Такий підхід допомагає зміцнити національну свідомість та сприйняття територіальної цілісності країни.

По-друге, процес деколонізації топонімії має символічне значення в умовах війни, коли питання легітимності влади та державності набувають особливої гостроти. Перейменування населених пунктів, вулиць, площ та інших географічних об'єктів стає одним із способів дистанціювання від минулого колоніального панування та підтвердження суверенітету держави. Це, своєю чергою, позитивно впливає на психологічний стан населення, допомагаючи відчувати єдність та спільну мету у боротьбі за незалежність [9].

По-третє, деколонізація топонімії є важливим інструментом для міжнародного позиціонування України. У сучасному глобалізованому світі держави активно конкурують за вплив та симпатії міжнародної спільноти. Перегляд топонімічного фонду, як частини ширшої культурної політики, може виступати як потужний сигнал про незалежність, культурну самобутність та прагнення до демократичних цінностей. Це сприяє кращому розумінню ситуації в Україні на міжнародній арені та зміцненню партнерських зв'язків із західними країнами, що, безумовно, важливо в умовах війни.

Наразі вже існують дослідження, присвячені розгляду змін українського топонімікону в умовах деколонізації. О. Гнатюк та С. Мельничук констатують складність процесу деколонізації українських ойконімів (назв населених пунктів) та наголошують

на необхідності розробки принципів і процедур для органів місцевого самоврядування під час перейменування [10]. С. Церковник аналізує нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів як складової процесу декомуналізації в Україні [11]. У силу історичних подій українські деколонізаційні студії по суті виступають дослідженнями процесів декомуналізації та дерусифікації. О. Гриценко досліджує декомуналізацію як державну політику та соціокультурне явище [12], О. Мусієздов вивчає зв'язок між пропагандою та мистецтвом [13], М. Рябчук висвітлює дискусії, які точаться навколо законів про декомуналізацію [14], К. Терещенко аналізує процес реалізації державної політики відновлення історичної пам'яті в Україні [15]. Окремо маємо виділити наукові праці, які досліджують процес декомуналізації топонімії Києва, зокрема зміни в назвах вулиць та інших об'єктів міста [16]; аналізують принципи та підходи до декомуналізації топонімів в Україні [17]; розглядають роль декомуналізації топонімії у формуванні політичних цінностей та національної ідентичності через аналіз законодавчих аспектів цього процесу та його вплив на історичну свідомість українського суспільства [18]; схарактеризовують еволюцію політики України від декомуналізації до деколонізації та дерусифікації в контексті російської агресії, підкреслюючи необхідність переосмислення підходів до національної пам'яті та символічного простору [19]. Таким чином, дослідження процесів деколонізації топонімії в Україні є не лише науково-методологічно значущим, але й має реальне практичне застосування у формуванні національної ідентичності, легітимзації державності та психологічного піднесення суспільства в умовах повномасштабного конфлікту. Подібні дослідження допомагають виявити глибинні культурні та історичні процеси, що формують сучасний топонімічний ландшафт України, та створити основу для ефективної культурної та політичної політики в майбутньому.

2. Глобальний досвід деколонізації: уроки для України

Деколонізація являє собою багатогранний процес, що охоплює демонтаж колоніального панування та подальшу боротьбу за політичну, економічну, соціальну й культурну незалежність.

Цей процес відіграв визначальну роль у формуванні сучасного світового порядку, призвівши до появи численних незалежних держав в Азії, Африці та Латинській Америці. Історичне значення деколонізації важко переоцінити, оскільки вона докорінно змінила міжнародні відносини та політичну карту світу. Незважаючи на те, що багато колишніх колоній досягли формальної незалежності в середині та наприкінці ХХ століття, спадщина колоніалізму продовжує впливати на їхній розвиток і міжнародні відносини. Питання деколонізації залишається актуальним у різних контекстах, зокрема й для України, яка нині бореться зі спадщиною російського імперського впливу та прагне утвердити власну національну ідентичність.

Метою цього підрозділу є аналіз досвіду деколонізації окремих країн Азії, Африки та Латинської Америки, виявлення спільних проблем, різноманітних стратегій та потенційних уроків для України.

2.1 Шлях Індії до незалежності – триумф ненасильницького опору та його складні наслідки

Індія після здобуття незалежності зіткнулася з низкою серйозних політичних проблем. Однією з головних була необхідність побудови демократичних інститутів на тлі спадщини британської колоніальної адміністрації [20]. Колоніальна влада залишила по собі складну систему управління, яку необхідно було трансформувати відповідно до принципів суверенної держави [21].

Економіка Індії після деколонізації успадкувала колоніальну структуру, орієнтовану на видобуток сировини для потреб метрополії. Країна відчувала гостру потребу в економічній диверсифікації та індустріалізації, щоб зменшити залежність від сільського господарства та зовнішніх ринків. Іншою серйозною проблемою була поширена бідність та економічна нерівність, що дісталася у спадок від колоніальної епохи. Велика частина населення Індії жила за межею бідності, а колоніальна політика сприяла концентрації багатства в руках невеликої еліти. Однією з найскладніших соціальних проблем залишалася жорстка кастова система, що глибоко вкоренилася в індійському суспільстві [22]. Дискримінація за кастовою ознакою була серйозною перешкодою

на шляху до соціальної справедливості та рівності. Махатма Ганді активно виступав проти кастової системи та заохочував участь представників найнижчої касты («недоторканих») у національно-визвольному русі.

Однією з ключових стратегій боротьби за незалежність стала філософія та практика ненасильницького опору (сатьяграха), започаткована Махатмою Ганді. Соляний похід 1930 року та інші кампанії громадянської непокоры стали потужними інструментами політичної мобілізації та морального тиску на британську колоніальну владу. Успішне застосування ненасильницького опору в Індії продемонструвало, як масова мобілізація та моральний тиск можуть протистояти навіть могутнім колоніальним режимам. Однак поділ країни після здобуття незалежності показав, що навіть її досягнення на політичному рівні не завжди автоматично розв'язує глибоко вкорінені соціальні та політичні розбіжності.

Важливу роль відіграли політичні переговори з британським урядом, які завершилися прийняттям Закону про незалежність Індії в 1947 році. Після здобуття незалежності Індія обрала шлях економічного планування та державного регулювання для сприяння індустріалізації та економічному розвитку. Соціальні реформи були спрямовані на подолання кастової дискримінації та сприяння соціальній справедливості.

Досвід Індії показує, що хоча ненасильницький опір може бути ефективним засобом досягнення політичної незалежності, він не завжди здатний розв'язати глибокі соціальні та політичні конфлікти. Розділ Індії та подальше комунальне насильство є яскравим тому підтвердженням. Орієнтація на економічне планування та індустріалізацію в післявоєнній Індії відображає прагнення багатьох країн, що звільнилися від колоніальної залежності, подолати колоніальну економічну структуру та досягти самодостатності [23]. Зусилля Ганді, спрямовані на розв'язання проблеми кастової системи в межах національно-визвольного руху, свідчать про розуміння того, що соціальні реформи є невід'ємною частиною справжнього звільнення. Це підкреслює взаємозв'язок політичних та соціальних аспектів деколонізації.

2.2 Боротьба Алжиру за визволення – від збройного опору до викликів націєбудівництва

Алжир пройшов тривалу та кровопролитну боротьбу за незалежність від французького колоніального панування, що тривала з 1954 по 1962 рік. Після здобуття незалежності Алжир зіткнувся з проблемою встановлення стабільної постколоніальної держави на тлі внутрішньої боротьби за владу в лавах Фронту національного визволення (ФНВ). Після підписання Евіанських угод у 1962 році різні фракції ФНВ, які раніше були об'єднані спільною метою боротьби проти французів, почали боротися за власні інтереси, що призвело до відсутності єдиного політичного курсу [24]. Економіка Алжиру після деколонізації перебувала в стані значної залежності від Франції та потребувала післявоєнної відбудови. Колоніальна економічна система була спрямована насамперед на збагачення метрополії, тому перед незалежним Алжиром постало завдання побудови нової економіки, що відповідала б потребам нації.

Основним методом боротьби за незалежність Алжиру став збройний опір, очолюваний ФНВ. Партизанська війна виявилася ефективною стратегією проти французької колоніальної армії. Паралельно з цим ФНВ проводив політичну мобілізацію населення, використовуючи націоналістичні гасла та заклики до боротьби за визволення [24]. Досвід Алжиру демонструє, що коли колоніальна влада глибоко вкорінена та не бажає мирно відмовлятися від контролю, збройна боротьба може розглядатися як єдиний життєздатний шлях до визволення. Однак цей шлях часто пов'язаний зі значними людськими втратами та може залишити глибокі рани в історії нації. Внутрішня боротьба за владу в лавах ФНВ після здобуття незалежності підкреслює складність збереження єдності після зникнення спільного ворога [24]. Стратегія Франції, спрямована на створення розбіжностей серед алжирського населення, мала довгострокові наслідки для національної єдності після здобуття незалежності. Сильний акцент на збереженні культури та ролі ісламу в алжирському опорі підкреслює важливість культурної ідентичності як джерела сили та мобілізації в боротьбі проти колоніалізму.

2.3 Революційна деколонізація Куби – від впливу США до соціалістичного експерименту

Куба пройшла тривалу боротьбу за незалежність від Іспанії в XIX столітті, яка відзначалася численними війнами та втручанням США в іспано-американську війну 1898 року, що призвело до поразки Іспанії та встановлення американського контролю над Кубою. На початку XX століття Куба формально здобула незалежність, проте фактично перебувала під значним політичним та економічним впливом США [25]. Досвід Куби показує, що деколонізація може бути складним процесом, у якому заміна однієї колоніальної держави може призвести до встановлення впливу іншої, більш потужної зовнішньої сили. Ключову роль у деколонізації Куби відіграла партизанська війна, очолювана Фіделем Кастро та рухом «26 липня». Революційна боротьба проти режиму Батісти користувалася широкою підтримкою населення та завершилася перемогою революціонерів у 1959 році.

Після приходу до влади революційний уряд здійснив низку радикальних соціалістичних реформ, включаючи земельну реформу, націоналізацію промисловості та розширення системи соціальних послуг. У період холодної війни Куба підтримувала тісні політичні та економічні зв'язки з Радянським Союзом, що дозволило їй протистояти тиску з боку Сполучених Штатів [26]. Уряд Куби також проводив активну політику в галузі культури та освіти, спрямовану на формування революційної ідеології та національної свідомості. Тісні відносини з Радянським Союзом під час холодної війни ілюструють, як новостворені незалежні держави часто втягуються в геополітичні протистояння того часу, що іноді призводить до нових форм залежності або обмежень їхнього суверенітету [27]. Акцент на подоланні соціальної нерівності та расової дискримінації в післяреволюційній Кубі відображає загальну мету деколонізаційних рухів – створення більш справедливих та рівноправних суспільств.

2.4 Порівняльний аналіз досвіду деколонізації: спільні риси та різні шляхи

Аналіз досвіду Індії, Алжиру та Куби виявляє низку спільних проблем, з якими зіткнулися ці країни після здобуття незалежності. Однією з найпоширеніших була політична нестабільність,

що проявлялася у військових переворотах, внутрішніх конфліктах та труднощах у встановленні стійких демократичних інститутів. Економічна залежність від колишніх колоніальних держав або домінуючих світових економічних систем також виявилася серйозною перешкодою для розвитку. Колоніальна політика часто поглиблювала існуючі соціальні поділи або створювала нові, ускладнюючи процес формування національної єдності. Побудова спільної національної ідентичності, яка б пододала колоніальну спадщину та внутрішні розбіжності, була складним і тривалим процесом.

Незважаючи на спільні проблеми, зазначені країни використовували різні методи та стратегії для досягнення незалежності та подолання постколоніальних викликів. Ненасильницький опір, успішно застосований Індією, є унікальним прикладом мирного шляху до незалежності. Збройна боротьба, як у випадку Алжиру, стала необхідністю в умовах небажання колонізатора відмовитися від влади мирним шляхом. Деколонізація Куби була результатом революційного перетворення політичної та економічної системи країни.

Варто зазначити, що ступінь політичної стабільності, економічного розвитку та соціального прогресу, досягнутого кожною з цих країн у десятиліття після здобуття незалежності, значно варіюється. Колоніальна спадщина продовжує впливати на їхній розвиток, зокрема у вигляді прикордонних суперечок, економічних структур та культурних впливів. Ці аспекти варто враховувати при запровадженні деколонізаційної політики в Україні.

3. Компонентна структура топонімікону

Топонімікон виступає об'єктом дослідження такої галузі мовознавства як топоніміка, яка є гілкою ономастики і досліджує походження, значення та розвиток географічних назв. Назви географічних об'єктів можуть класифікуватися відповідно до різних підходів:

1. За типом географічного об'єкта:
 - ойконіми: назви населених пунктів (міст, сіл);
 - гідроніми: назви водних об'єктів (річок, озер, морів);
 - ороніми: назви рельєфних форм (гір, пагорбів);

- фітоніми: назви, пов'язані з рослинним світом;
- зоотопоніми: назви, пов'язані з тваринним світом [28].

2. За мовним походженням: класифікація топонімів за мовами, з яких вони походять допомагає вивчати історичні мовні впливи на певній території.

3. За структурно-морфологічними ознаками: аналіз морфологічної будови топонімів, зокрема суфіксальні та безсуфіксальні назви, складні слова, скорочення, словосполучення тощо [28].

4. За етимологічним принципом: у фокусі дослідження знаходиться походження та значення власних назв, що дозволяє зрозуміти причини та зміст їх виникнення.

5. За історичними епохами (стратиграфічна класифікація): розподіл топонімів за належністю до певних історичних періодів, що відображає послідовність заселення та розвитку території [29].

Класифікація географічних назв за типом об'єкта є однією з ключових галузей дослідження в топоніміці, що дозволяє систематизувати інформацію про просторові одиниці за їх фізичними характеристиками та функціональними особливостями. Такий підхід сприяє глибшому аналізу взаємозв'язків між природними елементами ландшафту та антропогенними об'єктами, що відображає як природне середовище, так і соціально-історичну динаміку певної території. Застосування даної класифікації дозволяє не лише структурувати географічний простір, але й відобразити культурні та історичні процеси, що впливають на формування топонімічного фонду [30].

За типом об'єкта географічні назви традиційно поділяються на дві основні категорії: назви природних об'єктів та назви антропогенних утворень. До природних об'єктів, як зазначалося вище, відносять гідроніми (назви річок, озер, морів), ороніми (назви гір, пагорбів, інших рельєфних форм) та інші елементи природного ландшафту. Антропогенні топоніми включають назви населених пунктів, адміністративних одиниць, історико-культурних об'єктів та місць з символічним значенням. Такий поділ дозволяє виявити специфіку використання географічних назв як маркерів простої організації та ідентичності, що є важливим для дослідження культурної географії та історії територій [30; 31].

Систематизація географічних назв за типом об'єкта має не лише класифікаційну, але й соціокультурну цінність, оскільки відкриває можливості для міждисциплінарних досліджень. Аналіз просторового розподілу топонімів дозволяє реконструювати історичні процеси, пов'язані з етногенезом, міграціями та культурною еволюцією, а також визначити роль просторових символів у формуванні колективної пам'яті. Таке дослідження набуває особливої актуальності в умовах глобалізації, коли питання збереження локальної ідентичності набувають стратегічного значення для регіонального розвитку [31]. Особливо гостро це питання постає у періоди загрози національному суверенітету, ідентичності та культурної пам'яті етносу.

4. Масштаб та характер змін українського топонімікону: статистичний підхід

Аналіз статистичних даних засвідчує значний масштаб перейменування топонімів в Україні і за деякими підрахунками налічує більше 60 000 топонімічних об'єктів, назви яких зазнали змін. Станом на січень 2024 року було перейменовано 987 населених пунктів та 25 районів. Крім того, у вересні 2024 року Верховна Рада ухвалила перейменування ще 328 населених пунктів, включаючи 4 райони, 10 міст, 56 селищ та 262 села [32]. Дослідження, присвячене міським топонімам у 83 українських містах у період з березня 2022 року по травень 2024 року, виявило 7800 перейменованих об'єктів, переважно вулиць, площ та інших внутрішньоміських об'єктів. Ці цифри, у поєднанні з 51 000 топонімічних об'єктів, перейменованих під час попереднього періоду декомунізації, підкреслюють масштабний та триваючий характер зусиль України з переосмислення свого символічного ландшафту [33].

Аналіз типів перейменувань показує, що багато з заміненних назв були пов'язані з радянськими діячами, такими як Ленін, та іншими символами радянської епохи. Популярність нових «нейтральних» назв, таких як Степове, Вишневе та Мирне, свідчить про тенденцію в деяких випадках до менш відверто політичних або історично забарвлених назв [34].

Спостерігаються також регіональні відмінності в інтенсивності перейменування. Такі міста, як Київ, Харків, Дніпро,

Вінниця, Краматорськ, Кременчук та Суми, були особливо активними у перейменуванні топонімів. Це свідчить про те, що темпи та характер зусиль з деколонізації різняться по всій Україні, що потенційно відображає місцеві історичні контексти, ступінь попередньої русифікації та різний рівень місцевої політичної волі та громадської підтримки. Наприклад, акцент на перейменуванні вулиць на честь загиблих солдатів у Донецькій області відображає прямий вплив триваючого конфлікту в цьому регіоні [35].

Хронологічні тенденції показують чітке посилення перейменування після повномасштабного російського вторгнення у 2022 році. У 2022 році було зафіксовано найбільшу кількість перейменувань у 80 досліджуваних містах, що становить 42 % від загальної кількості змін у період з березня 2022 року по травень 2024 року. Цей сплеск одразу після вторгнення підкреслює роль війни як каталізатора прискорення зусиль з деколонізації [33]. Процес тривав, хоча й дещо повільнішими темпами у 2023 році, з ще однією значною хвилею перейменувань, що відбулася в період з кінця січня до середини травня 2024 року після набуття чинності новим законом про деколонізацію. Таким чином, враховуючи масштаби процесу деколонізації, мусимо зазначити, що він є досить комплексним феноменом, в якому виділяються певні тенденції та моделі впровадження, що буде розглянуто в наступному розділі.

5. Тенденції та моделі перейменування населених пунктів та районів у контексті деколонізаційних процесів

Головною метою масштабного перейменування населених пунктів є позбавлення від символів тоталітарного радянського минулого та російського імперського впливу, утвердження української національної ідентичності та відновлення історичної справедливості. Законодавча база цих процесів представлена наступними законами та постановами (більш детально ця проблема розглянута у [36, с. 3]), які крок за кроком чинили відповідний вплив на український топонімікон:

– Закон № 2558 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» [37]. Його наслідком

стала заборона нацистської та комуністичної символіки та публічного заперечення їх злочинів, у результаті чого були знесені комуністичні пам'ятки та почалося перейменування об'єктів і громадських місць, назви яких мали відкриті референції до комуністичного режиму.

– Закон № 2538-1 «Закон про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у XX столітті» [6], у результаті дії якого кілька історичних організацій, включаючи Українську повстанську армію та Організацію українських націоналістів, отримали офіційний статус, а їх ще живі члени отримали соціальні виплати.

– Закон № 2540 «Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991» [5], у результаті якого відбулася передача державних архівів щодо репресій за радянського періоду під юрисдикцію Українського інституту національної пам'яті.

– Закон № 3005. «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [8], який дав поштовх реальним змінам у топоніміконі України.

Зазначені закони формують правове поле для змін, спрямованих на усунення радянських та імперських топонімів, відновлення історичних назв та врахування місцевих особливостей. Перейменування відбулося відповідно до законодавчих процедур та з урахуванням пропозицій місцевих громад.

Проаналізувавши український топонімікон, маємо констатувати, що у процесі перейменування населених пунктів та районів можна виділити наступні тенденції: усунення символів російської імперської політики, вшанування українських національних героїв та діячів, використання нейтральних, географічних або символічних назв, усунення русифікованих назв та відновлення історичних назв та узгодження назв із українськими мовними нормами.

Проаналізуємо кожну з окреслених тенденцій окремо. Першою тенденцією є **усунення символів комуністичного режиму та позбавлення радянської спадщини**, яка являє собою процес декомунізації. Перейменування такого типу спрямовані на вилучення назв, пов'язаних із радянськими діячами, ідеологічними

концепціями та подіями, зокрема Жовтневим переворотом, радянськими військовими діями (які не брали участі у вигнанні нацистів з України або були причетні до репресій), поняттями («радянський», «червоний», «комсомольський» тощо). Відновлення національної ідентичності відбувається за моделлю:

Комуністичний діяч / подія / символ > Національний герой / Історична назва / Нейтральна назва / Місцева назва.

Наприклад:

Дніпропетровськ → Дніпро

Під час реномінації було вилучене прізвище Григорія Петровського (радянського діяча, причетного до Голодомору) і залишено назву за річкою Дніпро, що привело до очищення назви міста від символу одного з організаторів геноциду.

Артемівськ → Бахмут

Вилучено псевдонім «Артем» Федора Сергєєва, більшовика та повернено історичну назву міста, що походить від річки Бахмутка, яке існувало століттями до того.

Горького → Титорове

Селище у Дніпропетровській області, що було назване на честь Максима Горького (1868–1936) – радянського письменника, пропагандиста соціалістичного реалізму отримало назву, яка позбавлена радянського підтексту та пов'язана з місцевою історією. Дуже часто через проведення політики уніфікації та возвеличення одних і тих самих осіб чи ідей в СРСР різним населеним пунктам давали однакові назви, які під час процесів декомунізації отримували кожен своє унікальне найменування, враховуючи менталітет місцевих жителів, історичні та культурні події, особливості географічної місцевості. Наприклад:

Первомайське → Постолове (Вінницька області, Хмільницький район);

Первомайське → Водяна Балка (Дніпропетровська область, Кам'янський район);

Первомайське → Гадаї (Вінницька область, Гайсинський район);

Первомайське → Кам'янувате (Донецька область, Кальміуський район, Бойківська селищна територіальна громада);

Первомайське → Чорне (Донецька область, Кальміуський район, Бойківська селищна територіальна громада);

Первомайське → Паланка (Донецька область, Кальміуський район, Новоазовська міська територіальна громада);

Первомайське → Домаха (Донецька область, Маріупольський район);

Первомайське → Травневе (Донецька область, Білозерська міська територіальна громада, Нововодянський старостинський округ);

Первомайське → Коржове (Дніпропетровська область, Синельниківський район).

Як бачимо однакові радянські назви давалися не лише віддаленим від одне одного населеним пунктам, але й тим, які знаходилися поряд, у межах однієї області, чи навіть територіальної громади.

Однак справжнім рекордсменом стала назва, яка б мала увіковічнити одне з головних свят режиму – Перше травня, зокрема згідно з офіційними даними 96 населених пунктів в Україні мали назву пов'язану з цим святом, які після процесу декомунізації отримали нові назви, пов'язані з історичними подіями чи особливостями місцевості, наприклад:

Першотравневе → Злагода (Дніпропетровська область, Синельниківський район);

Першотравневе → Лебединське (Житомирська область);

Перше Травня → Княже (Київська область).

Отже, суттю аналізованої тенденції є усунення із внутрішньої форми топонімів концептів, образів, понять та прізвищ людей, які схвалюють та увіковічують радянські цінності.

Наступна тенденція це **усунення символів російської імперської політики**, яка являє собою процес деколонізації та дерусифікації. Її суть зводиться до зміни назв, пов'язаних з російськими царями, імперськими діячами, військовими (особливо тими, хто придушував українські рухи), діячами російської культури, які асоціюються з імперським наративом або мали антиукраїнські погляди, географічними назвами РФ, подіями російської історії, що нав'язувалися Україні. Цілком передбачуваним є те, що цей процес значно активізувався після 2022 року. Зазначена тенденція реалізується за моделлю:

Російський імперський / національний діяч / місце / символ > Український діяч / Герой сучасності / Історична назва / Нейтральна назва / Регіональна назва.

Наприклад:

Новомосковськ → *Новосамар* (Дніпропетровська область).

Така зміна рекомендована Верховною Радою України та передбачає вилучення з назви прямого зв'язку з Москвою. Запропонована назва пов'язана з історичною річкою Самара та козацькою паланкою, що дозволяє позбавитися від найменування, наданого за часів російської імперії для маркування своєї «нової» території.

Ватутіне → *Багачеве* (Черкаська область).

Цей приклад демонструє відхід від радянського військового пантеону, оскільки назва, в основу якої було покладено ім'я радянського генерала була заміненна на назву, у внутрішній формі якої міститься образ «багатство краю».

Іншою тенденцією є відновлення історичних назв, що передбачає повернення населеним пунктам та географічним об'єктам їхніх дорадянських або доімперських назв. Цей процес зазвичай відбувається за моделлю:

Радянська / Імперська назва > Автентична історична назва

Наприклад:

Красний Лиман → *Лиман* (Донецька область)

У цій номінації із назви прибрано ідеологічний прикметник «Красний» і відбулося повернення до лаконічної історичної назви.

Красноград → *Берестин* (Харківська область)

У поданому випадку було прибрано радянський атрибут «червоний» («красный»), а також не відбулося до повернення минулої імперської назви Константиноград, а надано історичну назву місцевості.

Дружба → *Хутір-Михайлівський* (Сумська область)

У цьому випадку також було повернено історичну назву, яка існувала до об'єднання кількох населених пунктів та надання їм ідеологічної назви «Дружба».

Пестеля → *Кільтява* (Вінницька область)

Назва походила від імені Павла Пестеля (1793–1826) – російського декабриста, який мав плани щодо знищення української культури, зокрема, пропонував ліквідацію української мови. Вона була заміненна на історичну назву місцевості.

Іншою тенденцією є вшанування українських національних героїв та діячів, що передбачає надання назв на честь визначних постатей української історії, культури, науки та військових діячів різних епох. Означена тенденція реалізується за моделлю:

радянська / російська назва / Нейтральна назва > Ім'я українського діяча.

Наприклад:

Кіровоград → *Кропивницький*

При зміні топоніма було вилучено ім'я Сергія Кірова (радянського діяча) і використано ім'я Марка Кропивницького (засновника українського професійного театру, уродженця регіону). Тобто у зміні назви простежується вшанування видатного діяча української культури замість радянського функціонера. Варто зауважити, що ця тенденція в більшій мірі характерна українським годонімам (назвам вулиць).

Червоноград → *Шептицький* (Львівська область)

У цьому випадку із назви міста прибрали ідеологічну назву «червоний» та замість цього вшанували митрополита А. Шептицького.

Наразі у багатьох містах України можна зустріти численні вулиці названі на честь Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Грушевського, І. Мазепи, В. Стуса тощо, які часто замінюють радянські або російські назви. Цей процес значно сприяє формуванню національного пантеону героїв та утвердження власної української історії й самобутності. Окремо варто наголосити на вшануванні сучасних героїв України, зокрема по всій країні спостерігається тенденція надання назв на честь Героїв Небесної Сотні (загиблих під час Революції Гідності 2014 року) та героїв російсько-української війни (з 2014 року, особливо після 24.02.2022). Наприклад:

Вулиці / Майдани Героїв Небесної Сотні (у багатьох містах).

Вулиця Першотравнева → *Вулиця Героїв Охтирки* (м. Охтирка): Цей приклад ілюструє заміну назви радянського свята на назву, яка вшановує захисників міста під час повномасштабного вторгнення.

Окремої уваги заслуговують годоніми, в основу яких покладені імена конкретних загиблих воїнів, наприклад: *вул. Дмитра*

«Да Вінчі» Коцюбайла, вул. Героїв Азовсталі тощо. Цей процес сприяє увіковіченню пам'яті тих, хто загинув за незалежність та свободу України в новітній історії.

Наступною виділеною тенденцією є **використання нейтральних, географічних або символічних назв**:

Вона передбачає обрання назв, що відображають географічні особливості (річки, гори), місцеву флору / фауну, абстрактні поняття, наприклад, *Мир, Свобода, Єдність, Соборність* або є просто нейтральними наприклад, *Центральна, Садова, Молодіжна*.

Для цієї тенденції характерною є модель:

Ідеологічна назва > Нейтральна/Географічна / Символічна назва.

Наприклад:

Іллічівськ → *Чорноморськ* (Одеська область)

У цьому прикладі спостерігаємо вилучення патроніма Ленін («Ілліч»), а реномінація відбулася на основі географічного розташування міста на Чорному морі.

Южноукраїнськ → *Гард* / *Південнобузьк* (наразі ще триває процес обговорення при якому розглядаються зазначені варіанти) (Миколаївська область).

Цей випадок перейменування міста демонструє позбавлення від назви, що сприймається як радянська / російська вказівка на регіон. Запропоновані варіанти пов'язані з річкою Південний Буг та історичною місцевістю Гард.

Першотравенськ → *Шахтарське* (Дніпропетровська область)

Під час перейменування міста замість назви радянського свята «Перше травня», було використано образ, який виражає специфіку міста, зокрема його зв'язок із шахтарською справою.

Серед годонімів такого типу можна виокремити перейменування вулиць Радянська на вулиці Центральна/Соборності/Миру.

Весела Роща → *Зелений Гай* (Дніпропетровська область)

Назва «Весела Роща» – типова назва радянського періоду, що мала на меті створення романтизованого образу комуністичного життя була замінена на «Зелений Гай» – природничу назву, яка більше відповідає місцевій флорі.

Наступною тенденцією є **усунення русифікованих назв та відновлення українських мовних норм**.

Северодонецьк → *Сіверськодонецьк* (Луганська область).

У цьому випадку було уточнено назву відповідно до українського правопису та річки Сіверський Донець.

Іншими прикладами є:

Дорожне → *Дорожнєш* (вживання українського відповідника із правильним закінченням);

Ольгине → *Ольжине*;

Дзигівка → *Дзигівка* (використання української фонетики та вживання «г» замість «ґ» для правильного звучання;

Рогові Смоляри → *Рогові Смолярі*;

Смоляри-Світязькі → *Смолярі-Світязькі*;

Столинські Смоляри → *Столинські Смолярі*.

Підсумовуючи, зазначимо, що головними тенденціями у деколонізаційних процесах в Україні є:

- усунення радянської символіки та пропагандистських назв;
- відновлення українських мовних норм та історичних топонімів;
- врахування місцевих особливостей та природничих факторів при створенні нових назв;
- підтвердження національної ідентичності через топоніміку.

6. Деколонізаційні процеси у столичному годоніміконі

Процес деколонізації українського топонімікону безперечно охопив і столицю України, позначившись на змінах назв вулиць, майданів та провулків. Досить детально ця проблема висвітлена у [36].

Проаналізувавши особливості зміни 100 топонімів, які починають об'єкти громадського користування у місті Київ [38], були виділені певні тенденції, на яких варто зупинитися більш детально.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка містить прізвище українського **діяча у такій самій чи схожій галузі**. Наприклад:

вулиця Академіка Костичева → *вулиця Професора Балінського*.

Прізвище російського вченого було замінене на прізвище професора Київського та Вітватерсрандського (Йоганнесбург, ПАР) університетів, піонера експериментальної ембріології та електронної мікроскопії).

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка **містить прізвище українського діяча у іншій галузі діяльності:**

вулиця Горького → вулиця Антоновича.

Прізвище російського письменника було замінене на прізвище українського історика, археолога, етнографа, професора Київського університету, котрий мешкав на цій вулиці).

вулиця Петра Шелеста → вулиця Миколи Плахотнюка.

Вшанування радянського політичного діяча замінюється на вшанування українського лікаря та громадського діяча.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський **топонім** на назву, яка містить прізвище **видатного українського діяча:**

вулиця Амурська → вулиця Академіка Книшова.

Названо на честь доктора медичних наук, професора, академіка НАН України, який побудував одну з найрозвиненіших галузей сучасної медицини в українській кардіохірургії.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка **містить релевантний для місцевості топонім:**

вулиця Андрія Бубнова → вулиця Маричанська.

В основі найменування покладений гідронім – річка Маричанка.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка **є історичною для цього об'єкта:**

вулиця Панаса Любченка → вулиця Загородня.

Назва асоціюється з її локацією на межі міста.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський/російський топонім на назву, яка **вшановує українських діячів:**

вулиця Московська → вулиця Григорія Гуляницького.

Названо на честь українського військового і державного діяча, одного з чільних дипломатів Гетьманщини.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої була покладена певна цінність чи реалія комуністичного/російського режиму на назву, яка **є історичним топонімом:**

вулиця Профінтерну → вулиця Забайківська.

Назва походить від назви місцевості Забайків'я.

– Заміна назви громадського об'єкту, в основі якої був покладений радянський антропонім на назву, яка **запропонована жителями місцевості та виражає її ідентифікаційні риси й історичну ідентичність:**

Вулиця Калініна → вулиця Вуликова;

провулок Будьоного → провулок Хлібний;

провулок Котовського → провулок Гречаний;

провулок Свердлова → провулок Акацієвий.

Наведені приклади показують, що в основі нових номінацій покладена діяльність, яка асоціюється з поданою локацією, тобто бджоларство та хлібопечення.

Таким чином, з лінгвістичного погляду процес перейменування столичних годонімів має певні прагматичні стратегії, які направлені на девальвацію радянських/російських цінностей та збільшення вартості українських національно-ідентифікаційних елементів, які формують деколонізаційний дискурс. До таких стратегій відносимо:

а) заміна радянських/російських прізвищ у складі назв топонімів на прізвища видатних українців. Прагматичною метою цієї стратегії є підвищення рівня усвідомленості українцями своїх національних героїв, формування національної гордості та позбавлення від етнодеструктивних наративів;

б) заміна топонімів, семантика яких виражає російські/радянські колоніальні псевдоцінності на етноукраїнські аксіологічні концепти (наприклад, *майдан Волі, парк Козацтва*). Прагматика цієї стратегії направлена на формування та розвиток національної ідентичності та підвищення важливості державотворчих концептів в індивідуальній і колективній картинах світу;

в) заміна топонімів, семантика яких має алюзивність до російського топонімікону (наприклад, *вулиці Московська, Тверська, Тульська*) на одиниці, в основі яких покладені певні атрибутивні риси місцевості (*вулиця Медова, Запашна, Садова*). Прагматичний вплив такої стратегії пов'язаний з підтримкою ідеї «малої Батьківщини», що полягає у розбудові шанобливого ставлення до регіону чи місця та усвідомлення його

важливих ідентифікаційних рис. Наприклад, шани до бджолярства, як одного з ремесл, характерних українській етнокультурі.

7. Класифікація топонімічних змін в українському топоніміконі

Розглянувши тенденції, стратегії та моделі перейменування у попередніх розділах, вважаємо за необхідне категоризувати типи топонімічних змін, які можна класифікувати відповідно до а) джерела нової назви, б) мотивації перейменування та в) типу мовних трансформацій.

а) класифікація за джерелом нової назви:

- історичні постаті.

Багато нових назв вшановують видатних українських історичних лідерів, митців, науковців та інших видатних особистостей. *Наприклад, вулиця* Гетьмана Павла Скоропадського, *вулиця* Омеляновича-Павленка тощо;

- географічні об'єкти.

Ряд топонімів походить від місцевих географічних елементів, таких як річки, гори чи ліси, як, наприклад, перейменування *Новомосковського району* на *Самарівський район* пов'язане з місцевою річкою Самара;

- культурні символи.

Нові назви у своїй внутрішній формі можуть мати українські традиції, фольклор або культурну спадщину. Яскравим прикладом є поява дитячих садків із назвою «Кобзарик» у Києві, Івано-Франківську, Черкасах, Запоріжжі тощо;

- абстрактні поняття.

Певні топоніми відображають такі цінності, як єдність, незалежність або мир – однойменні абстрактні морально-етичні концепти, які лягають в основу нових топологічних найменувань.

- місцева історія / події.

Деякі перейменування вшановують значущі події або вшановують діячів, специфічних для певної місцевості. Прикладом є перейменування вулиць у Донецьку на честь загиблих солдатів з цього регіону;

б) класифікація за мотивацією перейменування:

- відновлення історичної пам'яті.

Ключовою мотивацією є відродження забутих або придушених аспектів української історії. Наприклад, повернення до історичної назви «Голта» міста Первомайськ Миколаївської області є яскравим свідченням цього;

- засудження колоніального минулого.

Багато перейменувань зумовлені бажанням відкинути та дистанціюватися від російської та радянської імперської спадщини. Перейменування 328 населених пунктів було прямо мотивоване необхідністю приведення їхніх назв у відповідність до закону, що засуджує російську імперську політику [32]. Цей юридичний імператив підкреслює рішуче ідеологічне відторгнення колоніального минулого;

- утвердження національної ідентичності.

Важливим тригером перейменувань є зміцнення та популяризація української національної свідомості та ідентичності. Наповнення назв вулиць новими значеннями та цінностями, що прославляють українську державність, саме і відображає цей процес, який передбачає не просто видалення старих назв, але й активну побудову нового, україноцентричного символічного ландшафту;

- вшанування сучасних героїв.

Триваюча війна схилила вектор перейменувань на вшанування осіб, які зробили внесок у незалежність України, особливо тих, хто загинув, захищаючи країну. Перейменування вулиць на честь загиблих солдатів та загалом позитивне ставлення до таких перейменувань засвідчують таку мотивацію.

в) класифікація за лінгвістичними трансформаціями:

- фонетичні зміни.

Такі зміни полягають у модифікації звучання назви для узгодження з українською вимовою чи правописом. Наприклад зміна назви з *Северодонецьк* на *Сіверськодонецьк*;

- морфологічні зміни.

Такі зміни торкаються модифікації граматичної форми назви, зокрема зміни суфіксів або префіксів, як от заміна російських присвійних прикметникових закінчень на кшталт «-овський» на українські еквіваленти на кшталт «-івський»;

- семантичні зміни.

Такий зміст полягає у модифікації денотативного чи конотативного компоненту найменування. Заміна назви, що вшановує радянського діяча, на назву, що возвеличує українського національного героя може слугувати прикладом, оскільки відображає зміну з погляду національних цінностей та історичних наративів;

– лексична заміна.

Цей тип змін є найбільш різючим, оскільки передбачає повну заміну одного слова іншим. Більшість змін назв у контексті деколонізації належать саме до цього типу, коли російські чи імперські назви замінювалися на історичні.

8. Соціальне сприйняття деколонізаційної топонімії

Проведений аналіз засвідчує, що думки експертів щодо деколонізації топонімії в Україні підкреслюють важливість цього процесу для національної ідентичності та історичної пам'яті. Деякі експерти наголошують на необхідності залучення фахівців для забезпечення обдуманих та точних рішень щодо перейменування [39]. Висувається аргумент, що російські назви слугують символічними маркерами російської присутності в Україні, і їхнє усунення є вирішальним кроком на шляху до побудови справді незалежної держави [40]. Ці погляди підкреслюють важливість історичної точності та символічної ваги назв місць у формуванні національного саморозуміння.

Громадська думка щодо процесу перейменування є різноманітною. Дехто вважає це несвоєчасним відволіканням від більш нагальних проблем, тоді як інші переконані, що процес просувається занадто повільно [33]. Також є випадки, коли громадськість висловлювала невдоволення конкретними варіантами перейменування, такими як прийняття нейтральних назв, які не мають історичної чи культурної цінності [41]. Процес громадських консультацій, часто включаючи онлайн-голосування або збір підписів, відображає спробу врахувати громадську думку у процесі прийняття рішень [42]. Однак опитування свідчать про загалом позитивне ставлення українців до перейменування топонімів, пов'язаних з Росією, та до вшанування пам'яті загиблих солдатів. Це засвідчує широку громадську підтримку загальних цілей деколонізації у цій сфері.

Аргументи на користь перейменування наголошують на важливості відновлення історичної справедливості шляхом усунення назв, пов'язаних з історією гноблення та колонізації. Це розглядається як вирішальний крок в утвердженні національної ідентичності та розриві символічних зв'язків з колоніальним минулим. Крім того, прихильники стверджують, що перейменування дозволяє вшанувати українських героїв та утвердити українські культурні цінності [43]. Навпаки, аргументи проти перейменування часто викликають занепокоєння щодо витрат та потенційних збоїв, які це спричиняє, а також щодо відчутної втрати історичної пам'яті, особливо у випадках, коли змінюються назви на честь діячів Другої світової війни [44]. Дехто також стверджує, що такі зусилля не є пріоритетними під час війни та економічних труднощів. Однак прихильники заперечують, що вартість перейменування є відносно низькою і що цей процес є фундаментальним для формування національної ідентичності. Дискусія навколо топонімічних змін відображає складну взаємодію історичної пам'яті, національної ідентичності та соціально-економічних пріоритетів в українському суспільстві.

9. Висновки

Аналіз перейменованих топонімів в Україні виявляє багатогранний та динамічний процес, зумовлений імперативом деколонізації. Здійснені зміни охоплюють повернення до історичних назв, заміну радянських назв на національні символи та постаті, усунення назв, пов'язаних з російською культурою, та, в деяких випадках, прийняття нейтральних або географічно описових термінів. Ці зміни мотивовані бажанням відновити історичну пам'ять, засудити колоніальне минуле та утвердити окрему українську національну ідентичність, особливо в контексті триваючої російської агресії.

Статистичні тенденції свідчать про значний масштаб цих трансформацій, з тисячами вже перейменованих населених пунктів та міських топонімів, при чому цей процес ще триває. Регіональні відмінності в інтенсивності перейменування свідчать про те, що місцеві контексти та пріоритети відіграють роль у формуванні

цього процесу. Хронологічний аналіз засвідчує, що вторгнення 2022 року значно прискорило цей процес.

Процес змін у топоніміконі є частиною ширшого процесу самоідентифікації українського суспільства, переосмислення власної історії та розриву з колоніальним та тоталітарним минулим. Перейменування часто супроводжуються суспільними обговореннями та іноді дискусіями, але загальний тренд спрямований на утвердження українського погляду на історію та культуру у публічному просторі. Важливу роль у процесі відіграють місцеві громади та Український інститут національної пам'яті (УІНП).

Варто зауважити, що хоча й існує загальна підтримка деколонізації топонімії, є занепокоєння щодо вибору нових назв та своєчасності таких зусиль. Зрештою, деколонізація топонімії в Україні є важливим кроком на шляху до переосмислення символічного ландшафту нації. Це процес, спрямований на створення публічного простору, який автентично відображає українську історію, культуру та цінності, відходячи від залишків імперського панування та сприяючи триваючому проєкту націєтворення. Ретельне врахування історичної точності, громадської думки та експертних знань матиме вирішальне значення для забезпечення довгострокового успіху та прийняття цих трансформаційних змін. Триваючий характер цього процесу свідчить про те, що деколонізований топонімічний ландшафт України продовжуватиме еволюціонувати в міру того, як нація ще більше зміцнюватиме свою незалежну ідентичність.

Список використаної літератури

1. Белей Л. О. Декомунізація топонімії: українські проблеми та європейський досвід. *Український тиждень*. 2015. № 16/17. С. 12–15.
2. Кравченко В. Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія*. 2017. № 52. С. 91–100.
3. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. Київ : Кліо, 2017. 240 с.
4. Дрогушевська І. Л. Декомунізація назв населених пунктів України. *Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку* : зб. наук. пр. Київ : ДНВП «Картографія», 2014. Вип. 6. С. 20–23.
5. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 09.04.2015

- № 316-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
6. Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 № 314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
7. Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 рр. : Закон України від 09.04.2015 № 315-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
8. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 № 3005-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
9. Colonizing Our Names in the 21st Century: Place, Identity, and Agency. *American Name Society*. 2022. URL: <https://www.americannamesociety.org/wp-content/uploads/2022/03/CFP-Decolonizing-Our-Names.pdf> (дата звернення: 03.09.2024).
10. Гнатюк О., Мельничук С. Деколонізація ойконімів України: у пошуку оптимальних підходів. *Географічний вісник Херсонського державного університету*. 2023. № 17 (2). С. 18–25.
11. Церковник С. І. Нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів, як складова процесу декомунізації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 157–161.
12. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ : Інститут політичних і етно-національних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
13. Мусієздов О. Між пропагандою та мистецтвом: Знову про соціологію та декомунізацію. *Україна модерна*. URL: <https://uamoderna.com/blogy/oleksi-musiezdzov/mizh-propagandoju-ta-mystetstvom/> (дата звернення: 12.08.2024).
14. Рябчук М. Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів? *Наукові записки ІПіЕНД*. 2016. Вип. 2 (82). С. 104–117.
15. Терещенко К. Є. Процес реалізації державної політики відновлення історичної пам'яті в Україні. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 56–60. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/13425> (дата звернення: 21.09.2024).

16. Гнатюк О., Мельничук С. Просторово-часові аспекти декомунізації топонімії міста Києва. *Ідеологія і політика*. 2020. № 1 (15). С. 117–139.
17. Кравченко Л. перейменування сучасних українських ойконімів. *Українське мовознавство*. 2018. Вип. 1 (48). С. 135–151. URL: [https://doi.org/10.17721/um/48\(2018\).135-151](https://doi.org/10.17721/um/48(2018).135-151) (дата звернення: 12.08.2024).
18. Скрипник А. Декомунізація топонімів у стратегії формування політичних цінностей та національної ідентичності. *Держава та регіони. Серія : Державне управління*. 2023. № 87. С. 233–243.
19. Бондаренко С. Трансформація політики декомунізації до деколонізації та дерусифікації в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 1. С. 34–42.
20. Decolonization of British India. URL: <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/dd10d6bf-e14d-40b5-9ee6-37f978c87a01/e50f8653-465e-43a3-b3d2-e14e417b7809/Resources#> (дата звернення: 23.09.2024).
21. How Did Decolonization Reshape the World? URL: <https://education.cfr.org/learn/reading/how-did-decolonization-reshape-world> (дата звернення: 17.09.2024).
22. The Indian Independence Struggle (1930–1931). URL: <https://www.nonviolent-conflict.org/indian-independence-struggle-1930-1931/> (дата звернення: 15.08.2024).
23. India and Pakistan with Independence. URL: <https://www.history.com/this-day-in-history/august-15/india-and-pakistan-win-independence> (дата звернення: 10.10.2024).
24. Ward B. Algeria: A Case Study of Decolonization and Its Implications. URL: https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2450&context=honors_capstone (дата звернення: 13.09.2024).
25. Strategies of Imperialism and Opposition in Cuba: Reflections on the Purity of Anti-Imperialism. URL: <https://viewpointmag.com/2018/02/01/strategies-imperialism-opposition-cuba-reflections-purity-anti-imperialism/> (дата звернення: 14.09.2024).
26. World of 1898: International Perspectives on the Spanish American War. URL: <https://guides.loc.gov/world-of-1898/cuba-overview> (дата звернення: 17.09.2024).
27. Cuban Revolution. URL: <https://www.britannica.com/event/Cuban-Revolution> (дата звернення: 11.08.2024).
28. Олійник Л. В. Структурно-семантична характеристика топонімів федеративної землі Шлезвіг-Гольштейн. *Вчені записки ТНУ імені*

- В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 5. Ч. 1. С. 207–212.
29. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. *Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. Ч. 2. С. 171–180.
30. Room A. Place names of the World: Origins and Meanings of the Most Fascinating Names. McFarland & Company. Jefferson: McFarland Publishing, 1997. 441 p.
31. Hammond P., Jones A. Place Names and Cultural Identity: A Critical Review. *Journal of Cultural Geography*. 2012. № 29 (2). P. 155–172.
32. Богданюк О. Рада ухвалила постанову про перейменування понад 300 населених пунктів в рамках декомунізації. 2024. URL: <https://suspihne.media/839733-rada-uhvalila-postanovu-pro-perejmenuvanna-ponad-300-naselenih-punktiv-v-ramkah-dekomunizacii/> (дата звернення: 25.08.2024).
33. Протистояння з імперією: як українські міста за два роки перейменовували топоніми. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3878305-protistoanna-z-imperieiu-ak-ukrainski-mista-zastanni-dva-roki-perejmenovuvali-toponimi.html> (дата звернення: 10.09.2024).
34. Гуш Ю. Шість років перейменувань: чому в Україні забуксувала декомунізація. 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/04/5/159270/> (дата звернення: 20.09.2024).
35. Міреп П. Закон про деколонізацію і перейменування вулиць на Донеччині: чи впоралися – оцінка ГО «Деколонізація. Україна». 2024. URL: <https://suspihne.media/donbas/797147-zakon-pro-dekolonizaciu-i-perejmenuvanna-vulic-na-doneccini-ci-vporalis-ocinka-go-dekolonizacia-ukraina/> (дата звернення: 19.09.2024).
36. Веремчук Е. О. Мовні особливості деколоніального дискурсу: лінгвопрагматичний аспект. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістики*. 2024. Т. 35 (74). № 3. С. 1–6.
37. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
38. Пішли у забуття: повний перелік вулиць Києва, перейменованих з 2014 року. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76621/> (дата звернення: 17.09.2024).

39. На старт, увага, деколонізація! Що змінилося у сфері очищення простору з новим законом. 2023. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/na-start-uvaha-dekolonizatsiia-shcho-zminylosia-u-sferi-ochyshchennia-prostoru-z-novym-zakonom> (дата звернення: 05.10.2024).
40. Позбуватися русифікованих топонімів. 2024. URL: <https://www.ukrainer.net/derusyfikatsiia-toponimiv/> (дата звернення: 17.08.2024).
41. «Не на часі»: фактчек заяв політиків про дерусифікацію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3916700-ne-na-casi-faktcek-zaav-politikiv-pro-derusifikaciю.html> (дата звернення: 12.08.2024).
42. Як перейменувати вулицю і хто може ініціювати зміни: пояснюємо на прикладі одного селища. URL: <https://rubryka.com/article/yak-perejmenuvaty-vulytsyu/> (дата звернення: 14.09.2024).
43. Дерусифікація та декомунізація назв: як змінюються українські міста. URL: <https://ti-ukraine.org/research/derusyfikatsiya-ta-dekomunizatsiya-nazv-yak-zminyuyutsya-ukrayinski-mista/> (дата звернення: 14.09.2024).
44. Перейменування топонімів в Україні: втрата історичної пам'яті та самобутності чи політична необхідність. URL: <https://fact-news.com.ua/pereymenuvannya-toponimiv-v-ukraini-vtrata-istorichnoi-pam-yati-ta-samobutnist-chi-politichna-neobhidnist> (дата звернення: 17.09.2024).

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИКА «ІСТОРИЧНОЇ АМНЕЗІЇ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

У розділі досліджується поняття «історичної амнезії» як один із ключових інструментів гібридної війни, що активно використовується РФ на тимчасово окупованих територіях України після 2022 року. Проаналізовано механізми цілеспрямованого руйнування історичної пам'яті через пропаганду, дезінформацію, цензуру та державний примус до «забуття». Окрема увага приділяється трансформації гуманітарної сфери: забороні викладання української мови, історії та літератури, впровадженню російських підручників, заміні освітніх кадрів та використанню «кадетських класів» для формування проросійської ідентичності. Розглядаються практики демонтажу українських пам'ятників, перейменування топонімів, блокування українських медіа, впровадження російських телеканалів і деструктивного впливу через соціальні мережі.

Ключові слова: історична амнезія, гібридна війна, дезінформація, пропаганда, історична пам'ять, цензура, окупація, гуманітарна політика, колективна ідентичність.

Сучасна російсько-українська війна виходить далеко за межі традиційного збройного протистояння. Для неї характерним є широке використання комплексу заходів гібридної агресії, що включає не лише воєнні дії, а й інформаційно-психологічний, економічний, дипломатичний та культурний вплив. Одним із найбільш небезпечних, і часто недооцінених, у своїх відкладених наслідках є так звана політика «історичної амнезії» – системне викривлення або повне знищення історичної пам'яті українців, особливо на тимчасово окупованих територіях.

У сучасних гібридних війнах «історична амнезія» стає потужним інструментом контролю населення та підризу національної свідомості. Суть цього явища полягає у навмисному викривленні, викоріненні або заміні історичних фактів з метою створення альтернативної реальності, що виправдовує агресію та окупацію.

Для України збереження історичної пам'яті відіграє критично важливу роль, оскільки вона зосереджена навколо боротьби за політичну, культурну та економічну незалежність. Українська нація століттями протистояла асиміляційним політикам імперій, що прагнули стерти її самобутність. Саме тому збереження історичної пам'яті є не лише академічним завданням, а й необхідною умовою для підтримки національної єдності та суверенітету. Вона забезпечує передачу історичного досвіду від покоління до покоління, структурує суспільну свідомість і визначає фундаментальні цінності народу. Як зазначав британський дослідник Ентоні Дейвід Сміт: «Пам'ять пов'язана з місцем, особливим місцем, батьківщиною. Це також має вирішальне значення для ідентичності. Фактично, можна було б майже сказати: немає пам'яті, немає ідентичності; немає ідентичності, немає нації. Ідентифікація з минулим є ключем до створення нації, тому що лише «пам'ятаючи минуле» може виникнути колективна ідентичність» [1, с. 373]. Добре усвідомлюючи це, окупаційна влада намагається знищити національну історичну пам'ять. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року, питання збереження історичної пам'яті набуло особливої гостроти. Українська національна ідентичність, яка тісно пов'язана з історичною свідомістю та колективною пам'яттю, опинилася під загрозою цілеспрямованого знищення на тимчасово окупованих територіях. Використання політики «історичної амнезії» як елементу гібридної війни є характерною рисою російської експансіоністської стратегії, що має на меті позбавити українське суспільство його історичного коріння та нав'язати російську історичну нарацію. Це сприяє утвердженню імперського дискурсу та виправданню військової агресії.

Військові конфлікти нерідко супроводжуються спробами маніпулювання історичною пам'яттю, що дозволяє агресору формувати вигідний йому образ минулого та виправдовувати власні

дії. Як справедливо відзначає Юрій Шаповал: «Політика пам'яті – це процес вибудовування співзвучних настроїв епохи (і певних політичних сил) образів минулого. Саме у цій інформаційно-символічній сфері відбувається “битва за минуле” із гострим зіткненням інтересів різних суспільних верств і політичних акторів» [2, с. 113]. Росія має широкий арсенал інструментів – заборона української мови та символіки, вилучення українських книг із бібліотек, переписування шкільних програм, руйнування пам'ятників діячам української історії, а також пропагандистські кампанії, які виправдовують імперські претензії РФ на українські території. Ці методи застосовувалися росіянами під час загарбницьких війн та окупації сусідніх держав від часу Російської імперії, а у поєднанні із сучасними технологіями дозволяють їм ще більш ефективно поширювати дезінформацію новими каналами зв'язку, соціальними мережами, через підконтрольні ЗМІ та проводячи ІПСО.

Аналізуючи причини такої політики, варто зазначити, що росія прагне знищити українську культуру на окупованих територіях з кількох ключових мотивів. По-перше, це дозволяє створити ідеологічний ґрунт для довготривалої окупації, заперечуючи сам факт існування окремої української нації. По-друге, історична амнезія є способом знищення українського опору та інтеграції окупованих територій у російський соціокультурний простір. По-третє, РФ намагається відтворити радянську модель тотального контролю над суспільством, де маніпуляції історичною пам'яттю є основою політичної та соціальної стабільності авторитарного режиму.

Метою цього розділу є аналіз політики «історичної амнезії», як одного з ключових інструментів гібридної війни на тимчасово окупованих територіях України. Ми розглянемо основні методи і механізми знищення української ідентичності, зокрема ліквідація українських освітніх і культурних установ, цензура історичних наративів, підміна історичних фактів і просування російської версії історії. Окрім цього, оцінимо вплив таких дій на місцеве населення, особливо на молодь, яка є ключовою цільовою аудиторією для формування нової ідентичності.

Дослідження ґрунтується на історичному та політологічному підходах, аналізі офіційних джерел і матеріалів правозахисних

організацій, що дозволить комплексно оцінити масштаби та наслідки російської політики «історичної амнезії». Залучення контент-аналізу офіційних російських та українських джерел, а також свідчень очевидців й експертних оцінок дозволить сформувати широку картину впливу цієї політики та перспектив її подолання.

Поняття «історична амнезія» тісно пов'язане з дослідженнями колективної пам'яті, політики пам'яті та культурної травми. Вчені підходять до вивчення «історичної амнезії» через призму політики пам'яті, аналізуючи, як маніпуляції історичними фактами впливають на формування національної ідентичності та суспільної свідомості. Дослідження феномена «історичної амнезії» розпочалося у рамках вивчення колективної пам'яті та механізмів її трансформації. Основоположником дискурсу «колективної пам'яті» вважається французький соціолог Морис Хальбвакса, який у своїй роботі «Колективна пам'ять» («*La Mémoire collective*») вперше намагався обґрунтувати тезу про те, що суспільство може мати колективну пам'ять, яка існує поза межами індивідуальних спогадів і залежить від соціальних «рамочок» або контекстів, в яких функціонують групи. Політика «історичної амнезії» через призму його концепції може розглядатися, як результат руйнації соціальних рамок пам'яті або їх цілеспрямованої зміни. Надалі ідеї Хальбвакса розвинув П'єр Нора у роботі «Місця пам'яті», де показував як «місця пам'яті» впливають на формування національної ідентичності [3]. Він стверджує, що «місце пам'яті (*lieu de mémoire*), – це будь-яке значуще явище, речове або нематеріальне за своєю природою, яке за помахом людської волі або під впливом часу набуло статусу символу в меморіальній спадщині тієї чи іншої спільноти» [4, с. 53]. Тоні Джадт, британсько-американський історик, критично аналізуючи працю Нора та визначаючи значення цього фундаментального дослідження із сьогодення, робить висновок, що «його праця сприймається тепер не стільки як поштовх до пошуку нових підходів у цій галузі, скільки як предмет поклоніння, як «визначна пам'ятка», що заслуговує на увагу туриста» [4, с. 56].

У 1980-х роках почали активно вивчати взаємозв'язок між спогадами та ідентичністю, що було пов'язано «зі скасуванням та встановленням наново культурних та політичних кордонів

у всьому світі» [5, с.69]. Важливим кроком у поглибленні та розширенні сфери вивчення пам'яті стали роботи Яна Ассманна, який ввів поняття «культурна пам'ять». Під цим поняттям він розумів «властивий кожному суспільству і кожній епосі набір текстів, зображень та ритуалів, які постійно використовуються та через «підтримання» яких група стабілізує та передає далі власне бачення себе самої; це колективне знання переважно (але не винятково) про минуле, на якому група засновує усвідомлення власної єдності та своєрідності» [6, с. 9].

Інший дослідник Баррі Шварц, аналізуючи еволюцію уявлень у національній свідомості США щодо Авраама Лінкольна, робить висновок, що пам'ять про Лінкольна є одночасно і «дзеркалом», що відображає суспільні цінності та ідеали, і «лампою», що освітлює національні прагнення та цілі. Це підкреслює двоїсту природу колективної пам'яті – вона одночасно відображає та формує суспільні уявлення. Отже, Шварц вбачає два підходи щодо роботи з колективною пам'яттю: 1) колективна пам'ять – це модель суспільства, антропологічне дзеркало, відображення суспільних теперішніх проблем, думок, страхів, цінностей, способів думання, наборів уявлень тощо; 2) пам'ять як модель для суспільства, інституціоналізована пам'ять, що її ми можемо називати частиною історичної політики, конструювання пам'яті або конструктивістський підхід до роботи з пам'яттю [7]. Таким чином, він трактує колективну пам'ять як живу, змінну систему, що не лише зберігає минуле, але й активно впливає на формування національної ідентичності та суспільних цінностей, постійно адаптуючись до сучасних потреб і обставин.

Українські вчені звернулися до проблеми вивчення історичної пам'яті в усіх її проявах відносно нещодавно. Українська дослідниця Алла Киридон виділяє чотири етапи становлення українських студій пам'яті: перший етап припадає на кінець 1980-их – початок 1990-их років (опосередкованого впливу пам'яттєвої парадигми на дослідження минулого); другий етап – від початку 1990-их – до початку 2000-их років (зародження студій пам'яті в контексті процесу початків державотворення «перехідного періоду»); третій етап – початок 2000-их років – 2010 рік (активізація досліджень пам'яттєвого дискурсу в різних

галузях соціогуманітарного знання); четвертий етап 2011 – жовтень 2014 року (первинний етап інституалізації студій пам'яті в Україні) [8, с. 13–17]. Серед українських дослідників, які пройшли всі етапи еволюційного розвитку студій пам'яті та зробили важливий внесок у формування теоретичних і практичних підходів до вивчення історичної пам'яті в Україні, варто згадати С. Єкельчика, Я. Грицака, О. Гриценка, В. Кравченка, Л. Нагорну, Г. Касьянова, А. Киридон і Ю. Шаповала.

Політика «історичної амнезії» часто застосовувалася в колоніальній практиці як інструмент легітимізації колоніального панування та придушення опору місцевого населення — шляхом прямого або опосередкованого нав'язування ідеї забуття власної історії, романтизації колоніального минулого, ігнорування насильства й експлуатації, притаманних колоніальним практикам. Саме тому образи імперії ще довго продовжують існувати в колективній пам'яті навіть після її падіння. Соціолог та історик Стюарт Голл влучно ілюструє у своїй книзі «Імперія завдає удару у відповідь» цю стійкість імперських образів, зазначаючи: «імперії приходять і йдуть. Але образу Британської імперії, здається, судилося існувати вічно. Імперський прапор був спущений у сотні різних куточків земної кулі. Але він все ще літає в колективному несвідомому» [12].

Важливим теоретичним аспектом досліджуваної проблеми є концепція культурної травми, яка пояснює вплив масштабних травматичних подій, зокрема військової окупації, на історичну пам'ять населення. Окупація є травматичною подією, що залишає відбитки в колективній пам'яті та може призвести до значних психологічних змін, які передаються наступним поколінням [13, с. 3–4].

Окупаційна влада використовує широкий спектр методів для маніпулювання історичною пам'яттю населення, що знаходиться під окупацією. Історія містить численні приклади того, як окупаційна влада намагалася вплинути на історичну пам'ять окупованого населення. Одним із яскравих прикладів є нацистська окупація в Європі. Нацистська пропаганда активно використовувала антисемітизм для виправдання геноциду євреїв і створення образу спільного ворога. Радянська окупація країн Східної Європи та Балтії також супроводжувалася масштабними спробами

маніпулювання історичною пам'яттю. Нав'язувалася радянська інтерпретація Другої світової війни, в якій СРСР представлявся як визволитель, а національні визвольні рухи придушувалися, а їхня героїчна боротьба замовчувалася [14]. Злочини радянського режиму, зокрема депортації та політичні репресії, замовчувалися або виправдовувалися. Знищувалися національні пам'ятники та символи, а на їхньому місці встановлювалися радянські, що втілювали ідеологію нової влади та прославляли її перемоги. Яскравим прикладом такого явища стали країни Балтії, де на пам'ятниках присвячених подіям чи героям Другої світової війни не згадувалися латиші, литовці, естонці та інші народи, які брали участь у цій боротьбі, а було викарбувано – «радянський народ» [15].

Російська імперія та Радянський Союз протягом тривалого часу проводили політику, спрямовану на придушення української національної ідентичності та знищення української історичної пам'яті. Слід відзначити, що українські вчені, мовознавці, не вбачають суттєвої різниці між імперською та радянською практиками русифікації, вони різнилися лише методи асиміляції, що зумовлювалися відмінністю державного устрою [16]. Одним із ключових інструментів цієї політики було систематичне придушення української мови. Заборонялося друкувати книги українською мовою, вилучалися вже видані, а також вносилися зміни до правопису з метою наближення до російської мови [17; 18]. Ці заходи мали на меті підірвати культурні основи української ідентичності, де мова відіграє головну роль у збереженні та передачі історичної пам'яті.

Паралельно зі знищенням мови відбувалося руйнування української культурної спадщини. Знищувалися українські книги та архіви, руйнувалися історичні пам'ятки, здійснювалися зухвалі «культурні» крадіжки, а назви українських міст та вулиць змінювалися на російські. У радянський період особливо жорстоких репресій зазнала українська інтелігенція, яка була носієм та творцем національної культури та історичної пам'яті. Голодомор 1932–1933 років, штучно організований радянською владою, став не лише актом геноциду проти українського етносу, але й спробою зламати його національний дух та стерти пам'ять про власну історію [19; 20; 21]. Інформація

про Голодомор ретельно приховувалася, а спроби згадати про нього жорстоко каралися.

Важливим елементом російської політики щодо України було створення концепції так званої «спільної історії», яка мала б слугувати засобом ідеологічного контролю та єдиного трактування історичних подій через російську оптику. Ця концепція ґрунтувалася на твердженні, що росіяни та українці є «одним народом», який має спільне історичне коріння в Київській Русі. Згідно з цим наративом, українська ідентичність розглядалася як штучне утворення, інспіроване зовнішніми силами, а прагнення України до незалежності оголошувалося зрадою «братнього народу». Для підтвердження цієї концепції російські історики та пропагандисти вдавалися до вибіркової інтерпретації історичних подій, замовчування фактів, що суперечили офіційній версії, та фальсифікації історії. Наприклад, Переяславська рада 1654 року часто трактувалася як акт «возз'єднання» України з Росією, тоді як історичний контекст та різні інтерпретації цієї події ігнорувалися. Політика «русифікації» подавалася не як придушення української ідентичності, а як природний процес інтеграції в спільний культурний та політичний простір.

Концепція «спільної історії» мала на меті підірвати легітимність української державності, нав'язати українцям російську ідентичність та виправдати російську зверхність над Україною. Цей ідеологічний конструкт став одним із ключових елементів у підготовці та виправданні російсько-української війни, перший акт якої почався у 2014 році.

У XXI столітті росія активно використовує пропагандистські наративи щодо України, що є продовженням імперської та радянської традиції переписування історії. Одним із центральних наративів є заперечення української національної ідентичності та державності. Україна зображується як «штучне утворення», яке ніколи не мало власної історії та справжньої державності. Путін у своїй статті 2021 року «Про історичну єдність росіян та українців» стверджував, що росіяни та українці є «одним народом» і немає історичних підстав для існування окремої української нації. Ці історичні нісенітниця аргументовано розвінчали українські вчені [22].

Іншим поширеним пропагандистським наративом є звинувачення України в «нацизмі» та «екстремізмі». Російська пропаганда намагається представити українську владу як «неонацистський режим», що нібито утискає російськомовне населення та становить загрозу росії, аби виправдати перед власними громадянами та світовою спільнотою початок агресивної війни проти України.

Активно використовується переписування історії через зміну навчальних програм та підручників історії, видання та масове поширення пропагандистської літератури, що виправдовує окупацію та дискредитує національну історію окупованого народу, а також викривлює історичні факти та події. Через систему освіти окупаційна влада намагається індоктринувати молоде покоління, формуючи у нього вигідне для себе трактування історії.

Окупаційна влада усвідомлює, що освіта є ключовим інструментом формування цінностей, знань про минуле та національної ідентичності. Тому головний акцент у своїй політиці руйнування української культурної ідентичності та історичної пам'яті вона здійснює саме через систему освіти. Повний контроль над освітою дозволяє окупантам демонтувати та підмінити на проросійські всі аспекти українського повсякденного життя, які створюють зв'язок з українською культурною ідентичністю.

Освіта стала полем битви за майбутнє української нації, де на тимчасово окупованих районах Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей України росія намагається нав'язати власне бачення історії та культури, витісняючи українську спадщину. За оцінками міжнародних експертів такі дії російської влади, оцінюються як такі, що порушують «норми права збройних конфліктів, які забороняють державі-окупанту вносити необґрунтовані зміни до законів, що діють на окупованій території, зокрема, до Закону України «Про освіту» від 2017 року» [23, с. 2]. На окупованих територіях знаходиться від 1 до 1,6 млн дітей з них, близько 615 тис. діти шкільного віку [23; 24], які перебувають під постійним впливом російської пропаганди. При цьому лише близько 62 400 дітей можуть здобувати освіту в українських загальноосвітніх навчальних закладах дистанційно, що дає їм змогу сформувати критичне ставлення до подій, що відбуваються навколо. У травні 2022 року

на окупованих територіях залишилося близько 800 шкіл. Отже, критично необхідно розширити доступ до української освіти й інформаційних ресурсів для дітей на окупованих територіях, щоб протидіяти пропаганді та зберегти національну пам'ять.

Не дивлячись на можливість здобувати українську освіту дистанційно, російська окупаційна влада відстежує такі спроби та будь-якими засобами перешкоджає їм, караючи батьків. Це підтверджується свідченнями біженців, які вказують на те, що вони поїхали з окупації «через відкриття російської школи, і нас змусили туди йти. Нам сказали, що якщо ми не відпустимо туди дітей, то їх заберуть і нас позбавлять батьківських прав. Коли відправляеш своїх дітей до школи, ти мусиш отримати російський паспорт. Якщо у тебе немає російського паспорта, твоя дитина матиме проблеми і ти матимеш проблеми. Тебе позбавлять батьківських прав. Вони заберуть ваших дітей і це все – ви залишитеся без дітей» [26]. Навіть якщо хтось наважується у будь-який доступний йому спосіб висловлювати незадоволення або навіть вийти на якусь мирну акцію протесту, реакція буде швидкою та непропорційно жорстокою. Так, до прикладу «25 лютого [2022 року] вони змінили прапори на російські. Ми протестували проти окупації до 18 березня, коли вони жорстоко розігнали демонстрантів. Побили дівчину, якій не було і 18 років, зламали їй ребра за намальований на щоді український прапор» [23, с. 11]. У такій ситуації батьки іноді вимушені віддавати своїх дітей у школи, контрольовані окупаційною владою, але постає питання: «Хто? За якою програмою? Чому навчає цих дітей». Відповідь на ці питання є самоочевидною але не втішною для дітей, які хочуть пов'язати своє майбутнє з Україною.

З метою забезпечення «ідеологічної правильності» заборонено використання українських підручників та методичних матеріалів, а до вчителів, допущених до роботи в закладах освіти, висуваються суворі ідеологічні вимоги. З програм прибрали українську історію, замінивши її російською та вигаданою історією «ДНР» та «ЛНР». У підручниках подають викривлену інформацію – применшують значення українських діячів, уникають вживання слова «Голодомор» і подають сучасну історію Донбасу як боротьбу за незалежність від України, а розпад СРСР подають,

як найбільшу геополітичну катастрофу. Важливо відзначити, що «окупацію Донецької області в 2014 році називають виключно «громадянською війною» в Україні, і тут зв'язок «народного ополчення Донбасу» з Росією, навпаки, замовчується. Причини цієї «громадянської війни», за твердженням авторів, – «донбасофобія» і ворожа ідеологія «київського режиму», а також небажання людей Донбасу слідувати принципам й ідеям, «несумісним з життям». Парадоксально, що автори підручників з історії «ДНР» заявляли про відновлення справедливості, оскільки раніше в загальній схемі історії України Донбас посідав «неповноцінне» місце, був начебто «меншовартісним» та «утисненим» у порівнянні з іншими регіонами України. І водночас у цих підручниках Донбас позбавлений агентності, він вписаний в історію імперського центру» [27]. Заідеологізовані підручники, помножені на пропаганду через ЗМІ, мають особливо сильний вплив у цій ситуації, адже учні та студенти позбавлені доступу до альтернативних джерел інформації, зокрема верифікованих історичних знань. Школярі стають, у певній мірі, бранцями ситуації і змушені вивчати те, що диктує навчальна програма, адже від цього залежать їхні успішність і можливість вступу до університету.

Щоб працювати в акредитованій росіянами школі, вчителі повинні пройти курси «підвищення кваліфікації» в росії чи в окупованому Криму, на яких їх навчають викладати за російською освітньою програмою та за російським освітнім стандартом [23]. Це не завжди дає очікувані результати, адже не всі хочуть їхати на переатестацію, звільняються з роботи, щоб змінити роботу або виїжджають на територію контрольовану українською владою для продовження свого життя без цього ідеологічного тиску. Окрім цього, окупаційні адміністрації намагаються залучати до викладання у місцевих школах вчителів з РФ, сформувати так звані «освітні десанти», але навіть це не закриває їхніх потреб у кваліфікованих педагогічних кадрах.

Не дивлячись на широкі пропагандистські компанії та обіцянки великих зарплат, результат залишається невтішним. Перший заступник голови Херсонської обласної ради Юрій Соболевський, коментуючи стан освіти на окупованій частині Херсонщини, відзначає, що «нічого не спрацювало, не захотіли

з Криму чи з рф їхати на Херсонщину вчителі. Якщо такі випадки є, то вони поодинокі, та це – 100 % не масова історія. У нас вчителів, які погодились співпрацювати з «орками» (російськими окупантами – *ред.*), їх вивозили до Криму і вони там проходили «навчання», вони брали участь у курсах перепідготовки. Це для того, щоб працювати за російськими освітніми стандартами, по російській програмі» [28]. Коли і це не спрацює, починають набирати людей, які ніколи не працювали в школі, і тоді «основною вимогою є наявність диплома про педагогічну освіту навіть без досвіду роботи. У нас достатньо є інформації про те, що багато хто називається вчителями та зараз проводить якісь уроки – це люди, які вперше прийшли викладати той чи інший предмет» [28].

Навіть у позашкільний час у громадських організаціях, гуртках школярів продовжують виховувати у дусі імперських ідей з метою подальшого створення з них кадрового резерву для армії РФ. Для цього школярів активно залучають до різних культурних і спортивних подій, які мають прихований мілітарний зміст. Зокрема, підлітків заохочують вступати до «Руху перших», обіцяючи за це додаткові бали під час вступу до університетів [29]. Росія активно просуває «Рух перших» на тимчасово окупованих територіях України, надаючи цьому напрямку особливого значення. Ця організація є, до певної міри, реінкарнацією радянського руху піонерів, яка ставить собі за мету виховання молоді в дусі «традиційних російських духовних і моральних цінностей», але насправді дітям намагаються прищепити вороже ставлення до західного образу життя, не сприйняття демократичних принципів та ідеалів, а також акцентують на вихованні у юного покоління особливої ненависті до українців, всіляко виправдовують військову інтервенцію в Україну та намагання загарбати її території [30]. Символічним ініціатором руху вважається учениця з Луганська Діана Красовська, яка запропонувала створити «нову піонерію» під час зустрічі з Путіним. Показово, що перші осередки цього руху відкрили саме на окупованих територіях – у кримському «Артеку» та навчальних закладах Генічеська. Їх запуск супроводжував особисто міністр освіти росії, що свідчить про високий рівень підтримки Кремлем. Сьогодні

цей рух вже має свої представництва на всіх ТОТ, що демонструє його важливу роль у системній ідеологічній роботі з дітьми на окупованих українських землях [31].

Подібна до середньої освіти ситуація із професійно-технічною та вищою освітою. На місцях коледжів, університетів, які виїхали з окупації на підконтрольну Україні територію, росіяни намагаються створити їхніх клонів. Для того, щоб поновити освітню діяльність намагаються залучити місцевих викладачів-коллаборантів або тих, кого привезли з території рф. Навіть, якщо вдається відновити такий-сякий освітній процес, у ВНЗ постає проблема пошуку студентів, адже для того щоб залучити абітурієнтів: «Працівники закладу їздили по родинях, де були підлітки, які закінчували школу і намагалися залучити їх до освітнього процесу. При цьому, їздили на автомобілях, в яких сиділи люди зі зброєю, у військовій формі. Тобто залучали Росгвардію чи це їхня персональна охорона була. Після цього вони зареєструвались відповідно до російського законодавства на початку 2023 року і дещо змінили тактику. Зараз коледж розташований у Ростові-на-Дону, а академія в Новоросійську і маніпулюють вони тим, що набирають молодь, у першу чергу, з тимчасово окупованих територій Херсонщини на безплатне навчання, забезпечують харчуванням. І що більше, навіть для студентів російських вишів говорять про можливе переведення на бюджет саме до цієї псевдоморської академії. Тобто хочуть створити певну масовість якусь» [32]. Студенти, які були залучені до навчання в такий спосіб, не отримують ані якісної освіти, позаяк «це не освітній процес, це не наукова діяльність, це такі пропагандистські заходи, присвячені різноманітним подіям, датам, святкам, які є в РФ... Кожен тиждень у квазіуніверситеті розпочинається винесенням прапора Росії і червоного прапора. Молоді люди його виносять в фое нашого корпусу. І там відбувається щось на кшталт радянської шкільної лінійки» [32]. Окрім того, ці ж установи видають дипломи своїм студентам, які не визнаються ніде в світі, окрім самої росії і це у віддаленій перспективі може стати проблемою, як для самих студентів так і для їх батьків.

Для остаточної індоктринації молоді ідеологією рашизму окупаційна влада проводить конфіскації та знищення українських

підручників, навчальних посібників та інших матеріалів, які могли б сприяти збереженню історичної пам'яті та самоідентифікації з українською культурою молоді.

Переписуються підручники історії, викладання історії відбувається за російськими підручниками, готуються «методички» [33] з метою навчання школярів, що загарбницька війна є «місією зі звільнення України» без згадок про звірства, вчинені російськими військовими на території України, спотворюються історичні факти, поширюються неправдиві твердження про минуле та сучасність України [34]. Весь цей процес «мілітаризації освіти», переписування історії призводять до того, як справедливо відзначає історик і політолог Андрій Іванець, що всі пропоновані росією нарративи «виховують практично людину авторитарного типу, людину, яка має мислити не дуже критично, яка має сприймати імперську і неоімперську, реваншистську ідеологію Росії, де Україна представляється як «фашистська», «нацистська» держава» [35].

Фактично, нові підручники, переписування історії та заборона викладання історії України, української мови на тимчасово окупованих територіях спрямовані на формування певного образу, який окупаційна система освіти постійно нав'язує учням – як тим, що залишилися на ТОТ, так і депортованим до росії. Основну суть цих наративів показав Микита Петровець, юрист Регіонального центру прав людини наступним чином: 1) українська дитина позиціонується як невід'ємна частина російського народу з російською мовою, культурою тощо; 2) етнічні групи всередині Росії представлені як єдині та нероздільні компоненти однієї держави; 3) спроби окремих етносів визначати свою ідентичність в межах РФ розцінюються як прояв етнічного сепаратизму; 4) росія виступає носієм історичної та культурної спадщини територій сучасної України; 5) російська держава позиціонується як Батьківщина для української дитини; 6) українські діти мають виховуватися у дусі патріотизму, що прирівнюється до безумовної любові до рідної землі та самовідданості державі; 7) прояв націоналістичних почуттів і захист прав свого етносу трактується як шовінізм, який потенційно може перерости в геноцидну риторику; 8) військовий обов'язок перед Росією подається як священна місія

для населення окупованих територій, котрі вважаються носіями російської ідентичності; 9) готовність дитини пожертвувати своїм життям під час виконання військового обов'язку розглядається як найвищий прояв патріотизму; 10) колонізація нових територій за межами національних кордонів описується як нормальний спосіб існування Росії, який не підлягає засудженню; 11) розпад СРСР представлено як трагедія для всіх народів, що нині мешкають у незалежних державах, де розгортаються міжнаціональні конфлікти та дискримінація російськомовного населення; 12) втручання у внутрішні справи сусідніх країн, включно з використанням військової сили, трактується як важлива складова національної політики Росії; 13) дії США, НАТО та ЄС інтерпретуються як просування ідеї однополярного світу, що створює загрозу навіть для Росії [36].

Ці нарративи спрямовані на створення єдиної ідеологічної основи, в якій українська ідентичність повністю підмінюється російською. Використовуючи історичні, культурні та патріотичні елементи для легітимізації агресивної зовнішньої політики та внутрішнього контролю, впливаючи на формування молоді так, щоб запобігти появі критичного мислення та відновлення стертої / підміненої української ідентичності з метою перетворення їх у росіян. Таким чином, формування «єдиної» національної ідентичності виступає не лише як культурна концепція, а як стратегічний інструмент для досягнення руками цих молодих людей російських імперських цілей.

Гібридна війна, що поєднує елементи традиційної війни з невійськовими методами ведення бойових дій та застосуванням ІПСО, стала основним інструментом досягнення стратегічних цілей росії в Україні [37, с. 264–265]. Інформаційна війна, яка охоплює пропаганду та створення медіа-наративів, є ключовим елементом цієї стратегії, оскільки спрямована на формування певного уявлення про події як всередині країни, так і за її межами. Одним із ключових завдань російської пропаганди на тимчасово окупованих територіях України є формування «історичної амнезії», що проявляється у спробах змінити або спотворити історичну пам'ять населення. Такий підхід дозволяє виправдати окупаційну політику та послабити спротив місцевого населення

шляхом контролю над свідомістю і формування образів минулого, що відповідають інтересам росії.

Застосування росією гібридної війни в Україні не є чимось принципово новим, а являє собою еволюцію стратегій, що поєднують конвенційні, нерегулярні та інформаційні засоби. Інформаційний простір у сучасних військових конфліктах, таких як російсько-українська війна, не менш важливим ніж битви на полі бою. Інтегроване використання методів інформаційної війни одночасно із військовими діями для досягнення стратегічних цілей може свідчити про високу ступінь важливості щодо формування суспільної думки. Політика «історичної амнезії» є усвідомленою практикою, спрямованою на підриг української національної ідентичності та сприяння інтеграції окупованих територій до сфери впливу росії. Дослідження показують, що Росія вже давно проводить політику стирання української історичної пам'яті та нав'язування власних наративів, що розкриває стратегічний намір цієї маніпуляції [38].

Пропаганда в контексті російсько-українського конфлікту є потужним засобом контролю громадської думки. Вона спрямована на формування у населення симпатії до однієї сторони та ворожого ставлення до іншої. Як Україна, так і росія використовують пропаганду, проте масштаби та цілі її різняться, причому російська пропаганда вперш чергу направлена на заперечення факту існування української державності і виправданні агресивної війни. Російська пропаганда часто використовує перебільшення, неправду, а іноді й відверту брехню для підняття морального духу та демонізації ворога. Зокрема, вона спрямована на заперечення права України на існування, зображуючи її як неонацистську державу, що здійснює геноцид російськомовного населення [39]. Українська пропаганда, навпаки, зосереджується на контрстратегіях, інформуванні про загрози та формуванні міжнародної симпатії.

Російська пропаганда використовує історичні наративи, що широко поширені, та радянські штампи, щоб отримати схвалення від певних категорій населення. Використання терміну «денацифікація» та посилення на «Велику Вітчизняну війну» направлені до давніх історичних спогадів та почуттів населення росії та частини населення України.

Медіа-наративи являють собою історії та твердження, що поширюються для інтерпретації подій та впливу на їхнє розуміння. Російські наративи включають «денацифікацію», деґуманізацію, антисемітизм та антизахідні настрої [40]. Українські наративи часто зосереджуються на героїчному опорі та патріотичних темах. Російські медіа використовують фейкові зображення, фальшиві наративи та сфабриковані історії. Мета російських медіа полягає у створенні крайніх емоцій агресії та ненависті до України [41].

Російська пропаганда системно працює із ключовим завданням стирання української історії та нав'язуванням фальшивих російських наративів, що включає: просування міфів про «російське заснування» українських міст та «цивілізаційну місію» Російської імперії; заперечення давньої історії України. Росія проводить цю політику століттями, маючи на меті підірвати українську національну ідентичність. Ключовою задачею російської пропаганди є необхідність поширення та переконання населення, що «до росіян тут нічого не було» [38].

Можна виділити базові теми-кліше, які постійно використовує російська пропаганда на тимчасово окупованих територіях України:

- 1) «Нацизму» в Україні і «Великої Вітчизняної війни»;
- 2) «Звільнення» російськомовних від нібито геноциду та західного впливу;
- 3) «Возз'єднання» «братніх народів» Росії та Донбасу;
- 4) Зображення України як «маріонетки Заходу», яка знаходиться під контролем зовнішніх сил;
- 5) Заперечення існування окремої української нації та взагалі державності, зображення українців як «малоросів»;
- 6) Просування наративу про можливість «казкового життя» та «відродження» лише з росією [42].

Пропагандистські теми росії еволюціонували з часом, спочатку вони зосереджувались на виправданні їхньої військової інтервенції в Україну, а потім почали наголошувати на інтеграції та поверненні до нібито спільного минулого [42]. Ця зміна тем відображає мінливий характер стратегічних цілей росії, від дестабілізації та анексії до консолідації і контролю.

Не дивлячись на вище зазначене, наратив про «український нацизм», незважаючи на широке спростування цього твердження, залишається центральним елементом російської пропаганди, спрямованої на дегуманізацію українців та виправдання вторгнення. Цей стійкий наратив служить створенню образу ворога та збільшення підтримки «спеціальної військової операції» серед російського населення.

Аналізуючи основний зміст, еволюцію російської пропаганди, дослідники [43] виділяють наступні характерні її риси:

1. Централізований організаційний контроль, управління та координація між державними ЗМІ та розвідувальними службами.

2. Двоїстість наративу – конструювання образу росії як жертви, а Заходу як агресора, і водночас зображення росії як героя, який успішно бореться із Заходом.

3. Створення дипфейків та широке використання ботоферм у соціальних мережах з використанням штучного інтелекту.

4. Стратегія «проб і помилок», яка розробляється окремо для кожної країни чи групи, на яку направлена ІПСО.

5. Залучення великих об'ємів державного фінансування, щоб забезпечити, якомога ширше поширення пропаганди назовні.

Для забезпечення стабільного результату пропагандистських ІПСО, медіаменеджери-пропагандисти працюють з постійним підтриманням контролю над інформаційним простором на окупованих територіях України. Однією з першочергових їх завдань було захоплення ключових медіаресурсів та інфраструктури. Зокрема, після окупації Криму у 2014 році, а також частин Донецької та Луганської областей, російські військові та підтримувані ними сили швидко взяли під контроль телевізійні та радіостанції, розпочали репресії проти незгодних. У період початкової фази російсько-української війни судовою практикою в регіонах, що перебували під контролем РФ, передбачалося покарання у вигляді застосування позбавлення волі строком від десяти до п'ятнадцяти років щодо осіб, які публікували в соціальних мережах матеріали, що демонстрували незгоду з політикою росії. Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році аналогічні вироки почали виносити також громадянам РФ за критичні висловлювання на адресу

правлячого режиму, зокрема щодо політики президента РФ, здійснені у соціальних мережах. Ця тактика повторилася і під час окупації Херсонської області у 2022 році [44]. Паралельно із захопленням інфраструктури відбувається систематичне блокування доступу до українських медіа. Українські вебсайти блокуються, а сигнали українського радіо глушаться, щоб максимально обмежити доступ населення до альтернативних джерел інформації [45, с. 2]. Таке інформаційне блокування створює свого роду «залізну завісу», відрізаючи мешканців окупованих територій від українського бачення подій, що підсилює вплив російських наративів. В умовах обмеженого доступу до об'єктивної інформації, люди стають більш вразливими до пропагандистських впливів, які безперешкодно поширюються. Активно просуваються російські медіа. Запроваджуються російські телевізійні канали, часто через встановлення безкоштовних супутникових антен, радіостанції, газети та інтернет-платформи [45, с. 2]. Активне насадження російського інформаційного контенту формує інформаційне середовище, в якому домінують російські погляди та інтерпретації подій. Все це забезпечує постійний потік російськомовної інформації, яка поступово стає основним джерелом новин для місцевого населення.

Контроль над інформаційною політикою на окупованих територіях здійснюється централізовано. За наявною інформацією, куратором цього напрямку є адміністрація президента росії, зокрема перший заступник голови Адміністрації президента С. Кірієнко [46]. Ключовою фігурою у просуванні російської пропаганди на окупованих територіях є також російський пропагандист та медіаменеджер О. Малькевич, який з 2022 року активно працював над налагодженням зв'язків між місцевими колаборантами та російськими медіа, залученням фінансових і людських ресурсів для створення медіамережі на окупованих територіях [47, с. 25–26]. Такий централізований підхід свідчить про високий рівень організації та стратегічного планування інформаційної війни.

Ще одним важливим інструментом контролю є перенаправлення інтернет-трафіку через російських провайдерів [45, с. 2]. Ця технічна маніпуляція дозволяє росії контролювати доступ

до онлайн-інформації та блокувати небажаний контент. Крім того, це може сприяти здійсненню цензури та моніторингу онлайн-активності мешканців окупованих територій.

Російська пропаганда використовує широкий спектр методів та каналів для поширення своїх меседжів на окупованих територіях: традиційні медіа, такі як телебачення та радіо; інтернет та соціальні мережі, зокрема Telegram (ключова платформа для поширення фейкових новин, діпфейків та цільових повідомлень); мікроінфлюенсери та не політичні канали на платформах, таких як Facebook, Twitter; пересувні автомобілі з гучномовцями.

Російська інформаційно-пропагандистська стратегія на тимчасово окупованих територіях України демонструє високий рівень адаптивності до соціально-демографічних характеристик цільових аудиторій. Для осіб літнього віку, зокрема пенсіонерів, домінує інформація з апеляцією до ностальгії за радянським періодом, обіцянки соціальної стабільності та гарантій, при цьому основним каналом комунікації з ними залишається телебачення як традиційне медіа. Молодіжну аудиторію «обробляють» через цифрові платформи, соціальні мережі та через пропаганду в навчальних закладах, де пропагандистські меседжі акцентують на перспективах майбутнього і необхідності відмови від попереднього історичного досвіду. Для осіб з апіорі проросійськими поглядами здійснюється посилення їхніх переконань через наголошення на спільних культурних та історичних наративах з РФ. Загалом населення піддається цілеспрямованому впливу пропаганди з усіх можливих засобів комунікації з метою деморалізації та залякування. З цією метою поширюються повідомлення про ймовірні покарання, кримінальне переслідування з боку української влади за співпрацю з окупаційною адміністрацією, що має на меті знизити рівень спротиву та підвищити рівень лояльності до окупантів. Окрім цього, застосовується тактика розпалювання внутрішніх конфліктів і регіональних суперечностей, зокрема через акцентування на нерівномірності доступу до базових ресурсів, послуг у різних частинах України [48].

Ця стратегія «обробки мізків» місцевого населення помножена на репресивну політику проти незгодних із окупаційною владою та припинення трансляції українських медіа із паралельним

поширення власних наративів без конкуренції, дозволяють доволі ефективно працювати з історичною пам'яттю мешканців ТОТ України, що перешкоджає розвитку української національної ідентичності та громадянської свідомості, особливо серед молоді.

Одним із важливих маркерів трансформації суспільної свідомості, зміни історичної пам'яті та впровадженні політики історичної амнезії є зміни публічного простору ТОТ.

Переименування вулиць в окупованих містах і селищах є ключовою тактикою в ширших зусиллях з деукраїнізації та русифікації. Топоніміка є потужним інструментом формування історичної пам'яті та національної ідентичності. У контексті війни в Україні вона набула особливої ваги як поле символічного протистояння між українським наративом і російською ідеологією. Після окупації частини українських територій російська влада розгорнула масштабну кампанію перейменувань, яка має ознаки цілеспрямованої деукраїнізації.

Російська окупаційна влада активно використовує політику перейменування вулиць на тимчасово окупованих територіях України (Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська області) починаючи з 2014 року.

Проаналізувавши процес топонімічних змін, можна умовно виділи такі типи змін:

1. Реінкарнація радянських назв (відновлення топонімів радянської доби) використовується як механізм відновлення зв'язку з Росією через спільне (хоча й репресивне) минуле.

2. Увічнення сучасних проросійських діячів (назви на честь пропагандистів чи військових), що легітимізують окупаційний режим та створюють новий пантеон героїв замінюючи собою український.

3. Пряма русифікація (переклад або заміна українських назв російськими відповідниками) слугує інструментом поступової мовної асиміляції.

4. Масові перейменування (комплексна заміна топонімів, знищуючи українську культурну та історичну присутність).

У тимчасово окупованому Мелітополі спостерігається активне використання топоніміки, як інструменту ідеологічного впливу та легітимізації російського контролю.

У місті з'явилися вулиці, названі на честь історичних і сучасних фігур, що асоціюються з російською імперською спадщиною або проросійським сепаратизмом, зокрема вулиця імператриці Катерини II, Олександра Захарченка – колишнього очільника так званої ДНР, та Дар'ї Дугіної – медійної діячки, пов'язаної з російською пропагандою та поширенням ідеології рашизму. Поряд із цим, численним вулицям було повернуто назви, які існували до подій Євромайдану 2013–2014 років, зокрема імені Максима Горького, Сергія Кірова та Червоноармійська [49]. Така практика свідчить про прагнення російської адміністрації не лише маркувати простір символами, що відображають політичну лояльність до Москви, а й ретроспективно відновити наративи, які підважують українську постреволюційну ідентичність.

Попри масштабну кампанію з перейменування вулиць у руслі російської імперської політики пам'яті, залишилися недоторканими топоніми, присвячені видатним постатям української культури та історії – Тарасу Шевченку, Івану Франку та Лесі Українці. Також збережено назви вулиць на честь Олександра Довженка, Григорія Сковороди та Богдана Хмельницького [49]. Одним із можливих пояснень причин такого вибіркового підходу є те, що ці діячі, попри свою виразну українську ідентичність, міцно інтегровані в радянський культурний канон, зокрема через установлену культурну традицію та виключність спільному історичному наративу. Таким чином, збереження цих назв дозволяє окупаційній адміністрації балансувати між просуванням власного ідеологічного порядку денного та прагненням уникнути соціальної напруги, що могла б виникнути у відповідь на повне витіснення українських культурних маркерів.

Схожа ситуація простежується на більшості тимчасово окупованих населених пунктів, вибіркового підходу до перейменування вулиць, названих на честь українських письменників. До прикладу в м. Старобільську під тиском російської адміністрації було змінено назви вулиць, присвячених відомим дисидентам радянської епохи – Івану Світличному та Василю Стусу, що свідчить про прагнення окупантів витіснити символи національного спротиву радянському тоталітаризму. Водночас вулиці, які носять імена Тараса Шевченка та Михайла Коцюбинського, залишилися

без змін, що, ймовірно, пояснюється їх інтегрованістю у спільний культурний простір ще радянського періоду, де ці постаті також трактувалися як елементи загальносоюзної спадщини. Аналогічна ситуація спостерігається в Маріуполі, де було прибрано назви вулиць, пов'язаних із постатями, які уособлюють українську державність та показують історичну тяглість, зокрема Пилипом Орликом і Михайлом Грушевським, натомість збережено імена Тараса Шевченка, Лесі Українки та Панаса Мирного [49]. Такий підхід демонструє намагання окупаційної влади залишити лише ті культурні маркери, які можуть бути переосмислені або використані в межах російського історичного чи літературного наративу, водночас позбавляються символів, що уособлюють прагнення українців до державної самостійності, модерної політичної думки та національного опору.

Подібні процеси відбуваються і в Луганській області, яка нині тимчасово окупована. Окупаційна адміністрація ЛНР систематично здійснює перейменування топонімів та культурних інституцій із метою маргіналізації української ідентичності й легітимації власного ідеологічного наративу. Зокрема, одну з центральних вулиць міста, яка раніше мала нейтральну назву «16-та лінія», у 2022 році перейменували на честь учасника російської збройної агресії Володимира Зозуліна, якого пропагандистські джерела прославляють за нібито героїзм проявлений в ході бойових операцій [50]. У 2023 році подібна трансформація торкнулася й вулиці Сент-Ет'єнівської – названої на честь французького міста-побратима Луганська з 1959 року – яка отримала ім'я російського бойовика Дениса Іванова, члена сепаратистських бойових угруповань, які використовувала росія для захоплення територій Луганської області. Найбільш символічним прикладом деукраїнізації є зміна назви Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, який з 2020 року має назву «Луганський державний педагогічний університет». З його назви було вилучено ім'я Тараса Шевченка, а також демонтовано барельєф поета з фасаду будівлі. Аналогічна практика застосована й щодо Луганського академічного українського музично-драматичного театру, з назви якого поступово усували означення «український», а в репертуарі домінують російськомовні

постановки. Після смерті багаторічного керівника театру, Михайла Голубовича (активно співпрацював з окупаційною владою), інституція отримала нову назву з його іменем, остаточно втративши українську культурну ідентичність [50].

Політика перейменування на ТОТ демонструє не лише прагнення окупаційної влади замінити українські назви російськими. Вибіркове збереження деяких імен українських культурних діячів поряд з усуненням інших свідчить про навмисну стратегію формування специфічного наративу української ідентичності, прийнятного для окупантів, – ймовірно, такого, що підкреслює спільну історію або применшує націоналістичні настрої. Висловлена в держдумі РФ пропозиція перейменувати Херсонську та Запорізьку області на «Таврида» [51], унаочнює масштаб амбіцій Росії – не просто змінити назви вулиць, а фундаментально перекроїти сприйняття історичної та територіальної приналежності цих регіонів, що також вказує на довгострокову мету інтеграції цих територій до російського історичного наративу. Перейменування вулиці Азовстальської на Тульську в Маріуполі, свідчить про можливий прихований мотив, що виходить за межі ідеологічної русифікації, – сприяння мародерству власності [52]. Змінюючи назви вулиць у районах, які були сильно пошкоджені, повністю зруйновані та знелюднені, окупанти можуть створювати юридичні та бюрократичні перешкоди для українських жителів у поверненні їхньої власності.

Окрім символічного навантаження, ці дії мають практичні наслідки для мешканців – наприклад, плутанина з документами чи ризик втрати житла через зміну адрес. У відповідь на ці дії зафіксовано локальні форми спротиву, як-от демонтаж окупаційних табличок, що свідчить про збереження елементів громадського супротиву та національної самосвідомості.

На відміну від української політики декомунізації та дерусифікації, яка спрямована на подолання тоталітарного спадку та відновлення історичної справедливості, російські перейменування є спробою нав'язати імперську ідентичність. Україна демонтує залишки колоніального/імперського минулого, тоді як росія – відтворює їх як елементи нової колоніальної реальності.

Одним із трагічних аспектів цієї війни є умисне знищення та грабунок української культурної спадщини на територіях, окупованих російськими військами. Культурна спадщина, що є невід'ємною частиною національної ідентичності та колективної пам'яті будь-якого народу зникає на очах. Знищення та пограбування музеїв, в яких зберігається ця спадщина, становить серйозну загрозу не лише для української нації, але й для світової культури загалом.

Дослідники виділяють чотири групи об'єктів культурної спадщини України, що потребують захист та найбільше потребують особливого захисту від агресивної війни РФ проти України: 1) об'єкти, розташовані в анексованому Криму; 2) об'єкти, розташовані на окупованих територіях, зокрема в Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях; 3) об'єкти, розташовані в зонах активних бойових дій; 4) включає ділянки, розташовані на підконтрольних Україні територіях [53].

Українські об'єкти культури, включно з пам'ятками архітектури, музеями та історичними комплексами, зазнали значних руйнувань або стали об'єктами незаконної мілітаризації, зокрема були використані як склади, укриття чи бази військового призначення, що суперечить міжнародним нормам захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів. Під приводом необхідності збереження цінностей росія системно переміщує культурні об'єкти з окупованих територій, здійснюючи по суті їхню експропріацію. Від таких дій постраждав Мелітопольський краєзнавчий музей з якого було вивезено музейні колекції, які включаючи унікальні артефакти, зокрема предмети скіфського золота IV століття до нашої ери, прикраси гунської та сарматської культури, що мають виняткову археологічну та історичну цінність для України [54].

Масштабне пограбування за участю окупантів і місцевої адміністрації відбулося в Мелітопольському краєзнавчому та художньому музеях. Серед викрадених експонатів були оригінали картин Архипа Куїнджі («Червоний захід», «Осінь», «Ельбрус»), Івана Айвазовського («Біля берегів Кавказу»), Миколи Дубовського («Море», «Ніч на Балтійському морі»), Георгія Калмикова («А. І. Куїнджі»), а також бюст Архипа Куїнджі роботи скульптора

Беклемишева. Окрім живопису, з музею були вивезені три цінні ікони: «Ісус Христос Вседержитель», «Богоматір з Немовлям» та «Іоанн Хреститель» [55]. Така масштабна експропріація свідчить про цілеспрямовану політику мародерства культурної спадщини, яку здійснюють окупаційні адміністрації.

На тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим зосереджено понад тисячу об'єктів культурної спадщини України, серед яких Херсонес Таврійський у Севастополі (внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО), Ханський палац у Бахчисараї – унікальний зразок кримськотатарської архітектури, а також давні міста-фортеці Ескі-Кермен і Мангуп. Після окупації півострова у 2014 році росія односторонньо включила ці пам'ятки до переліку власної національної спадщини [56], що порушує міжнародне право та ускладнює їхню правову охорону. На думку Бориса Бабіна, професор міжнародного права та экс-представник президента України в Криму, вчинені росіянами «усі незаконні маніпуляції окупантів з культурною спадщиною України, зокрема з Херсонесом Таврійським і Кам'яною Могилою, порушують не лише українське законодавство, а й міжнародне право» [57].

За інформацією Міністерство культури та стратегічних комунікацій України на кінець листопада 2024 року зафіксовано щонайменше 1222 випадки пошкодження об'єктів культурної спадщини на території України внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. З цієї кількості 124 пам'ятки мають статус національного значення, 1024 – місцевого значення, ще 74 об'єкти класифіковано як щойно виявлені. Географія руйнувань охоплює щонайменше 18 областей України. Найбільше пошкоджень культурних об'єктів зафіксовано у Харківській (322 об'єкти), Херсонській (159), Донецькій (164) та Одеській (136) областях [58]. Окрім того, у Запорізькій, Одеській, Хмельницькій та Херсонській областях зафіксовано повторні атаки на пам'ятки, які вже зазнавали руйнувань раніше, це може свідчити про відсутність поваги агресора до міжнародних норм охорони культурної спадщини. Оцінка реальних втрат у сфері культурної спадщини ускладнена тим, що значна частина територій Луганської, Запорізької, Донецької

та Херсонської областей залишається тимчасово окупованою, що унеможливорює проведення інвентаризації та моніторингу стану об'єктів на цих територіях. Таким чином, наведені дані є мінімальними оцінками, що не відображають повної картини руйнувань культурного ландшафту України, спричинених військовими діями.

Така практика свідчить про системний характер культурної експансії в межах гібридної війни, яка спрямована на знищення національної ідентичності, історичної пам'яті та є логічним продовженням російської політики «історичної амнезії».

Отже, окреслені вище дії окупаційної влади на ТОТ, мають ознаки цілеспрямованої політики культурного геноциду, що полягає в системному знищенні ідентифікаційних ознак української національної групи. До основних механізмів такого впливу належить знищення або привласнення української культурної спадщини, активне витіснення історичної пам'яті та символічного простору, що формує національну свідомість. Особливу загрозу становлять переслідування осіб із проукраїнською позицією, що має на меті зламати спротив і маргіналізувати будь-які прояви локального патріотизму. Додатковим інструментом деструкції виступає впровадження на окупованих територіях системи освіти за стандартами РФ, що не лише трансформує зміст навчального процесу, а й нав'язує альтернативний історичний та ідеологічний дискурс. Одночасно здійснюється інформаційна ізоляція жителів цих територій від українського медіаполя, що поглиблює когнітивну сегрегацію та закріплює російський наратив. У цьому контексті доречно звернутися до розширеного трактування поняття «культурного геноциду», запропонованого Е. Нович, яка, у своїй праці розвинула концепцію Рафала Лемкіна, визначивши його як «систематичне знищення традицій, цінностей, мови та інших елементів, які відрізняють одну групу людей від іншої» [59]. Враховуючи наведене визначення, вищезгадані дії російської окупаційної влади на тимчасово окупованих територіях України можуть бути інтерпретовані як прояви культурного геноциду, що мають на меті викорінення української національної ідентичності та її заміну на імперсько-російську парадигму.

Список використаної літератури

1. Smith Anthony (1996). Memory and Modernity: Reflections on Ernest Gellner's Theory of Nationalism. *Nations and Nationalism*, no. 2 (3), 371–388. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8219.1996.tb00004.x>
2. Шаповал Ю. Антикризисний ресурс політики пам'яті в Україні. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 111–134.
3. Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з франц. Андрій Репа. Київ : Кліо, 2014. 272 с.
4. Джадт Тони, Лоскутовой М. (2004). "Места Памяти" Пьера Нора: Чьи места? Чья память? *Ab Imperio*. 2004 (1), 44–71. <https://dx.doi.org/10.1353/imp.2004.0012>
5. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / [пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін]. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 69.
6. Assman J. Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. *Kultur und Gedächtnis* / Hrsg. von J. Assman und T. Hoelscher. Frankfurt: Suhrkamp, 1988.
7. Лягуша А. Культурна пам'ять: перемоги й досягнення, поразки й травми. *LB.UA*. URL: https://lb.ua/culture/2024/09/14/634616_kulturna_pamyat_peremogi_y.html
8. Киридон А. М. Студії пам'яті у соціогуманітарному мейнстрімі України: осмислення та перспективи. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 32. С. 13–17.
9. Сергій Єкельчик, Імперія пам'яті Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. *Критика*. Київ, 2008. 304 с.
10. Гриценко О. Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України / Український центр культурних досліджень. Київ : К. І. С., 2014. 352 с.
11. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.] ; за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ : ІПІЕНД, 2013. 600 с.
12. Hall, S. (2017). Selected Political Writings: The Great Moving Right Show and Other Essays (S. Davison, D. Featherstone, M. Rustin, & B. Schwarz, Eds.). Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1220h4g>
13. Alexander, J. C. (2016). Culture trauma, morality and solidarity: The social construction of 'Holocaust' and other mass murders. *Thesis Eleven*, 132 (1), 3–16. <https://doi.org/10.1177/0725513615625239>
14. Mark Episkopos, "Conceptualizing the Central-Eastern European Memory Wars Through Mechanisms of Reciprocal Incitement," *Journal of Illiberalism Studies*, 3, no. 3 (Fall 2023): 5–21, <https://doi.org/10.53483/XCNS3559>

15. Megem, M. (2022). Preserve vs dismantle: major trends in the Baltics' politics of memory regarding Soviet monuments at sites of mass violence. *Baltic Region*, 14 (4), 128–145. <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2022-4-8>
16. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька ; за ред. Л. Масенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
17. Поліщук Ю. Мовна політика російської влади в Україні (кінець XVIII – середина XIX ст.). *Наукові записки*. 2015. Вип. 4 (78). С. 218–240.
18. Заборона української мови / С. І. Очеретянко, Л. В. Рябець. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010, оновл. 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-17240>
19. Конквест, Роберт. Жнива скорботи : колективізація і голодомор. Київ : Либідь, 1993. 275 с.
20. Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 888 с.
21. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ : Наш час, 2008. 424 с.
22. ВІДГУК УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ на статтю В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців» / Інститут історії України НАН України ; Громадський просвітницький проект «Лікбез. Історичний фронт». Київ, 2021. 8 с.
23. The 66-page report "Education under Occupation: Forced Russification of the School System in Occupied Ukrainian Territories. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/news/2024/06/20/ukraine-forced-russified-education-under-occupation>
24. Правозахисники закликали Міносвіти не скасовувати можливості дистанційного навчання для учнів на окупованих територіях. ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/pravozahysnyky-zaklykaly-minosvity-ne-skasovuvaty-mozhlyvist-dystancijnogo-navchannya-dlya-uchniv-na-okupovanyh-terytoriyah/>
25. Zhurzhenko, Tatiana (2023). Terror, collaboration and resistance Russian rule in the newly occupied territories of Ukraine. *Osteuropa*. С. 1–20. URL: <https://www.eurozine.com/terror-collaboration-and-resistance/>
26. Шевченко Віталій. Як Кремль змушує українців під окупацією брати російські паспорти. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c99eg7l8wzyo>

27. Константинова Марина. Історикиня: Для Москви навіть «історія ДНР» надто українська. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/donecka-istorikina-dla-moskovskih-revizoriv-navit-istoria-dnr-nadto-ukrainska/a-68861507>
28. Янковський Олександр. Чи є вчителі з Росії на окупованій частині півдня? Новини Приазов'я. *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyski-vchyteli-okupatsiya-pivden-pokarannya/32034642.html>
29. Міхалевська Катерина. Мілітаризація, «нова історія» та «русский мир»: що Росія робить з освітою на окупованих територіях. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://www.oporua.org/en/viyna/militarization-new-history-and-russian-world-what-russia-does-with-education-in-occupied-territories-25358>
30. «Рух перших» як інструмент впливу на російських школярів. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/result/ruh-pershyh-yak-instrument-vplyvu-na-rosiyskyh-shkolyariv/>
31. Личко Тетяна. «Рух перших» – нова піонерія? Загальноросійський рух дітей та молоді, яким керує особисто В. Путін. *LB.UA*. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/585136_ruh_pershih_nova_pioneriya.html
32. Янковський Олександр, Бадюк Олена. Вища освіта в окупації: чого там навчають українську молодь і до чого заохочують? *Новини Приазов'я*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-vyshcha-osvita-v-okupatsiyi-choho-navchayut-do-choho-zaokhochuyut/32975836.html>
33. Окупанти в «лнр» підготували псевдоісторичну методичку до 1 вересня. *Офіційний сайт «Головне управління розвідки Міністерства оборони України»*. URL: <https://gur.gov.ua/content/okupanty-v-lnr-pidhotuvaly-psevdoistorychnu-metodychku-do-1-veresnia.html>
34. Кузіна Ксенія. Фейкові тексти: підручники з історії «ДНР». *Україна Модерна – міжнародний інтелектуальний часопис*. URL: <https://uamoderna.com/war/fejkovi-teksty-pidruchnyky-z-istoriyi-dnr/>
35. Янковський О., Щетина Ю. «Росія переписує історію та мілітаризує освіту». Чого навчатимуть українських дітей на окупованих територіях. *Новини Приазов'я. Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-pidruchnyk-istoriyi-rosiyi-osvita-v-okupatsiyi/32558574.html>
36. Петровець М. Шкільна освіта: прихована зброя РФ проти України. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/549412_shkilna_osvita_prihovana_z

37. Erol, M. S., & Oğuz, Ş. (2015). Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. *Gazi Akademik Bakış*, 9, 261–277.
38. How Russia created areas of historical amnesia in the south of Ukraine. *Український кризовий медіа-центр*. URL: <https://uacrisis.org/en/na-pivdni-ukrayiny>
39. Düben, B. A. (2023) 'Revising History and 'Gathering the Russian Lands': Vladimir Putin and Ukrainian Nationhood'. *LSE Public Policy Review*. 3 (1), p. 4. <https://doi.org/10.31389/lseppr.86>
40. Treyger, Elina, Heather J. Williams, Luke J. Matthews, Khrystyna Holynska, Joseph Matveyenko, Daniel Cunningham, Thomas Goode, and Katya Migacheva, Hate and Dehumanization in Russia's Narrative on Ukraine. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2025. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RBA3450-1.html
41. Cooper Ann. Ukrainian War Posters as a Cultural Weapon in the Propaganda War. Issue 2025. *Harriman Magazine*. URL: <https://harriman.columbia.edu/art-as-a-weapon-in-the-propaganda-war/>
42. Іокова Марія. Від «Україна 404» до «Росія відродила життя»: як змінювалася за 10 років кремлівська пропаганда на окупованих територіях. *ZMINA*. URL: <https://zmina.info/articles/vid-ukrayina-krayina-404-do-z-rosiyeyu-pryjshlo-zhyttya-yak-zminyuvalasya-kremlivska-propaganda-na-okupovanyh-terytoriyah-vprodovzh-10-rokiv/>
43. Karpchuk, N., & Yuskiv, B. (2021). Dominating Concepts of Russian Federation Propaganda Against Ukraine (Content and Collocation Analyses of Russia Today). *Politologija*, 102 (2), 116–152. <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.102.4>
44. Kasianenko Kateryna. Learning from Russian Propaganda and Disinformation in Ukraine. Australian Institute of International Affairs. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/learning-from-russian-propaganda-and-disinformation-in-ukraine/>
45. McGlynn Jade. Russian Propaganda Tactics in Ukraine's Newly Occupied Territories. *Russian Analytical Digest*. No. 313, 21. P. 2–5. DOI: 10.3929/ethz-b-000673162
46. Russian Offensive Campaign Assessment, December 31, 2023. Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-december-31-2023>
47. Медіаландшафт на тимчасово окупованих територіях України: звіт Центру досліджень «Детектора медіа» та Centre for Information Resilience. *Інтернет-видання «Детектор медіа»*. URL: <https://detector.media/infospace/article/227543/2024-06-05->

- medialandshaft-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriyakh-ukrainy-zvit-tsentru-doslidzhen-detektora-media-ta-centre-for-information-resilience/
48. Helmus, Todd C. and Khrystyna Holynska, Ukrainian Resistance to Russian Disinformation: Lessons for Future Conflict. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2024. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2771-1.html
49. Poberezhnyi Vitalii. Opinion: Why Russia's memory policy in occupied territories leaves some Ukrainian monuments standing. The Kyiv Independent. URL: <https://kyivindependent.com/opinion-why-russias-memory-policy-in-occupied-territories-leaves-some-ukrainian-monuments-standing/>
50. Топоніміка окупації. Вулицям на ТОТ дають імена «героїв СВО». Миколаївська обласна інтернет-газета «Новини N». URL: <https://novosti-n.org/ua/ukraine/Toponimika-okupacziyi-Vulyczyam-na-TOT-dayut-imena-geroyiv-SVO--317461#image-4>
51. Beth Redbird and Mykola Homaniuk, "What Ukraine Teaches us about Colonialism," Footnotes: Magazine of the American Sociological Association, vol. 51, no. 1. URL: <https://www.asanet.org/footnotes-article/what-ukraine-teaches-us-about-colonization/>
52. Mariupol only for the invaders. Russia changes street names to totally plunder Ukrainian owners. Human Rights in Ukraine. The Information Portal of the Kharkiv Human Rights Protection Group. URL: <https://khpg.org/en/1608814070>
53. Soloviova Alina. Protecting cultural heritage during the war in Ukraine: legal responses and global consequences. *European University Institute*. URL: <https://euiideas.eui.eu/2025/03/04/protecting-cultural-heritage-during-the-war-in-ukraine-legal-responses-and-global-consequences/>
54. Мамонова Ганна. «Міністерство культури зі мною жодного разу не зв'язалося». Директорка мелітопольського музею Лейла Ібрагімова – про те, як росіяни викрали скіфське золото, про полон, допити та місцевих колаборантів. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/78370-ministerstvo-kulturi-zi-mnoyu-zhodnogo-razu-ne-zv-yazalosya-direktorka-melitopolskogo-muzeyu-lyeyla-ibragimova-pro-te-yak-rosiyani-vikrali-skifske-zoloto-pro-polon-dopiti-ta-miscevih-kolaborantiv>
55. Директорка Маріупольського краєзнавчого музею здала окупантам безцінні картини Куїнджі та Айвазовського, – радник мера Маріуполя. *ESPRESSO.TV*. URL: <https://espresso.tv/direktorka-mariupolskogo-kraeznavchogo-muzeyu-zdala-okupantam-beztsinni-kartini-kuindzhi-ta-ayvazovskogo-radnik-mera-mariupolya>

56. О включении в состав государственной части Музейного фонда Российской Федерации музейных предметов, являющихся собственностью Республики Крым. *Офіційний сайт «Міністерство культури Российской Федерации»*. URL: https://culture.gov.ru/documents/o_vklyuchanii_v_sostav_gosudars_t362951/
57. Berg Nikolai, Coalson Robert. Cultural Expropriation': Russia Steps Up Seizures Of Artifacts In Occupied Ukraine. Radio Free Europe/Radio Liberty. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-cultural-appropriation-artifacts-looted-war/32657653.html>
58. 1222 пам'ятки культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію. Офіційний сайт «Міністерство культури та стратегічних комунікацій України». URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1222-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>
59. Novic, E. (2016). The concept of cultural genocide: an international law perspective. Oxford : Oxford University Press (Cultural Heritage Law and Policy). URL: <http://hdl.handle.net/1814/43864>

РОЗДІЛ 5

РОЛЬ ІТ У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ

У розділі досліджується роль інформаційних технологій у процесах деколонізації в українському та глобальному контекстах. Окреслено базові поняття, такі як інформаційні технології, деколонізація, цифровий суверенітет, проаналізовано їхню взаємодію в умовах інформаційного суспільства. Висвітлюється, як ІТ змінюють соціокультурні структури, сприяють переосмисленню історичної пам'яті, популяризації мови та національного контенту, а також утвердженню нових форм ідентичності. Представлено український досвід використання цифрових інструментів для формування власного наративу, зокрема через соціальні мережі, онлайн-архіви, мовні ініціативи та культурні платформи. Показано, як в умовах гібридної війни цифрові технології стали інструментом протидії інформаційній агресії, зміцнення кібербезпеки та цифрового суверенітету. Проаналізовано також міжнародний досвід застосування ІТ у постколоніальних трансформаціях, включаючи кейси з країн Балтії та Африки, а також потенціал блокчейн-технологій у забезпеченні економічної незалежності. Особливу увагу приділяється використанню цифрових платформ для збереження культури, мови та розвитку креативної економіки. Розкрито технічні, соціальні та політичні бар'єри на шляху цифрової деколонізації, а також наголошено на можливостях для розвитку через інновації, відкриті технології та міжнародну підтримку. Дослідження демонструє, що інформаційні технології можуть бути не лише інструментом захисту, а й чинником активного формування культурної автономії, самовираження і цифрової суб'єктності.

Ключові слова: блокчейн, деколонізація, дезінформація, інформаційна безпека, інформаційні технології, креативні індустрії, міжнародна підтримка, соціальні мережі, цифрова культура, цифрова ідентичність, цифрова спадщина, цифровий активізм, цифровий контент, цифровий суверенітет, цифрові платформи.

Вступ

У ХХІ столітті поняття деколонізації набуло нового значення, виходячи далеко за межі суто політичного визволення від колоніального панування. У сучасному глобалізованому світі, особливо в контексті інформаційного суспільства, деколонізація все частіше розглядається як багатовимірний процес, що включає культурне, мовне, цифрове та ментальне звільнення від колоніального впливу. Особливе місце в цьому процесі займають інформаційні технології (ІТ), які стали не лише засобом комунікації, але й інструментом опору, самоідентифікації та побудови альтернативного наративу.

Використання ІТ дозволяє переосмислити й трансформувати колоніальні моделі мислення, структури влади та культурні парадигми. Завдяки цифровим платформам, соціальним мережам, децентралізованим сервісам та інструментам захисту інформації, нації, що пройшли або проходять процес деколонізації, отримали потужні механізми для утвердження своєї культурної самобутності, захисту інформаційного простору та формування нової національної свідомості.

Україна, перебуваючи в умовах гібридної війни та тривалої інформаційної агресії з боку Російської Федерації, стала яскравим прикладом держави, що активно використовує інформаційні технології для протидії колоніальному впливу. Від масового переходу на українську мову в соціальних мережах до створення цифрових архівів культурної спадщини – ІТ стали ключовим чинником у формуванні нової хвилі української деколонізації.

Цей розділ монографії має на меті дослідити, як саме інформаційні технології впливають на процеси деколонізації, які теоретичні підходи формують це явище, та як виглядає український досвід у порівнянні з іншими країнами, що мають схожі історичні виклики. У кожному з підрозділів аналізувано як загальнотеоретичні аспекти, так і прикладні кейси з реального світу, підкріплені статистичними даними та науковими джерелами.

1. Інформаційні технології та процеси деколонізації: Теоретичні аспекти

Успішне дослідження взаємозв'язку між інформаційними технологіями та процесами деколонізації вимагає чіткого

визначення базових понять, що лежать в основі теми. Розглянемо три ключові категорії: інформаційні технології, деколонізація та цифровий суверенітет.

Інформаційні технології – це сукупність методів, процесів і засобів, що використовуються для збору, обробки, зберігання, поширення та захисту інформації за допомогою комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. У контексті соціальних трансформацій, ІТ не просто виступають інструментом для обміну даними, а стають каталізатором змін у культурному, політичному та ідентичнісному просторі націй.

Застосування ІТ в умовах боротьби за інформаційну автономію виводить ці технології в площину стратегічного ресурсу. Вони дають змогу створювати нові формати комунікації, незалежні цифрові платформи, а також захищати інформаційний простір від зовнішніх впливів і маніпуляцій.

Деколонізація. У класичному значенні деколонізація – це процес позбавлення колоніального панування, що передбачає досягнення політичної незалежності та суверенітету. Втім, у сучасному гуманітарному та інформаційному дискурсах поняття набуло ширшого значення. Деколонізація сьогодні означає також переосмислення історії, відновлення культурної спадщини, мови, ідентичності, а також опір неоколоніальним практикам, що виявляються через інформаційну експансію, культурне домінування та асиміляцію.

Згідно з підходами постколоніальної теорії, сучасна деколонізація передбачає боротьбу за епістемологічну справедливість – тобто за визнання права кожного народу формувати та поширювати знання на власних умовах, без нав'язування зовнішніх схем мислення та структурування реальності.

Цифровий суверенітет. Цифровий суверенітет – це здатність держави або спільноти незалежно управляти своїм цифровим простором, включно з інфраструктурою, даними, платформами, контентом та кібербезпекою. У цьому контексті він виступає як новий вимір національного суверенітету, що є особливо актуальним для країн, які зазнали або продовжують зазнавати інформаційної чи культурної експансії з боку колишніх метрополій чи імперій.

Поняття цифрового суверенітету має також етичний та культурний вимір, адже йдеться не лише про технічну незалежність, але й про контроль над тим, як формуються й поширюються наративи, ким управляються цифрові платформи, які мови й культури домінують у віртуальному просторі [1]. З метою забезпечення системного аналізу інформаційних технологій у контексті деколонізації важливо спиратися на чітке розмежування базових понять, таких як «інформаційні технології», «деколонізація» та «цифровий суверенітет». Їх взаємозв'язок демонструє, як саме ІТ сприяють утвердженню культурної незалежності, формуванню локального наративу та зміцненню інформаційної автономії держави. Ці зв'язки узагальнено в таблиці 1.1, яка візуалізує функціональні ролі кожного з понять у процесі цифрової деколонізації.

Таблиця 1.1

Взаємозв'язок ключових понять

Поняття	Зміст	Роль у деколонізації
Інформаційні технології	Цифрові інструменти, мережі, платформи	Передача, збереження, формування культурних сенсів
Деколонізація	Процес звільнення від культурної, політичної, інформаційної залежності	Відновлення ідентичності, переосмислення наративів
Цифровий суверенітет	Контроль держави або спільноти над власною інформаційною екосистемою	Захист від зовнішнього впливу, збереження локальної культури

Інформаційні технології (ІТ) стають критично важливим чинником у трансформації соціального та культурного середовища країн, що переживають або вже пройшли процеси деколонізації. Їхній вплив проявляється в кількох ключових аспектах:

Соціальні мережі, месенджери, блоги та платформи відеообміну стали засобами прямого комунікування, минаючи традиційні колоніальні медіа-структури. Це дало змогу маргіналізованим спільнотам і країнам репрезентувати власний погляд

на історію, культуру та ідентичність, не проходячи через «фільтри» домінантної культури.

Наприклад, у пострадянських країнах, включаючи Україну, соцмережі стали простором для деколонізаційного дискурсу – публікацій про колоніальне минуле, мовну політику, декомунізацію та культурне відродження [2].

Цифрові архіви, онлайн-музеї, проекти з оцифрування фольклору, літератури та мистецтва сприяють відновленню історичної справедливості. Вони повертають у публічний простір ті наративи, які були витіснені або заборонені колоніальними режимами. Оцифровані документи, мапи, щоденники, пісні та інші матеріали дозволяють не лише зберігати, а й транслювати культурну спадщину новим поколінням.

Цей процес також створює альтернативний наратив – противагу офіційним колоніальним інтерпретаціям історії та культури [3].

Онлайн-курси, відкриті освітні ресурси та освітні ініціативи на базі ІТ розширюють доступ до знання, не нав'язаного колоніальними програмами. Люди отримують можливість вивчати власну історію, мову, філософію через ресурси, створені в межах їхньої культури, а не лише через універсальні (західні) підходи до освіти.

У цьому сенсі технології також сприяють епістемологічній деколонізації, яка включає право кожної культури продукувати власні знання [4].

Інформаційні технології відкрили нові можливості для цифрової мобілізації населення у процесах самоорганізації, протестів, кампаній за права мовних чи етнічних меншин, пам'ятні дати тощо. Завдяки цифровим інструментам, навіть невеликі громади можуть ефективно комунікувати, мобілізувати підтримку й транслювати свій голос глобальній аудиторії.

Прикладом є кампанії *#DecolonizeThisPlace* або українські ініціативи в соцмережах, спрямовані на відмову від російського культурного впливу та просування українського контенту.

Інформаційні технології виступають ключовим чинником трансформації соціокультурного простору в умовах деколонізації. Їхній вплив охоплює широкий спектр сфер – від освіти й культури

до мовної політики та медіапростору. Завдяки цифровим інструментам відбувається збереження спадщини, активізація мовного відродження та переосмислення історичної пам'яті. Узагальнений огляд таких напрямів впливу представлено в таблиці 1.2, де виокремлено основні сфери застосування ІТ та результати їхнього впровадження у деколонізаційних процесах.

Таблиця 1.2

**Основні напрями впливу ІТ
на соціокультурні процеси деколонізації**

Напрямок впливу	Приклади реалізації	Результат
Комунікація та саморепрезентація	Соціальні мережі, блоги, стріми	Альтернативний наратив, участь громади
Збереження культурної спадщини	Оцифрування архівів, онлайн-музеї	Повернення втрачених культурних кодів
Освіта та доступ до знання	Онлайн-курси, локалізовані освітні платформи	Знання з позиції власної культури
Громадська мобілізація	Цифрові кампанії, петиції, флешмоби	Публічність і глобальність національних тем

У сучасному світі інформаційні технології не лише доповнюють традиційні інструменти боротьби за незалежність, а й часто виступають її центральною складовою. Це особливо актуально для країн, які зазнають інформаційного тиску, воєнної агресії або перебувають у процесі постколоніального переосмислення своєї ідентичності. У цьому підрозділі розглянуто ключові тенденції, що визначають роль ІТ у національно-визвольних і деколонізаційних рухах у ХХІ столітті.

Багато постколоніальних держав інвестують у створення цифрових реєстрів, е-урядування, електронних ідентифікаторів, що дозволяє зменшити залежність від колишніх метрополій або третіх країн. Наприклад, Естонія створила одну з найефективніших систем електронного уряду в світі, що послужила моделлю для інших країн, включаючи Україну з проектом «Дія» [5].

У багатьох конфліктах ІТ стали ареною для кібератак, цифрового спротиву, контрпропаганди та хактивізму. Український досвід 2022 року продемонстрував, що цифрові інструменти можуть використовуватись не лише для оборони (кібербезпека), а й для інформаційної контратаки, збору доказів воєнних злочинів та мобілізації міжнародної спільноти.

Також активізувались «ІТ-війська», цифрові спільноти та волонтерські рухи, які координуються онлайн і ефективно протистоять агресору в інформаційній сфері.

Технології на базі блокчейну все активніше використовуються для створення децентралізованих медіа, незалежних фінансових систем, архівів і систем голосування. Наприклад, децентралізовані автономні організації (DAO) дозволяють громадам керувати фінансами, приймати колективні рішення та уникати зовнішнього впливу.

Блокчейн також виступає механізмом захисту інформаційної достовірності та боротьби з фальсифікацією історичних подій – наприклад, у вигляді незмінних цифрових архівів про геноцид чи воєнні злочини [6].

ІТ стали інструментом для масового просування рідної мови, культури та історичної пам'яті. Онлайн-кампанії, YouTube-канали, подкасти, Instagram-проекти, TikTok-флешмоби – усе це перетворилось на інструменти боротьби за увагу молоді й культурну незалежність.

У випадку України після 2014 року та особливо після 2022 року спостерігається стрімке зростання українськомовного цифрового контенту – від стрімерів і блогерів до масштабних культурних ініціатив.

Отже, сьогодні інформаційні технології стають не лише інструментом комунікації, а й активним засобом опору, самоорганізації та міжнародної солідарності. Соціальні мережі, блокчейн, цифровий активізм та платформи з відкритим кодом утворюють нову інфраструктуру для боротьби за незалежність у цифрову епоху. Ці технології сприяють мобілізації громад, автономному фінансуванню ініціатив і створенню незалежного інформаційного поля. Огляд ключових напрямів такого застосування наведено в таблиці 1.3 (див. с. 149), що систематизує сучасні цифрові практики в контексті деколонізаційної боротьби.

Таблиця 1.3

Сучасні напрямки використання ІТ у боротьбі за незалежність

Напрямок	Приклади реалізації	Очікуваний ефект
Е-урядування та автономія	Дія (Україна), e-Estonia	Зміцнення цифрового суверенітету
Кіберопір та інформаційна війна	ІТ-війська, цифрові докази, хактивізм	Контроль над інформаційним простором
Блокчейн і децентралізація	DAO, криптовалюти, незмінні архіви	Незалежні економіки та медіа
Кампанії за мову та культуру	TikTok-флешмоби, YouTube-канали, культурні ініціативи	Розвиток і популяризація національного контенту

2. Український досвід деколонізації через інформаційні технології

Після Революції Гідності у 2014 році, а особливо з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, процеси деколонізації в Україні набули потужного прискорення. Інформаційні технології стали ключовим інструментом у формуванні нового українського культурного простору, протидії пропаганді, зміцненні цифрового суверенітету та популяризації української ідентичності.

Соціальні мережі в Україні стали головним інструментом масової мобілізації, переосмислення історії та деконструкції імперських наративів. Такі платформи як Facebook, Twitter (X), Instagram, TikTok, YouTube і Telegram перетворилися на майданчики, де активно ведеться боротьба за культурну, мовну й історичну самобутність.

З 2022 року значно зросла кількість блогерів, стрімерів та інфлюенсерів, які ведуть діяльність українською мовою. Так, за статистикою аналітичної платформи *LetsData*, у 2023 році частка україномовного контенту в Instagram зросла на понад 250 % порівняно з 2021 роком.

Кампанії на кшталт #DisRussianCulture, #говориукраїнською, #RussianWarCrimes стали не лише інформаційними, а й символічними актами протидії культурній експансії РФ.

Цифрове середовище стало майданчиком для сотень ініціатив, спрямованих на популяризацію української мови, літератури, музики та історії.

Онлайн-курси з української мови, такі як «Є-мова», мобільні застосунки на кшталт *LingQ*, *Duolingo* з українськими модулями, та освітні YouTube-канали на кшталт *HistoryUA*, *Твоя підпільна гуманітарка* охоплюють сотні тисяч користувачів.

Платформа *RadioLux* створила відкритий архів україномовної музики, подкастів і аудіокниг, доступних для вільного прослуховування онлайн.

У 2023 році стартував масштабний проєкт «Дія.Освіта», який включає курси з історії України, цифрової грамотності та протидії дезінформації.

Ці ініціативи формують цифровий простір української культури, де користувач може повністю зануритись у контент без зовнішнього мовно-культурного тиску [2].

Українські розробники й активісти використовують децентралізовані та незалежні цифрові платформи як інструменти захисту інформаційної безпеки.

Telegram-боти на кшталт *StopRussiaChannel*, *DeepStateMap*, *єВорог* дозволяють громадянам миттєво ділитися інформацією про ворога, координувати волонтерську допомогу та слідкувати за перебігом бойових дій.

Застосунок *Trembita* (проєкт Мінцифри) забезпечує безпечний документообіг між органами влади без залучення російських або іноземних платформ.

Ведеться створення альтернатив до *Google* і *YouTube* – наприклад, проєкт *UkrTube*, який планується як незалежний відеохостинг із україномовним контентом.

Оцифрування та відкритий доступ до культурних артефактів – ще один важливий аспект відновлення історичної суб'єктності України.

Національна бібліотека України, *Архів української діаспори*, *Ukrainer*, *Memory.org.ua* – платформи, які оцифровують документи, фільми, мапи та свідчення, пов'язані з колоніальним минулим.

У 2023 році у співпраці з ЄС реалізовано проєкт «*Digital Heritage UA*», мета якого – створити найбільший відкритий архів української культурної спадщини.

Такі ініціативи формують цифрову інфраструктуру пам'яті, що протистоїть історичній амнезії та російським фальсифікаціям [3].

Український досвід деколонізації демонструє потужне використання цифрових інструментів для формування національного наративу, збереження мови та консолідації громадянського суспільства. Соціальні мережі, медіаплатформи, культурні блоги та відеоканали стали засобами, через які українці переосмислюють власну ідентичність і опираються російському культурному тиску. У таблиці 2.1 узагальнено ключові цифрові інструменти, що відіграють важливу роль у сучасному деколонізаційному процесі в Україні, із прикладами їх практичного застосування та впливу на культурну трансформацію.

Таблиця 2.1

Ключові цифрові інструменти української деколонізації

Напрямок	Інструменти / ініціативи	Результат
Соціальні мережі	#DisRussianCulture, TikTok-флешмоби, україномовні блоги	Альтернативний дискурс, мобілізація
Онлайн-освіта	Дія.Освіта, Є-мова, HistoryUA	Освічене громадянське суспільство
Децентралізовані сервіси	StopRussia, Trembit, DeepStateMap	Безпечна комунікація, обхід ворожої пропаганди
Цифрова спадщина	Ukrainer, Digital Heritage UA, Memory.org.ua	Відновлення історичної суб'єктності

3. Інформаційні війни та роль ІТ у протидії пропаганді

Інформаційна агресія Російської Федерації проти України є системною, багаторівневою кампанією, яка триває десятиліттями, але набула безпрецедентної інтенсивності після 2014 року. Ця агресія включає маніпуляції громадською думкою, дезінформацію, злам інформаційної інфраструктури, використання тролів, ботів, фейкових медіа, а також просування імперських наративів через культурні та освітні ресурси. У відповідь Україна розробила потужні цифрові інструменти

протидії, які стали прикладом для інших країн, що зіштовхуються з подібними викликами.

Стратегії російської інформаційної агресії характеризуються системністю, багаторівневістю та гнучкістю адаптації до цільової аудиторії. Ця агресія спрямована на підрив довіри до державних інституцій, розмивання національної ідентичності та створення вигідного Кремлю інформаційного порядку денного. Основні характеристики включають:

Наративна війна – створення та просування альтернативної реальності, в якій Україна зображується як «штучна держава», «неонацистський режим», або «інструмент Заходу». Це відбувається як через контрольовані ЗМІ (*RT, Sputnik*), так і через соцмережі.

Масова дезінформація – поширення фейкових новин, спотворення фактів про воєнні дії, псевдоекспертні думки та змонтовані відео.

Кіберінциденти – злам вебсайтів держорганів, атакування баз даних, крадіжки персональної інформації, DDOS-атаки.

Використання тролів і ботів – системна кампанія з впливу на соцмережі, створення «інфошуму», атак на проукраїнські пости та кампанії з дискредитації публічних осіб.

Ці методи є частиною ширшої концепції «гібридної війни», де інформаційна сфера є рівнозначною бойовому фронту. Україна сформувала ефективну багаторівневу систему цифрового спротиву, яка охоплює як державний, так і громадський сектори.

Ключові складові цієї системи включають:

Офіційні платформи для спростування фейків. Наприклад, *StopFake.org* – незалежна ініціатива, що з 2014 року верифікує та викриває російські інформаційні фальсифікації. У 2022 році до неї долучилась *Центр протидії дезінформації* при РНБО, який щодня публікує звіти про фейкові новини та наративи.

Громадянські IT-ініціативи. Telegram-боти, такі як *єВорог* або *Скажи правду*, дають змогу кожному громадянину повідомляти про підозрілу активність або дезінформацію. Платформа *LetsData* використовує машинне навчання для моніторингу наративів у медіа та виявлення ворожих ІІІ-кампаній.

Контрнативи через соцмережі. Культурні діячі, журналісти, науковці та активісти формують потужну українську присутність

у *TikTok, Twitter, YouTube*, де поширюють фактичну інформацію, історії з фронту, культурні меседжі.

Кібероборона та хактивізм. Добровольче формування «*IT-Армія України*», створене в перші дні повномасштабного вторгнення, координує кібератаки на об'єкти ворожої інфраструктури, злами пропагандистських ресурсів, вивід із ладу систем дезінформації.

Ефективна протидія інформаційним загрозам передбачає не лише реагування на окремі прояви дезінформації, а й розуміння структурної логіки агресора. У випадку України цифрова оборона вибудовується як системна відповідь на ключові методи російської інформаційної війни – від фейків і кібератак до маніпулятивних наративів у соціальних мережах. Таблиця 3.1 узагальнює основні типи інформаційних впливів Росії та відповідні інструменти цифрового спротиву, які Україна застосовує в умовах гібридної війни.

Таблиця 3.1

**Порівняння методів інформаційної агресії РФ
та засобів української протидії**

Агресивна стратегія РФ	Український засіб протидії	Приклад реалізації
Фейкові новини	StopFake, Центр протидії дезінформації	Спростування пропагандистських тез
Кібернапади	Держспецзв'язку, IT-армія, Кіберполіція	Відбиття атак на держресурси
Маніпуляція соцмережами (боти, тролі)	Контрнативи, волонтерські кампанії	TikTok-влоги, YouTube-аналітика
Культурна пропаганда	Деколонізаційні культурні ініціативи	#DisRussianCulture, мовні марафони

У сучасних війнах кіберпростір стає не менш важливим полем бою, ніж фізична територія. У випадку України гібридна війна, яку веде Росія, включає масштабні кібератаки, шкідливе програмне забезпечення, атаки на інфраструктуру, перехоплення даних, спроби зруйнувати логістику, банківську сферу, енергетику й державне управління. Ці виклики вимагають високого рівня кіберзахисту, цифрової грамотності та координації між державою, бізнесом і громадським сектором.

У період збройного конфлікту кіберпростір стає ключовим полем бою. Найпоширенішими загрозами є:

- DDOS-атаки на сайти держорганів, банків, ЗМІ;
- злам систем управління критичною інфраструктурою (водопостачання, енергетика, транспорт);
- розповсюдження шкідливого ПЗ для знищення даних;
- спроби фішингу та соціальної інженерії для проникнення у системи держслужбовців;
- викрадення персональних даних українців через фальшиві сайти та застосунки.

За даними Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації лише у 2022 році було зафіксовано понад 2500 кібератак на Україну, більшість із яких були ініційовані з території РФ або координувалися російськими спецслужбами.

У відповідь на зростання кіберзагроз Україна сформувала багаторівневу систему кібероборони, що поєднує державні, приватні та громадські ініціативи.

Ключові компоненти цієї стратегії:

Централізований державний кіберзахист. У 2021 році створено *Національний координаційний центр кібербезпеки* при РНБО, який координує діяльність усіх ключових структур – ДССЗІ, СБУ, Кіберполіції, CERT-UA. У 2022 році з'явилась *Єдина державна платформа реагування на кібератаки* з актуальними інструкціями та попередженнями для організацій.

Співпраця з міжнародними партнерами. Україна отримує підтримку у сфері кіберзахисту від НАТО, США, країн ЄС (наприклад, проєкт *EU Cyber Rapid Response Teams*). Компанії *Microsoft*, *Cloudflare*, *Google* також надали інструменти захисту держструктурам України.

Розвиток ІТ-волонтерства і хактивізму. ІТ-спільноти та добровольці розгорнули кібервійну проти ворожих ресурсів – атакують пропагандистські сайти, викривають дані, підтримують внутрішній цифровий порядок. *ІТ-Армія України* має десятки тисяч учасників у *Telegram*.

Цифрова грамотність і обізнаність. Проєкти на кшталт «Мінцифри. Дія.Цифрова освіта», онлайн-курси з кібергігієни, інформаційні кампанії проти фішингу стали невід'ємною частиною зміцнення кіберрезистентності суспільства.

У відповідь на постійні кіберзагрози, зокрема в умовах повномасштабної війни, Україна вибудувала комплексну модель цифрового захисту, що поєднує державні ініціативи, міжнародну підтримку та громадський активізм. Така стратегія охоплює як технічну інфраструктуру, так і людський ресурс, освіту, нормативно-правову базу та цифрову солідарність. Таблиця 3.2 узагальнює основні компоненти цієї кібероборони, демонструючи їхню роль у підвищенні національної кіберстійкості в умовах гібридної війни.

Таблиця 3.2

**Ключові елементи української кібероборони
в умовах гібридної війни**

Компонент	Опис та приклади реалізації	Результат
Державне управління	НКЦК при РНБО, CERT-UA, ДССЗІ	Координація реагування на атаки
Міжнародна допомога	НАТО, ЄС, Microsoft, Google	Посилення кіберінфраструктури
ІТ-волонтерство та хактивізм	ІТ-Армія України, атакування пропагандистських ресурсів	Цифровий спротив та порушення ІП-каналів ворога
Освітні програми з кібергігієни	«Дія.Освіта», курси з безпеки, інструкції для бізнесу	Підвищення обізнаності громадян та стійкості систем

Інформаційна безпека є фундаментальним елементом сучасної державності, особливо в умовах гібридної війни, коли агресія здійснюється не лише фізично, а й через вплив на свідомість громадян, цифрові ресурси та інформаційний простір. Для України, яка вже понад десять років перебуває під постійним тиском російської пропаганди, хакерських атак і маніпулятивних кампаній, питання інформаційної безпеки стало не лише технічним завданням, а стратегічною умовою виживання як суверенної держави.

Цифровий суверенітет у цьому контексті – це не просто здатність держави захищати свої комп'ютерні мережі. Це також право на самостійне формування інформаційного порядку

денного, контроль над національними медіа, захист цифрової ідентичності та культурного контенту, що поширюється онлайн. Він передбачає здатність самостійно виробляти, обробляти та поширювати інформацію, уникати залежності від платформ, інфраструктур і технологій, що перебувають під контролем ворожих держав або транснаціональних корпорацій без прозорих політик.

Відповідно, інформаційна безпека стає ключовим інструментом реалізації цифрового суверенітету. Вона охоплює три взаємопов'язані сфери: технічну безпеку (захист інфраструктури, баз даних, мереж), інформаційний захист (протидія фейкам, пропаганді, дезінформації) та культурну безпеку (збереження мови, наративів, історичної правди у цифровому просторі).

Успішна реалізація цих напрямів в Україні відбувається через цілу низку ініціатив. Наприклад, запуск національного домену .*UKR*, розширення застосунку *Дія* як централізованого порталу цифрових послуг, створення державної стратегії кіберзахисту до 2025 року – усе це зміцнює інституційну складову цифрового суверенітету. Водночас важливу роль відіграє суспільна активність, яка забезпечує самоорганізацію цифрових спільнот, розвиток волонтерських IT-ініціатив та кампаній протидії пропаганді у соціальних мережах.

Окрему увагу слід приділити медіаграмотності як компоненту інформаційної безпеки. Лише обізнане населення здатне критично сприймати інформацію, розрізняти факти від маніпуляцій та чинити спротив інформаційній війні. Саме тому у 2022–2023 роках в Україні реалізовано кілька освітніх програм з медіаграмотності у школах, а також онлайн-курси для широкої аудиторії – зокрема від «Дія.Освіта» та модулі з розпізнавання фейків від *StopFake*.

Таким чином, інформаційна безпека виступає не лише щитом, а й умовою для формування власного інформаційного простору, де українська мова, культура, цінності та історія є домінантними. У поєднанні з політичними, правовими та технологічними рішеннями вона створює основу для довготривалого цифрового суверенітету України – безпечного, самостійного й стійкого до зовнішніх загроз.

4. Глобальні приклади використання IT для деколонізації

Країни Балтії – Естонія, Латвія та Литва – є прикладом успішного подолання пострадянської колоніальної спадщини через активне використання інформаційних технологій. Після відновлення незалежності на початку 1990-х років, ці держави обрали курс на цифрову трансформацію, зміцнення національної ідентичності та інформаційну безпеку, що стало ефективною відповіддю на довготривалий культурний, мовний і політичний вплив колишнього СРСР.

Естонія є лідером серед країн Балтії в питанні цифрового розвитку. Створення системи *e-Estonia* стало не лише інноваційним проектом, а й свідомим актом відмежування від радянського минулого.

Після 1991 року Естонія свідомо відмовилася від радянської адміністративної моделі й побудувала електронну систему управління з нуля, включаючи електронну ідентифікацію, цифровий підпис, онлайн-вибори та електронну медицину.

Завдяки *X-Road* – безпечній інфраструктурі для обміну даними – країна зменшила залежність від паперових документів, що часто були частиною централізованої радянської бюрократії [5].

У сфері культурної деколонізації Естонія активно підтримує естонську мову в цифровому просторі, включаючи її інтеграцію в освітні платформи, програмне забезпечення та публічні сервіси.

Цифровізація стала не лише модернізацією, а політичним жестом незалежності, інструментом переосмислення естонської ідентичності у відриві від колоніального спадку.

Латвія і Литва зробили наголос на захисті інформаційного простору та цифровому громадянстві, особливо у відповідь на російську пропаганду та вплив російськомовного населення.

У Латвії, з 2012 року впроваджується програма інформаційної інтеграції, спрямована на підтримку латиської мови та національного контенту в інтернеті. Були створені цифрові бібліотеки, платформи для навчання мови та просування латиської культури.

Литва відзначилася активною боротьбою з російською дезінформацією через Центр стратегічних комунікацій (*STRATCOM*), який аналізує інформаційні атаки та просуває фактичну

інформацію в медіа. Створено онлайн-курси з медіаграмотності для школярів та державних службовців.

Усі три країни активно працюють над деколонізацією цифрової мови спілкування, витісняючи російську з офіційного й культурного дискурсу. Згідно з даними Eurostat, частка населення, що користується державною мовою в інтернеті, зросла в середньому на 40 % у період з 2010 по 2020 рік.

Використання ІТ у країнах Балтії – це не лише технічна модернізація, а елемент політичної деколонізації, націлений на створення альтернатив до радянських (і пострадянських) систем. Створення власних цифрових сервісів, мовних платформ, кібербезпекових систем – усе це дозволило країнам не лише зменшити залежність від Росії, а й посилити національну єдність, підтримати власну історичну пам'ять і культурну ідентичність.

Таблиця 4.1

Приклади цифрової деколонізації в країнах Балтії

Країна	Цифрова ініціатива	Спрямування	Результат
Естонія	e-Estonia, X-Road	Побудова цифрової держави	Незалежність від пострадянських моделей
Латвія	Мовні сервіси, цифрові бібліотеки	Підтримка латиської мови та культури	Посилення культурної самобутності
Литва	STRATCOM, курси з медіаграмотності	Захист від дезінформації, підвищення критичного мислення	Інформаційна стійкість

Після тривалого колоніального періоду багато африканських країн опинились перед викликом відновлення власної культурної ідентичності, що була знецінена, витіснена або зруйнована колоніальними системами влади та освіти. У ХХІ столітті інформаційні технології стали потужним інструментом, за допомогою якого африканські суспільства переосмислюють своє минуле, відновлюють мови, культуру та історичну пам'ять.

Ці процеси не обмежуються лише цифровою архівацією. Вони включають створення нових культурних платформ, освітніх ресурсів, мобільних застосунків, цифрових мовних бібліотек та навіть цифрових ринків для підтримки креативних індустрій.

Однією з найважливіших сфер деколонізації в Африці є відродження корінних мов, багато з яких були маргіналізовані або заборонені під час колоніального панування. ІТ відкривають нові можливості для цифрової присутності цих мов.

У Південній Африці розроблено застосунок *Koevoet* для навчання та перекладу мовами коса, зулу, тсвана та іншими.

В Уганді ініціатива *Luganda Online* створила електронний словник, платформи для онлайн-навчання та YouTube-канали з уроками мовою луганда.

Програма *Masakhane* – це континентальна колаборація із створення відкритих моделей машинного перекладу для африканських мов на базі штучного інтелекту [7].

Завдяки цим проектам мови, що раніше передавались лише усно, тепер отримують цифрове життя – у формі текстів, відео, освітніх матеріалів та мобільних застосунків.

Інформаційні технології дають можливість повернути власний погляд на історію, оцифрувати знищену або вкрадену спадщину, зібрати усні свідчення поколінь.

African Storybook Project – платформа з тисячами дитячих книжок на більш ніж 200 мовах, доступних для безкоштовного використання в школах і громадах.

Museum of British Colonialism (MBC) – цифровий музей, що документує та візуалізує злочини колоніального панування в Кенії та інших країнах. Він співпрацює з локальними громадами, використовуючи відео, 3D-реконструкції та свідчення очевидців.

Digitising Africa – континентальна ініціатива зі створення відкритих цифрових архівів фотографій, мап, фольклору та історичних документів.

Ці платформи не лише зберігають культурну спадщину, а й переказують її зсередини – очима самих африканців, а не колоніальних дослідників.

Розвиток креативних індустрій – музики, кіно, літератури, моди – в Африці тісно пов'язаний із цифровими технологіями, що забезпечують глобальне поширення локального контенту.

Платформи на кшталт *Boomplay* (музика), *OkadaBooks* (електронні книги) та *Showmax* (відеоконтент) дозволяють творцям поширювати роботи без посередництва західних компаній.

Афрофутуристські проекти в *Instagram*, *TikTok*, на *NFT*-платформах створюють нову візію майбутнього Африки, де поєднуються традиційна культура, технології й інновації.

Цей підхід не просто переосмислює минуле, а й створює нову культурну реальність, де африканська ідентичність транслюється на власних умовах у глобальний світ.

Африканські країни активно впроваджують цифрові інструменти для переосмислення колоніальної спадщини та відновлення культурної ідентичності. Ці практики охоплюють створення цифрових архівів, розвиток мовних платформ, підтримку локального контенту й альтернативних видавничих ініціатив. Таблиця 4.2 демонструє приклади таких культурно-цифрових проектів, що реалізуються в різних регіонах Африки, і показує, як технології стають засобом самовираження та емансипації в постколоніальному просторі.

Таблиця 4.2

Цифрові практики культурної деколонізації в Африці

Напрямок	Приклади реалізації	Результат
Відновлення мов	Masakhane, Luganda Online, Koevoet	Цифрове життя для усних і маргіналізованих мов
Колективна пам'ять	African Storybook, Museum of British Colonialism	Альтернативна історія через власний наратив
Креативна економіка	Boomplay, Afrofuturism NFT-платформи	Африканський культурний контент для глобального ринку

Фінансова система, як один із головних механізмів колоніального контролю, історично була інструментом залежності та нерівності. Колоніальні імперії створювали економічні структури,

орієнтовані на вивезення ресурсів, контроль грошових потоків і нав'язування валютної політики, що підпорядковувала колонії метрополіям. У постколоніальному світі фінансова нерівність зберігається через прив'язку до долара або євро, обмежений доступ до банківських послуг, високі тарифи на перекази та централізовані механізми регулювання, що часто не враховують інтересів локальних громад.

У цьому контексті блокчейн-технології відкривають нові можливості для фінансової децентралізації, прозорості та економічної автономії. Вони стають інструментом, який дозволяє створювати альтернативні, більш справедливі економічні моделі – знизу, без залежності від традиційних глобальних фінансових центрів.

Основна перевага блокчейну – децентралізація. Завдяки цій властивості транзакції не потребують посередників, державних чи приватних банків. Це дозволяє:

- уникати валютної дискримінації;
- зменшувати транзакційні витрати (особливо для міжнародних переказів);
- захищати користувачів від інфляції у нестабільних економіках;
- підвищувати прозорість розподілу ресурсів (наприклад, гуманітарної допомоги або державного фінансування).

В Африці, Латинській Америці та деяких країнах Азії вже діють ініціативи, що використовують блокчейн для розширення доступу до фінансів серед незахищених верств населення [6].

Гана запустила проект *Bitland*, який використовує блокчейн для фіксації права власності на землю – однієї з ключових проблем, що залишилась у спадок від колоніальної системи. Прозора система реєстрації землі сприяє зниженню корупції та конфліктів.

Кенія активно використовує криптовалюту (зокрема *Bitcoin* і *USDT*) у щоденних розрахунках та для міжнародних переказів, обходячи банківські посередники.

У Венесуелі в умовах гіперінфляції багато громадян почали зберігати заощадження в криптовалютах, зокрема через платформи P2P-обміну, що стали своєрідною «народною альтернативою» державній фінансовій системі.

Ці приклади свідчать про те, що блокчейн може бути не лише технологією майбутнього, а й засобом фінансової емансипації у сьогоденні.

Блокчейн-технології також відкривають нові можливості для участі громад у прийнятті рішень через децентралізовані автономні організації (DAO). DAO можуть управляти спільними фондами, визначати напрями розвитку громад, фінансувати локальні проекти, що сприяє посиленню політичної та економічної суб'єктності знизу.

Крім того, деякі громади створюють локальні токени або криптовалюти, які працюють як внутрішні платіжні засоби. Наприклад, у Бразилії діє проект *Banco Palmas*, що експериментує з локальними цифровими валютами для підтримки мікробізнесу в районах, які традиційні банки ігнорують.

Блокчейн-технології дедалі частіше розглядаються як інструмент економічної деколонізації, оскільки вони дозволяють обійти централізовані фінансові системи, зберігши прозорість, автономність і локальний контроль. У постколоніальних контекстах ці технології відкривають нові можливості для культурної та економічної самоорганізації – від криптовалют до NFT-проектів, які фіксують і захищають нематеріальну спадщину. Таблиця 4.3 наводить приклади таких ініціатив, підкреслюючи їхній потенціал у створенні альтернативних, більш справедливих економічних моделей.

Таблиця 4.3

**Приклади використання блокчейн-технологій
у деколонізації економіки**

Країна / регіон	Ініціатива / платформа	Мета	Результат
Гана	Bitland	Прозора реєстрація прав на землю	Зниження корупції, захист прав місцевих громад
Венесуела	P2P криптоплатформи	Захист від інфляції, фінансова автономія	Нові фінансові практики поза державною системою
Африка (загально)	DAO, локальні токени	Самоорганізація громад, альтернатива банкам	Участь у прийнятті рішень, зміцнення економік

5. Інформаційні технології як інструмент культурної незалежності

Збереження мови та традицій є ключовим аспектом культурної незалежності, особливо для народів, що мають досвід колоніального або імперського домінування. Мова – це не лише засіб комунікації, а й носій колективної пам'яті, світогляду, ідентичності. Традиції – це живий досвід, що передається поколіннями. Втрата мови та традицій означає втрату культурної автономії. У цифрову епоху інформаційні технології відкривають нові можливості для збереження та поширення національної спадщини, особливо через цифрові платформи, архіви, мобільні застосунки, соціальні мережі та мультимедійні проекти.

Цифрові платформи створюють умови для вивчення мови не лише в межах національної держави, а й у діаспорі, серед нових поколінь, які втратили безпосередній зв'язок з культурним середовищем.

Українські приклади: платформи *Є-мова*, *Дія.Освіта*, застосунки *LingQ*, *Duolingo* з україномовним модулем, *Telegram*-канали для щоденного вивчення лексики.

Глобальні кейси: *Endangered Languages Project*, який об'єднує дані про понад 3000 мов, що перебувають під загрозою зникнення, та надає інструменти для їх документування і вивчення [8].

У Канаді платформи *FirstVoices* і *Indigenous Languages of Canada* оцифровують мови корінних народів, включаючи аудіо, відео та письмові ресурси.

Ці інструменти сприяють не лише збереженню мов, а й створенню нових цифрових спільнот, які взаємодіють через національну чи етнічну мовну ідентичність.

Оцифрування нематеріальної спадщини – обрядів, пісень, народної медицини, танців, традиційних промислів – дозволяє зберегти культурні практики в умовах глобалізації, міграції та урбанізації.

В Україні діє платформа *Ukrainer*, яка документує традиції різних регіонів у форматі відеоекспедицій, публікацій, фотозвітів.

У Нігерії – *Oral Traditions of Nigeria*, де збирають і публікують усні історії національних меншин у вигляді подкастів.

Ці архіви функціонують не лише як сховища пам'яті, а й інструменти освіти, ідентичності та самоідентифікації для майбутніх поколінь.

Соціальні мережі стали простором для популяризації культурних елементів у нових форматах. Блогери, музиканти, ремісники, художники та освітяни використовують *TikTok*, *YouTube*, *Instagram* для того, щоб:

- розповідати про свята, обряди, кулінарію, традиційне вбрання;
- ділитися старовинними піснями, легендами, прислів'ями;
- запускати онлайн-флешмоби з традиційними танцями, майстер-класами.

В Україні, наприклад, *TikTok*-кампанії під хештегами #українськанародна, #різдвознами, #вишиванка стали способом не лише розваги, а й виведення традицій у молодіжний цифровий простір, що зміцнює міжпоколіннєвий культурний зв'язок.

Мультимедійні платформи – документальні серіали, подкасти, інтерактивні виставки – стають альтернативою офіційним історіям, які нерідко редагувались чи викривлялись колоніальними структурами.

У Грузії, Вірменії та Казахстані реалізовано серію документальних проєктів про народну спадщину, які транслюються на *YouTube* з субтитрами, що відкриває локальні культури світу.

Український проєкт «Спадщина» (Суспільне) створює телепередачі, де представлено ремесла, побут і фольклор через особисті історії носіїв традицій.

Таким чином, цифрові платформи стають не просто архівами, а місцями живої культурної взаємодії, де традиції актуалізуються в сучасному середовищі. Вони дозволяють спільнотам не лише зберігати, а й трансформувати свої практики відповідно до нових реалій. Таблиця 5.1 (див. с. 165) ілюструє основні інструменти, що сприяють цьому процесу – від освітніх платформ до цифрових архівів та інтерактивних медіа, які формують нові формати передачі культури.

Креативні індустрії – це сектор економіки, що базується на культурній продукції: музиці, дизайні, кіно, моді, архітектурі, відеоіграх, анімації, літературі, ремеслах тощо. Вони не лише генерують прибуток, а й формують символічний капітал нації,

тобто її впізнаваність, ідентичність і вплив у глобальному інформаційному просторі.

Таблиця 5.1

Цифрові інструменти збереження мови та традицій

Інструмент	Приклади реалізації	Культурний ефект
Освітні мовні платформи	Duolingo, Є-мова, FirstVoices	Популяризація рідної мови, формування спільнот
Цифрові архіви спадщини	Ukrainer, Endangered Languages, Oral Nigeria	Збереження обрядів, діалектів, фольклору
Соцмережі та медіа	TikTok-хештеги, подкасти, YouTube-серії	Молодіжна участь, сучасне переосмислення традицій

У контексті деколонізації креативні індустрії стають потужним інструментом переосмислення культури, створення нових наративів і повернення голосу громадам, чия культура століттями була приглушена.

Митці використовують цифрові інструменти для переосмислення традиційних символів, обрядів і міфів. Це часто проявляється у формі:

- візуального мистецтва та ілюстрації, яке поєднує традиційні орнаменти з сучасними стилями (наприклад, український стиль «петриківки» у цифровому дизайні);
- моди, що адаптує елементи народного вбрання у *streetwear*, популяризуючи локальну естетику на глобальному рівні;
- аудіовізуальних проєктів, які за допомогою *VR/AR* технологій дозволяють відчувати «оживлену» спадщину – наприклад, реконструкції скіфських поховань або татарських кримських будинків у 3D.

Такі практики поєднують пошану до традиції з цифровою інновацією, відновлюючи відчуття приналежності до культури, яка довгий час була приглушена імперським дискурсом.

Масова культура має величезний потенціал для деколонізації, адже через неї передаються цінності, історії та моделі поведінки. У руках колоніальних держав вона була інструментом асиміляції, але в руках сучасних митців – стає зброєю репрезентації та спротиву.

Таблиця 5.2

**Креативні індустрії у цифровому середовищі
як фактор деколонізації**

Галузь	Цифрові приклади	Деколонізаційна функція
Музика	Kalush, афрофолк, Spotify Indigenous	Відновлення музичних традицій, нові наративи
Мода та дизайн	Digital embroidery, вишиванки у streetwear	Реконструкція естетики у сучасному контексті
Література	Цифрові книги, блоги, аудіоконтент	Власна перспектива, переосмислення історії
Кіно та відеоігри	Фільми, інді-ігри з місцевою культурною основою	Глобальна репрезентація національної ідентичності

У цифрову епоху контент – це не лише інформація чи розвага, а потужний інструмент формування ідентичності, світогляду та міжнародного іміджу країни. Для постколоніальних суспільств створення власного медіаконтенту є актом повернення контролю над наративами, способом утвердити альтернативу довготривалому домінуванню колоніальної або імперської культури. В умовах відкритого доступу до інтернету цифрові медіа – *YouTube*, *TikTok*, *Instagram*, подкасти, стрімінгові сервіси, блоги – стали головним полем культурної боротьби та утвердження.

Одним із головних викликів є перенасичення цифрового простору англomовним або російськомовним контентом, що витісняє локальні культури з головних медіаплатформ. У відповідь країни розвивають як власні платформи, так і створюють контент на глобальних ресурсах, але з чітким національним акцентом.

В Україні набули популярності *YouTube*-канали *Твоя підпільна гуманітарка*, *Історія без міфів*, *Інша історія*, що висвітлюють історичні теми, мову, культуру з україноцентричної перспективи.

На платформі *TikTok* десятки інфлюенсерів створюють короткі відео про українські традиції, меми, музику, кулінарію – використовуючи мову як ознаку ідентичності.

Запускаються локальні сервіси, як-от *UkrTube*, *Megogo Originals*, *Divoche.Media*, які просувають саме український контент, а не лише переклад зарубіжного.

Музика: Пісні про історію, мову, боротьбу – як у стилі реп, фолк, інді – здобувають мільйони переглядів у *TikTok* і *YouTube*. Наприклад, в Україні гурти *Kalush*, *Go_A* поєднують народні мелодії з електронікою, роблячи їх доступними молодіжній аудиторії.

Кіно: Успішні локальні стрічки (наприклад, «Мої думки тихі», «Цей дощ ніколи не скінчиться») порушують теми мови, ідентичності, культурної травми, звільняючись від наративів радянського кіно.

Література: Цифрові видавництва, аудіокниги, блоги дозволяють авторам з маргіналізованих спільнот доносити власний досвід. У країнах Африки та Південної Америки зростає рух «постколоніального фентезі» – літератури, що використовує місцеву міфологію в оповіданні.

Ці продукти відтворюють реальність зсередини, відновлюючи її складність і глибину, на противагу стереотипам колоніальних образів.

Коли національний культурний продукт виходить на міжнародний ринок – він стає засобом м'якої сили. Поширення фільмів, музики, відеоігор або моди формує імідж держави, змінює уявлення про неї і дозволяє країні впливати на глобальну дискусію не через силу, а через культуру.

Українські кейси:

Успіх *Kalush Orchestra* на Євробаченні в 2022 році став не лише музичною перемогою, а символом культурного опору.

Ігри *Sheriff of Meadowhill*, *Stolen Sun*, *The Serf* демонструють сюжетні й естетичні елементи української історії та міфології.

Комікси *Троє проти Зла*, *Мальована історія незалежності* – це спосіб розповісти про складну історію у зрозумілому, сучасному форматі.

Креативні індустрії, що активно розвиваються в цифровому середовищі, стають одним із найпотужніших інструментів культурної деколонізації. Завдяки новим медіа, музичним платформам, дизайну, літературі та ігровій індустрії, національні культури отримують змогу представляти себе світу без посередництва колишніх домінантних центрів. Таблиця 5.2 (див. с. 167) узагальнює основні напрями цифрової творчості, які сприяють формуванню нових ідентичностей і відновленню символічного суверенітету через мистецтво, мову та образи.

Таке наповнення простору дозволяє не тільки зберігати культуру, а й робити її модною, сучасною та конкурентоспроможною.

Цифрові платформи функціонують за алгоритмами, які мають свої упередження: контент, створений менш популярними мовами, часто має нижчу видимість. Це створює нові форми цифрової колонізації, коли доступ до аудиторії обмежується не лише якістю, а й технічними бар'єрами.

З'являються ініціативи щодо створення штучного інтелекту та голосових помічників українською, що дозволить краще адаптувати глобальні сервіси до локального контексту.

Таким чином, боротьба за контент перетворюється на боротьбу за місце у цифровому просторі, де мова та культура можуть бути або невидимими, або визначальними.

У багатьох країнах розвиваються програми грантової, освітньої та технічної підтримки локальних творців. Україна – не виняток.

Український культурний фонд (УКФ) фінансує десятки проєктів з цифрової історії, документального кіно, культурних платформ.

Дія.Цифрова освіта створює курси для блогерів, медіатренерів, цифрових авторів.

Ведеться активна робота зі створення онлайн-бібліотек, подкастів, платформ для самвидаву й анімації – зокрема для дітей та молоді.

Це важливо, бо забезпечує сталу присутність української культури в цифровому світі, не лише як відповідь на загрози, а як довгострокову інвестицію в майбутнє. Формування власного цифрового простору дає змогу зберігати та транслювати культурні смисли у зрозумілих і привабливих для сучасного користувача форматах. Таблиця 5.3 (див. с. 169) демонструє різноманітні форми такої цифрової присутності – від відео-контенту й онлайн-платформ до громадських кампаній та освітніх ініціатив.

Таблиця 5.3

Форми цифрової присутності національного контенту

Формат	Приклади реалізації	Деколонізаційна функція
Відео (YouTube, TikTok)	ТПГ, Історія без міфів, культурні влоги	Створення нових наративів, популяризація ідентичності
Онлайн-платформи	UkrTube, Megogo Originals, аудіоплатформи українською	Альтернатива домінантному (імперському) контенту
Кампанії та рухи	#Підпишиьукраїнською, #Говориукраїнською	Мобілізація спільнот навколо культурної мети
Освітні ініціативи	УКФ, Дія.Освіта, цифрова медіаграмотність	Підготовка нових поколінь цифрових авторів

6. Виклики та можливості використання ІТ у деколонізаційних процесах

Незважаючи на значний потенціал інформаційних технологій у процесах деколонізації, на практиці їх ефективне використання обмежується рядом технічних, соціальних та політичних бар'єрів. Ці виклики особливо актуальні для країн і спільнот, які мають обмежений доступ до ресурсів, зазнають зовнішнього тиску або перебувають у перехідних фазах від авторитарного чи постколоніального управління.

Одним із головних викликів є цифрова нерівність – як усередині країн, так і між ними. У багатьох регіонах світу спостерігається:

- недостатній розвиток інтернет-інфраструктури, особливо у сільських і віддалених районах;
- висока вартість підключення до інтернету;
- обмежений доступ до сучасної техніки (смартфонів, комп'ютерів, серверів);
- відсутність локалізованого програмного забезпечення (особливо мовами корінних народів).

Ці фактори обмежують можливості громад створювати, поширювати та споживати національний цифровий контент, залишаючи їх у пасивній ролі споживача імпортованої культури (UNESCO, 2021).

Ще одним вагомим викликом є рівень цифрової грамотності населення. Навіть за наявності технічної інфраструктури, багато

людей не володіють базовими навичками безпечної поведінки в мережі, не знають, як критично оцінювати інформацію або створювати власний контент.

До того ж, у постколоніальних суспільствах існує глибоко вкорінена культурна інерція – автоматичне сприйняття імперських мов, цінностей, форматів як «якісніших» або «універсальних». Це проявляється у перевазі споживання російськомовного, англomовного чи франкомовного контенту навіть там, де є альтернативи рідною мовою.

Зміна таких звичок потребує не лише технічних рішень, а гуманітарної роботи: освіти, культурної політики, нових символів престижності.

Політичне середовище також може стати значною перешкодою для цифрової деколонізації. Зокрема:

- авторитарні режими блокують незалежні платформи, обмежують свободу слова та контролюють інтернет-трафік;
- державні органи не підтримують національний контент, не фінансують культурні ініціативи або медіапроекти;
- платформи-гіганти (*Google, Meta, X*) не завжди враховують локальні потреби малих мов і культур, відсуваючи їх на периферію алгоритмів.

Крім того, країни, які перебувають у стані конфлікту або інформаційної війни, як Україна, постійно зіштовхуються з агресивною дезінформацією, маніпуляціями в соціальних мережах, атакою на державні наративи. У таких умовах використання інформаційних технологій для деколонізації ускладнюється низкою бар'єрів – технічних, соціальних і політичних. Таблиця 6.1 (див. с. 171) систематизує ці бар'єри, демонструючи, як саме вони обмежують потенціал цифрових інструментів у досягненні культурної, мовної та інформаційної незалежності.

Незважаючи на численні бар'єри, інформаційні технології водночас відкривають широкі можливості для інновацій, самореалізації та цифрового розвитку, особливо в контексті деколонізації. Глобальна цифровізація, зростання доступу до інтернету, поширення відкритих технологій, підтримка громадських ініціатив – усе це створює унікальне середовище для формування

незалежних інформаційних просторів, просування локального контенту та зміцнення культурного суверенітету.

Таблиця 6.1

**Основні бар'єри використання ІТ
у деколонізаційних процесах**

Категорія бар'єрів	Конкретні прояви	Наслідки для деколонізації
Технічні	Відсутність інтернету, дорогі гаджети, немає перекладів	Обмежений доступ до цифрової культури
Соціальні	Низька цифрова грамотність, культурна залежність	Перевага імперського контенту, відсутність ініціатив
Політичні	Цензура, байдужість держави, зовнішній вплив	Знищення локальних платформ, підрив суверенітету

Однією з головних можливостей є поширення open source-платформ, хмарних сервісів, CMS-систем, які дозволяють створювати сайти, блоги, цифрові архіви, онлайн-журнали навіть без глибоких технічних знань.

Відкриті платформи на кшталт *WordPress, Wikimedia, Glitch, GitHub Pages* дають змогу локальним громадам розробляти сайти про мову, фольклор, історію.

Інструменти для створення подкастів (*Anchor, SoundCloud*), відео (*Canva, Clipchamp*), цифрової графіки (*Figma, Krita*) дозволяють авторам з мінімальними ресурсами реалізовувати якісний національний культурний продукт.

Ці інструменти демократизують доступ до цифрової творчості й відкривають нові формати репрезентації культури без залежності від глобальних студій чи видавництв.

Широке поширення смартфонів навіть у регіонах із слабкою інфраструктурою створює умови для «мобільної деколонізації» – коли користувачі можуть:

- створювати контент на рідній мові;
- ділитися місцевими традиціями у відео чи текстах;
- брати участь у цифрових кампаніях незалежно від місця проживання.

У країнах Африки та Південної Азії саме мобільні додатки стали ключовими у збереженні мов (наприклад, *Luganda App*, *Aikuma*), у Латинській Америці через мобільні сервіси поширюються народні пісні, казки, історії громад [9].

Для України мобільні платформи також відіграють провідну роль – зокрема застосунок *Дія.Освіта*, Telegram-канали культурного змісту, Instagram-блоги з історичним контентом.

Сучасні інструменти на базі штучного інтелекту (ШІ) можуть бути потужними помічниками у відновленні та підтримці культурної самобутності. Наприклад:

- системи автоматичного перекладу та транскрипції малопоширених мов;
- генератори контенту, які адаптують освітні матеріали до різного віку чи рівня володіння мовою;
- інструменти аналізу культурного контенту в медіапросторі, які допомагають виявити домінантні (чи нав'язані) наративи.

Поява локалізованих мовних моделей і чат-ботів на рідних мовах (у т.ч. українською) дозволить повернути мову в повсякденне цифрове середовище – у спілкування з банками, держорганами, онлайн-сервісами.

Цифрове підприємництво може стати опорою для громад у депресивних регіонах, які не мають доступу до традиційного ринку, але мають потужний культурний капітал.

Попри наявні труднощі, цифрові технології відкривають нові перспективи для культурного самовираження, розширення доступу до інформації та збереження ідентичності. Відкриті платформи, мобільні застосунки, штучний інтелект і креативна економіка створюють умови для самостійного створення і поширення національного контенту. Таблиця 6.2 (див. с. 173) узагальнює ключові можливості, які можуть бути використані в процесах цифрової деколонізації для посилення культурної автономії та стійкості спільнот.

Роль міжнародних організацій у процесах цифрової деколонізації не можна переоцінити. У багатьох країнах глобального Півдня, пострадянських державах або регіонах із обмеженими ресурсами, саме зовнішня підтримка часто виступає каталізатором змін. Йдеться не лише про фінансування, але й

про експертизу, політичну легітимацію, інституційну сталість і розширення можливостей для локальних ініціатив. Такі організації, як ЮНЕСКО, Програма розвитку ООН, Європейський Союз, міжнародні фонди й партнерські мережі, відіграють провідну роль у формуванні умов для цифрової трансформації та культурної емансипації.

Таблиця 6.2

**Основні можливості розвитку цифрових платформ
у деколонізаційних процесах**

Можливість	Інструменти / приклади	Потенціал для деколонізації
Відкриті платформи	WordPress, Wiki, Canva, Anchor	Доступне створення локального контенту
Мобільні технології	Додатки, мобільні блоги, месенджери	Участь громад з віддалених регіонів
Штучний інтелект	Masakhane, голосові помічники, перекладні системи	Відновлення мов, розширення доступу до інформації
Креативна економіка	NFT, цифрові курси, відеоігри	Самоорганізація, сталий розвиток культурних спільнот

ЮНЕСКО активно просуває ідею збереження нематеріальної культурної спадщини у цифровому середовищі. Через проекти, які охоплюють понад 170 країн, ця організація підтримує оцифрування, архівування та поширення традицій, звичаїв, рідкісних мов і культурних практик, що перебувають під загрозою зникнення.

Ключові ініціативи ЮНЕСКО включають:

- програма зі збереження нематеріальної культурної спадщини, що підтримує створення цифрових архівів фольклору, пісень, обрядів, ремесел;
- *Atlas of the World's Languages in Danger* – цифрову платформу, що візуалізує стан мов світу й надає доступ до даних, необхідних для мовного планування;
- платформу *Open Educational Resources (OER)*, яка заохочує розробку навчальних матеріалів локальними мовами та надає авторам безоплатні інструменти для поширення контенту.

ЮНЕСКО також фінансує пілотні проекти цифрового збереження спадщини у співпраці з громадами – зокрема в Україні, Мексиці, Сенегалі та В'єтнамі.

Програма розвитку ООН (UNDP) реалізує широкий спектр проектів у галузі цифрової інклюзії, кіберстійкості та культурної децентралізації, зокрема у країнах Східної Європи. В Україні вона виступає партнером у розробці освітніх курсів із цифрової безпеки, підтримує створення місцевих культурних платформ, мобільних застосунків для громад, а також реалізує програми цифрової грамотності в селах і ОТГ.

Європейський Союз, через програми *EU4Digital*, *Creative Europe* та *Horizon Europe*, підтримує:

- інфраструктуру для цифрових культурних платформ;
- гранти для креативних ініціатив (від цифрових музеїв до подкастів і відеоігрових студій);
- розвиток інноваційних цифрових рішень для освіти, перекладу, архівації.

Фонди громадянського суспільства, зокрема *Open Society Foundations*, *Ford Foundation*, *Mozilla Foundation*, надають фінансування для відкритих технологій, захисту цифрових прав меншин, мовного розмаїття в інтернеті та просування культури через цифрові формати. Так, *Mozilla* підтримує проекти зі створення локалізованих інтерфейсів, голосових асистентів і пошукових систем малими мовами.

Окрім традиційної інституційної підтримки, дедалі важливішими стають транскордонні мережі – об'єднання локальних, регіональних і міжнародних акторів, які співпрацюють над цифровими ініціативами з чітким фокусом на культурну ідентичність.

Вдалим прикладом є африканська ініціатива *Masakhane*, де дослідники, волонтери та спільноти спільно створюють інструменти машинного перекладу для понад 30 африканських мов. Проект функціонує завдяки партнерству з академічними установами, IT-компаніями та міжнародними фондами.

В Україні ініціативи *Ukrainer*, *Дія.Освіта*, *Суспільне Культура* залучають ресурси GIZ (Німеччина), USAID (США), UNESCO, а також співпрацюють з місцевими громадами та креативними індустріями. Такі моделі дозволяють створювати сталі

екосистеми цифрового контенту, які базуються не лише на грантових циклах, а на довгостроковій взаємодії. Таблиця 6.3 узагальнює основні форми міжнародної підтримки, які сприяють впровадженню цифрових технологій у процесах культурної деколонізації, зокрема через освіту, інфраструктурні ініціативи та розвиток локального контенту.

Таблиця 6.3

Форми міжнародної підтримки цифрової деколонізації

Організація / програма	Напрямок підтримки	Результат
ЮНЕСКО	Цифрові архіви, мовні мапи, OER	Збереження культурної ідентичності
UNDP, EC, USAID	Освіта, інфраструктура, медіаплатформи	Доступ до IT для громад, фінансування проектів
Фонди (Ford, Mozilla)	ПЗ з відкритим кодом, захист прав, мовні платформи	Демократизація технологій, інклюзія меншин
Мережі партнерств	Masakhane, Ukrainer, Дія+GIZ/USAID	Розвиток локального контенту, міжнародне визнання

Висновки

Процеси деколонізації у XXI столітті суттєво змінюються під впливом розвитку інформаційних технологій. Якщо раніше основним інструментом культурного звільнення були освіта, мова і політика пам'яті, то сьогодні цифровий простір став новим фронтом боротьби за ідентичність, самопредставлення та символічну незалежність. В умовах глобалізації, гібридних війн і цифрового домінування транснаціональних платформ, саме IT-середовище стає ключовим для переосмислення історії, збереження мови, розвитку культури та забезпечення інформаційного суверенітету.

У ході дослідження були зроблені такі основні висновки:

Інформаційні технології забезпечують нові механізми деколонізації, зокрема завдяки цифровим платформам для мовного відродження, онлайн-архівам культурної спадщини, соціальним

мережам для поширення національного контенту та інструментам протидії пропаганді.

Український досвід показує ефективність ІТ у деколонізаційному контексті, особливо через кампанії в соціальних мережах, цифрові проекти з популяризації мови, ініціативи на кшталт *Ukraïner* чи *Дія.Освіта*, а також активну протидію російській інформаційній агресії.

Інформаційна безпека та кіберзахист є невіддільними складовими цифрового суверенітету, оскільки без контролю над власним інформаційним простором неможливо говорити про справжню незалежність держави у сучасному світі.

Глобальний досвід підтверджує універсальність викликів і рішень: приклади країн Балтії, африканських держав, Латинської Америки демонструють, що цифрові інструменти – від мобільних додатків до блокчейн-проектів – можуть ефективно слугувати справі деколонізації культури, економіки та мови.

Основні бар'єри – технічні, соціальні та політичні – зумовлюють нерівний доступ до ІТ, але водночас стимулюють інноваційні підходи, особливо в умовах обмежених ресурсів.

Міжнародна підтримка відіграє критичну роль у розвитку цифрових ініціатив, надаючи як фінансові ресурси, так і інституційну підтримку (ЮНЕСКО, UNDP, ЄС, Mozilla, Ford Foundation, USAID тощо).

Список використаної літератури

1. Pohle, J., & Thiel, T. (2020). Digital Sovereignty. *Internet Policy Review*, 9 (4). URL: <https://policyreview.info/concepts/digital-sovereignty>
2. Kulyk, V. (2011). Language Identity, Linguistic Diversity and Political Cleavages: Evidence from Ukraine. *Nations and Nationalism*, 17 (3), 627–648. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2011.00493.x>
3. Chakrabarty, D. (2009). *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691130019/provincializing-europe>
4. de Sousa Santos, B. (2014). *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. Routledge. URL: <https://www.routledge.com/Epistemologies-of-the-South-Justice-Against-Epistemicide/Santos/p/book/9781612055459>

5. Kalvet, T. (2012). Innovation: A Factor Explaining E-government Success in Estonia. *Electronic Government, an International Journal*, 9 (2), 142–157. DOI: <https://doi.org/10.1504/EG.2012.046266>
6. Atzori, M. (2017). Blockchain technology and decentralized governance: Is the state still necessary? *Journal of Governance and Regulation*, 6 (1), 45–62. DOI: https://doi.org/10.22495/jgr_v6_i1_p5
7. Nekoto, W., et al. (2020). Participatory Research for Low-resourced Machine Translation: A Masakhane Case Study. *Findings of EMNLP*. URL: <https://aclanthology.org/2020.findings-emnlp.195/>
8. Austin, P. K., & Sallabank, J. (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-handbook-of-endangered-languages/CE451BFE26F3BE24AB78335FD2517EC6>
9. Gandarilla Salgado, J. G., García-Bravo, M., & Benzi, D. (2021). Two Decades of Aníbal Quijano's Coloniality of Power, Eurocentrism and Latin America. *Contexto Internacional*, 43 (1), 199–222. URL: <https://www.scielo.br/j/cint/a/9BxwGvYxjb6YWswTpddQ9Hm/>

Наукове видання

**ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПІДХІД
ДО НАЦІЄІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ
В СИНЕРГІЇ ЦАРИН**

Монографія

За загальною редакцією В. А. Ковпак

Технічний редактор	<i>Оксана Гринюк</i>
Верстання	<i>Олена Данильченко</i>
Дизайн обкладинки	<i>Валерія Савельєва</i>

Г Е Л Ї В Е Т И К А
В И Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 29.11.2024 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 10,46. Наклад 300. Замовлення № 0225м-41.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.